

ODNOS JADRANSKOG PRIMORJA PREMA PODRUČJU JUGOISTOČNIH ALPA U NEOLITU I ENEOLITU

ŠIME BATOVIĆ

Arheološki muzej, Zadar

Područje jugoistočnih Alpa, jednako kao i čitav jadranski pojas još su slabo istraženi i poznati, pa nije moguće dati potpuni prikaz razvoja života i kulture u neolitsko i eneolitsko doba. Još je teško ukazati na pojedine probleme. Osobito s područja Istre i Slovenije poznato je malo kulturnih ostataka, nedostaju svestrano istražena i dobro dokumentirana nalazišta. Zato nedostaju stratigrafski i mnogi drugi podaci. Osim toga veliki dijelovi tih područja još su potpuno nepoznati. Zato se zasad ne mogu sasvim jasno ograničiti ni vremenske faze ni rasprostranjenost pojedinih skupina. Iz istih razloga u mnogome će biti manjkav i naš prikaz odnosa jadranskog i alpskog prostora u spomenutim razdobljima. Ipak je danas na osnovu poznatih podataka i materijala moguće ukazati na pojedine veze, dodire, odnose, kulturna svojstva i kretanja na tom prostoru uopće. Neke pojave dobivaju već jasne i konačne konture.

Cjelovitog prikaza ni neolita ni eneolita na tom području još nema pa to znatno povećava teškoće. Jedino je A. Benac sintetski obradio veći dio jadranskog primorja u okviru sjeverozapadnog Balkana.¹ Neolit Slovenskog primorja na osnovu poznatog materijala svestrano je obradio J. Korošec,² a podatke o ovim razdobljima na užem tršćanskom području i cijelom Krasu donosi F. Leben i D. Cannarella.³ Popularan i kratak prikaz jadranskog primorja ranije je dao A. Radmilli, ali je to danas nepotpuno.⁴ Treba još spomenuti sintetski pregled eneolita u Dalmaciji od P. Korošec.⁵ Pregled neolita i eneolita u sjeverozapadnoj Sloveniji dao je S. Gabrovec,⁶ a pregled lasinjske kulture S. Dimitrijević i F. Leben.⁷

¹ A. Benac, Studien zur Stein- und Kupferzeit im Nordwestlichen Balkan, 42. Ber. RGK (1962). Isti, Studije o kamenom i bakarnom dobu u sjeverozapadnom Balkanu (Sarajevo 1964).

² J. Korošec, Neolit na Krasu in v Slovenskem primorju, Zgod. časopis 14 (1960).

³ F. Leben, Stratigrafija in časovna uvrstitev jamskih najdb na Tržaškem Krasu, Arh. vestnik 18 (1967). D. Cannarella, Il Carso (Trieste 1968).

⁴ A. Radmilli, La preistoria d'Italia [Venezia Giulia e Dalmazia] (Firenze 1963).

⁵ P. Korošec, Neka pitanja oko eneolita Dalmacije, Arh. rad. i raspr. JAZU 2 (1962).

⁶ S. Gabrovec, Prazgodovina Gorenjske, str. 20 i d. (rukopis dizertacije, Ljubljana 1961).

⁷ S. Dimitrijević, Problem neolita i eneolita u sjeverozapadnoj Jugoslaviji, Opuscula arch. 5 (1961). F. Leben, Zur Kenntnis der Lasinja-Kultur in Slowenien, Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener-Kultur (Bratislava 1973).

Na prostoru Slovenije nalaze se dva različita neolitska područja: primorsko i kontinentalno područje. Primorsko područje zahvaća Kras i okolinu Trsta, odnosno primorski pojas od obale pa izgleda do rijeka Soče, Reke (Timava) i Vipave, a kontinentalno područje unutrašnjost, zasad, uglavnom, srednju i sjevernu Sloveniju.⁸ Primorsko područje naseljeno je kontinuirano kroz cijeli neolit, dok je na kontinentalnom području otkrivena samo faza mlađeg ili s kraja neolita. Bez sumnje je kontinentalno područje bilo naseljeno i u ranijim fazama, ali one još nisu otkrivene. Takva podjela na dva područja odgovara podjeli neolita u zapadnoj Jugoslaviji u cjelini. Oba kulturna područja u Sloveniji morala su se u neolitu dodirivati i to najvjerojatnije na granici primorskog pojasa s mediteranskom klimom.

U razdoblju mlađeg neolita veze oba područja su izrazite, a bez sumnje su se odvijale pravcem Trst—Ljubljana, premda se saobraćaj mogao odvijati pravcem Rijeka—Ljubljana. To bi bili i najsjeverniji transversalni saobraćajni pravci od Jadrana u unutrašnjost u neolitu, uz one dolinom Krke, Zrmanje i Une u Liki i sjevernu Hrvatsku, dolinom Neretve i Bosne u Bosnu, pa dolinom Bojane i dalje do Kosova.

Neolit primorskog pojasa sastavni je dio jadranskog i mediteranskog kulturnog razvoja kroz cijeli neolit. Zajedno s primorskim pojasom cijele istočne jadranske obale čini jedinstvenu geografsku i kulturnu cjelinu. Prema tome je sastavni i krajnji sjeverozapadni dio jadranske kulturne grupe s impresso keramikom starijeg neolita (ili smilčićke grupe), danijske grupe srednjeg i hvarske grupe mlađeg neolita. Pojedini autori to su već dosad ustanovili.⁹ A. Benac to područje u neolitu s pravom naziva skupnim imenom Jadransko-mediteranska oblast, a T. Bregant Jadransko-mediteranska kulturna skupina.¹⁰

Isto tako za ovo područje, kao i za cijelu Jadransko-mediteransku skupinu našeg neolita vrijedi podjela neolita na tri faze. Jedino je J. Korošec pretpostavio četvrtu fazu koju vezuje uz sjevernu Italiju.¹¹ Takva se faza ipak ne može opravdati ni dokazati. Radi se samo o izvjesnim dodirima kroz tri faze.

U talijanskoj literaturi neolit u okolini Trsta dijeli se općenito na tri faze i naziva stariji, srednji i mlađi. Međutim, kulturno se ne definira, već se govori samo o pojedinim njegovim sastavnim elementima, kao danijskim, balkanskim, podunavskim, ili prema pojedinim kulturnim skupinama u Italiji.¹² Čak se konstantira jedna lokalna manifestacija starčevačke kulture ili kulture Körös-Cris-Starčevo.¹³ U vezi s navodno jakim podunavskim utjecajima D. Cannarella govori o doseljenu podu-

⁸ T. Bregant, *Elemente der adriatischen Mittelmeerkulturgruppe im alpinen Lengyelkulturfazies, Symposium über die aktuellen Fragen der Bandkeramik* (Székesfehérvár 1970). J. Korošec, sp. dj. Usp. radove u bilj. 7.

⁹ T. Bregant, sp. dj. *Ista, Ornamentika na neolitski keramiki v Jugoslaviji* (Ljubljana 1968) 65 i d. J. Korošec, sp. dj., str. 8 i d. Š. Batović, *Stariji neolit u Dalmaciji* (Zadar 1966) 106 i d. Isti, *Neolitsko nalazište Smilčić Radovi Inst. JAZU u Zadru* 10 (1963). Isti, *Odnos danijske i hvarske kulturne skupine, Diadora* 5 (1970) 5 i d. A. Benac, sp. dj. u bilj. 1, str. 28 i d. F. Leben, sp. dj. u bilj. 3, str. 75—76.

¹⁰ A. Benac, sp. dj. u bilj. 1, str. 28 i d. T. Bregant, sp. dj. u bilj. 9, str. 65 i d.

¹¹ J. Korošec, sp. dj. u bilj. 2, str. 9—10.

¹² D. Cannarella, *Aspetti e problemi della preistoria carsica, Atti d. VII. Riun. Scient. d. Ist. Ital. di Preist. e Protost.* (Firenze 1963) 26 i d. Isti, sp. dj. u bilj. 3. F. Legnani, F. Stradi, *Gli scavi nella caverna dei Ciclami nel Carso Triestino, Atti d. VII. Riun. Scient. d. Ist. Ital. di Preist. e Protost.* (Firenze 1963) 34 i d.

¹³ F. Legnani, F. Stradi, sp. dj., str. 36. D. Cannarella, *Il Carso* (Trieste 1968) 138.

navskih zemljoradnika na području Krasa.¹⁴ To je neopravdano i neodređeno, jer su na području Trsta u potpunosti zastupljene spomenute kulturne grupe iz Dalmacije i ostalog primorja, koje se pojedinim elementima ili utjecajima vezuju sa susjednim područjima.

J. Korošec je postavio pitanje i pretpostavio mogućnost postojanja bezkeramičkog neolita u Slovenskom primorju.¹⁵ Na osnovu niza nalazišta na primorskom pojasu istočnog Jadrana danas možemo reći da bezkeramički neolit nije ovdje postojao, niti se može ustanoviti.

Stratigrafski slijed neolita na području Krasa poznat je dosad u pećinama: Pečina na Leskovcu (La Grotta Azzurra di Samatorza), Orehova pejca (La Grotta dei Ciclami), Grotta Gialla i Grotta della Tartaruga.¹⁶ Veoma je važno da je u tim pećinama ustanovljen kontinuirani slijed od mezolita do željeznog doba, pa se može pratiti postanak i razvoj neolita i eneolita, slično kao u Veloj špilji na otoku Lošinju, u Crvenoj stijeni u Crnoj Gori ili donekle u pećini Gudnja na poluotoku Pelješcu.¹⁷ Međutim, materijal svih neolitskih faza našao se i u pećinama Pečina pod Muzarji (ili Gabrovica, Caverna dell' orso di Gabrovizza) i Pejca v Lašci (ili Vlaška jama, Caverna del Pettiroso), samo nedostaju pouzdaniji stratigrafski podaci.¹⁸

Stariji neolit otkriven je na području Krasa samo u pećinskim nalazištima (Pečina na Leskovcu, Orehova pejca, Grotta Gialla, Grotta della Tartaruga, Pečina pod Muzarji i Pejca v Lašci, a izgleda i Pečina pod Stenom, tal. Grotta delle Gallerie).¹⁹ Naselja starijeg neolita na otvorenom prostoru poznata su dosad jedino u južnoj Istri (kod Pule i kod Medulina), a to su i najsjevernija dosad poznata takva nalazišta.²⁰

¹⁴ D. Cannarella, *Il Carso* (Trieste 1968) 163—164.

¹⁵ J. Korošec, sp. dj. u bilj. 2, str. 28.

¹⁶ D. Cannarella, *Il Carso* (Trieste 1968) 152 i d. D. Cannarella, G. Cremonesi, Gli scavi nella Grotta Azzurra di Samatorza nel Carso Triestino, *Riv. di scien. preistor.* 22/2 (1967). F. Legnani, F. Stradi, sp. dj.

¹⁷ Š. Batović, *Stariji neolit u Dalmaciji* (Zadar 1966) 96 i d. A. Benac, *Crvena Stijena* — 1955, *Glasnik Zem. muz.* 12 (1957). Isti, *Crvena Stijena* — 1956, *ibidem* 13 (1958). V. Mirosavljević, *Vela špilja, prehistorijsko nalazište na otoku*

Lošinju, *Arh. rad. i raspr. JAZU* 6 (1968) 27 i d.

¹⁸ F. Leben, sp. dj. u bilj. 3, str. 56 i d.

¹⁹ Isto, str. 48 i d. J. Korošec, sp. dj. u bilj. 2, str. 5 i d. Š. Batović, sp. rad u bilj. 17, str. 106. *Impresso keramiku iz Pećine pod Steno spominje B. Lonza, Piccola guida della preistoria italiana* (1962) 5, a D. Cannarella kaže da takva keramika u toj pećini nedostaje (*Il Carso* [Trieste 1968] 151).

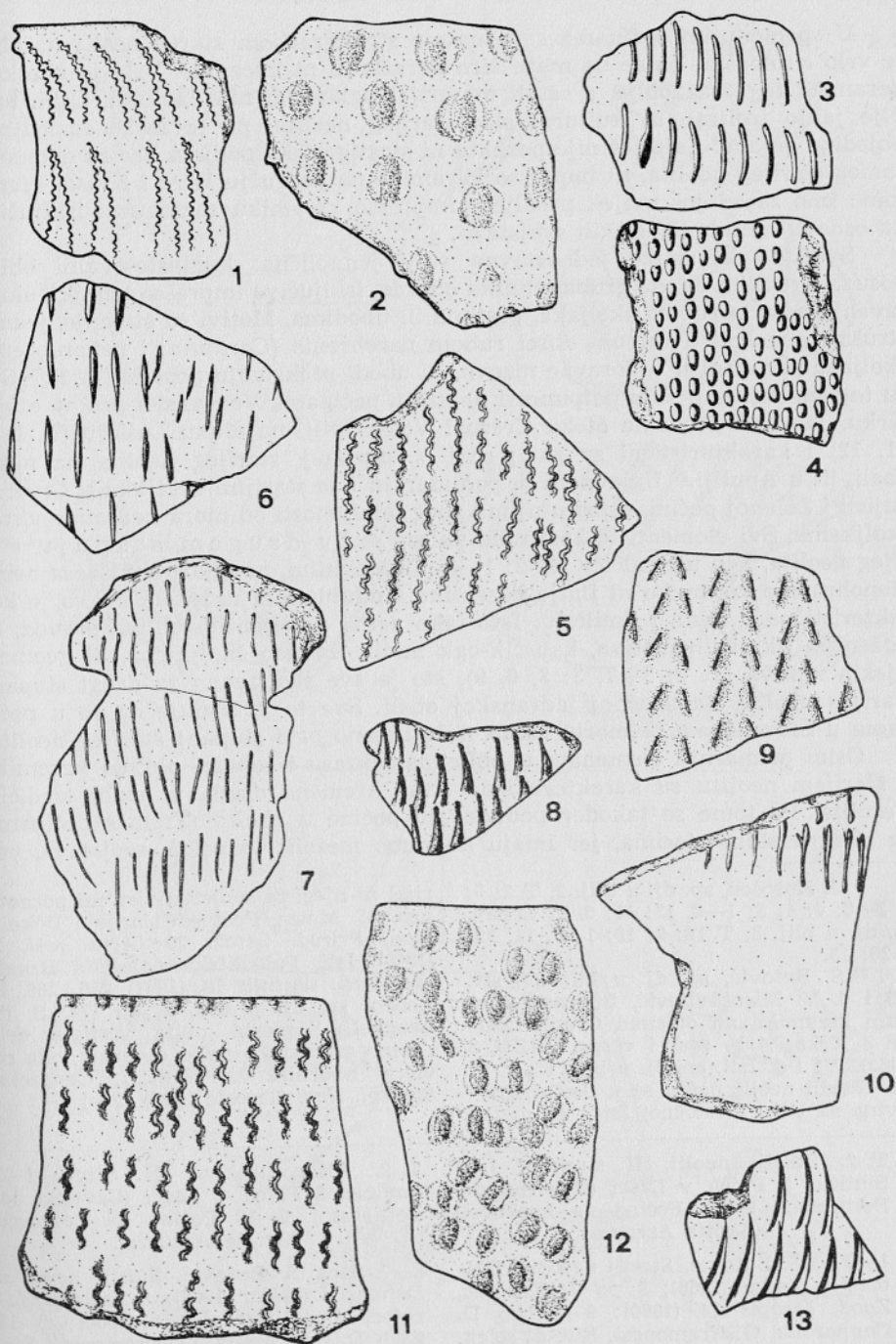
²⁰ Materijal nije objavljen. Nalazi se u Arheološkom muzeju Istre u Puli. Podatke mi je ljubazno pružio kolega B. Bačić; usp. B. Bačić, Medulin, Izula, Istra, *Arh. pregled* 11 (1969) 23—24.

T. 1. Stariji neolit, I stupanj: 1—7, 10, 13 Pejca v Lašci (Caverna del Pettiroso), 8 Vorganska peć, 9 Pečina na Leskovcu (Grotta Azzurra), 11 Jamina Sredi, 12 Vela špilja na otoku Lošinju.

1—7 po F. Leben, *Arh. vestnik* 18 (1967); 8, 11, 12 po V. Mirosavljević, *Arh. rad. i raspr. JAZU* 2 (1962); 9, 10, 13 po J. Korošec, *Zgod. časopis* 14 (1960)

T. 1. Altneolithikum, I. Stufe: 1—7, 10, 13 Pejca v Lašci (Caverna del Pettiroso), 8 Vorganska peć, 9 Pečina na Leskovcu (Grotta Azzurra), 11 Jamina Sredi, 12 Vela špilja auf der Insel Lošinju.

1—7 nach F. Leben, *Arh. vestnik* 18 (1967); 8, 11, 12 nach V. Mirosavljević, *Arh. rad. i raspr. JAZU* 2 (1962); 9, 10, 13 nach J. Korošec, *Zgod. časopis* 14 (1960)

U spomenutim pećinama s poznatom stratigrafijom stariji neolit nažalost je vrlo siromašan pa se ne može šire istraživati ni upoznati. Vrlo je rijetka i keramika toga razdoblja, a ostali materijal uglavnom nije izoliran. Osim toga nije jasno izoliran ni kulturni sloj starijeg neolita, pa je teško razmatrati pojedine pojave. Zato još nije poznata ni stratigrafska podjela kao ni evolucija samog starijeg neolita, ili impresso keramike na području Istre i Krasa. Prema tome smo zasad još uvijek prisiljeni impresso keramiku razmatrati isključivo na osnovu njenih tipoloških svojstava.

Svojstva keramike jednostavna su i jednolična: kuglasto-ovalni oblici posuda s ravnim dnom, gruba tehnika obrade, isključivo impresso tehnika ukrašavanja posuda rubom školjaka, prstima ili ubodima. Motivi su štipanje, jednostruki i ponekad dvostruki otisci rubom narebrenih (*Cardium*) i nenarebrenih školjaka poredani u vodoravne nizove, ili ubodi prekrivaju posudu (T. 1).²¹ Sve su to elementi koji se u potpunosti nalaze u pećinama Vorganska peć na otoku Krku, Jami na Sredi na otoku Cresu i Veloj Špilji na otoku Lošinj (T. 1: 8, 11, 12) i karakteristični su za prvi stupanj starijeg neolita na našoj obali, ili u Apuliji.²² Uglavnom se podudaraju i sa starijim neolitom u Crvenoj stijeni i Zelenoj pećini, samo u njima zbog udaljenosti od mora nedostaje ukras školjkama. Svi elementi te keramike nalaze se i u drugom stupnju starijeg neolita, kao u Smilčiću (T. 2: 1—3; 3). Međutim, na području Krasa nema monohromne keramike ni finije keramike s udubljenim ukrasom kakva je karakteristična u Ninu i Smilčiću. Isto tako nema razvijenijih oblika posuda, ni složenijih ukrasnih motiva, kao cik-cak motiv izveden školjkama, ili geometrijskih motiva (T. 2: 3—7; 3: 3, 6, 9), što je sve svojstveno za drugi stupanj starijeg neolita na istočnoj jadranskoj obali. Sve to potvrđuje da se u pećinama u Slovenskom primorju zasad nalazi samo prvi stupanj starijeg neolita.

Osim primarnih elemenata u oblicima, ukrasu i tehnici obrade keramike u starijem neolitu su karakteristična sitna kremenita oruđa u punoj tradiciji mezolita. Po tome se također podudaraju pećine u okolini Trsta s pećinama na Kvarnerskim otocima, jer imaju ne samo mezolit jednakih svojstava, već

²¹ J. Korošec, sp. dj. u bilj. 2, T. 2: 5; 3: 2—7; 4: 4; 5: 1—8, 13; 11: 6. F. Leben, sp. dj. u bilj. 3, T. 16: 9; 19: 1—8, 11, 12; T. 20: 13.

²² Š. Batović, sp. dj. u bilj. 17, str. 106 i d. V. Miroslavljević, Impresso-cardium keramika na otocima Cresu, Lošinja i Krka, *Arh. rad. i raspr. JAZU* 2 (1962) T. 1 i d. Isti, sp. dj. u bilj. 17, T. 17 i d. Stariji neolit našao se u pećini Oporovina na Učki u istočnoj Istri, ali mate-

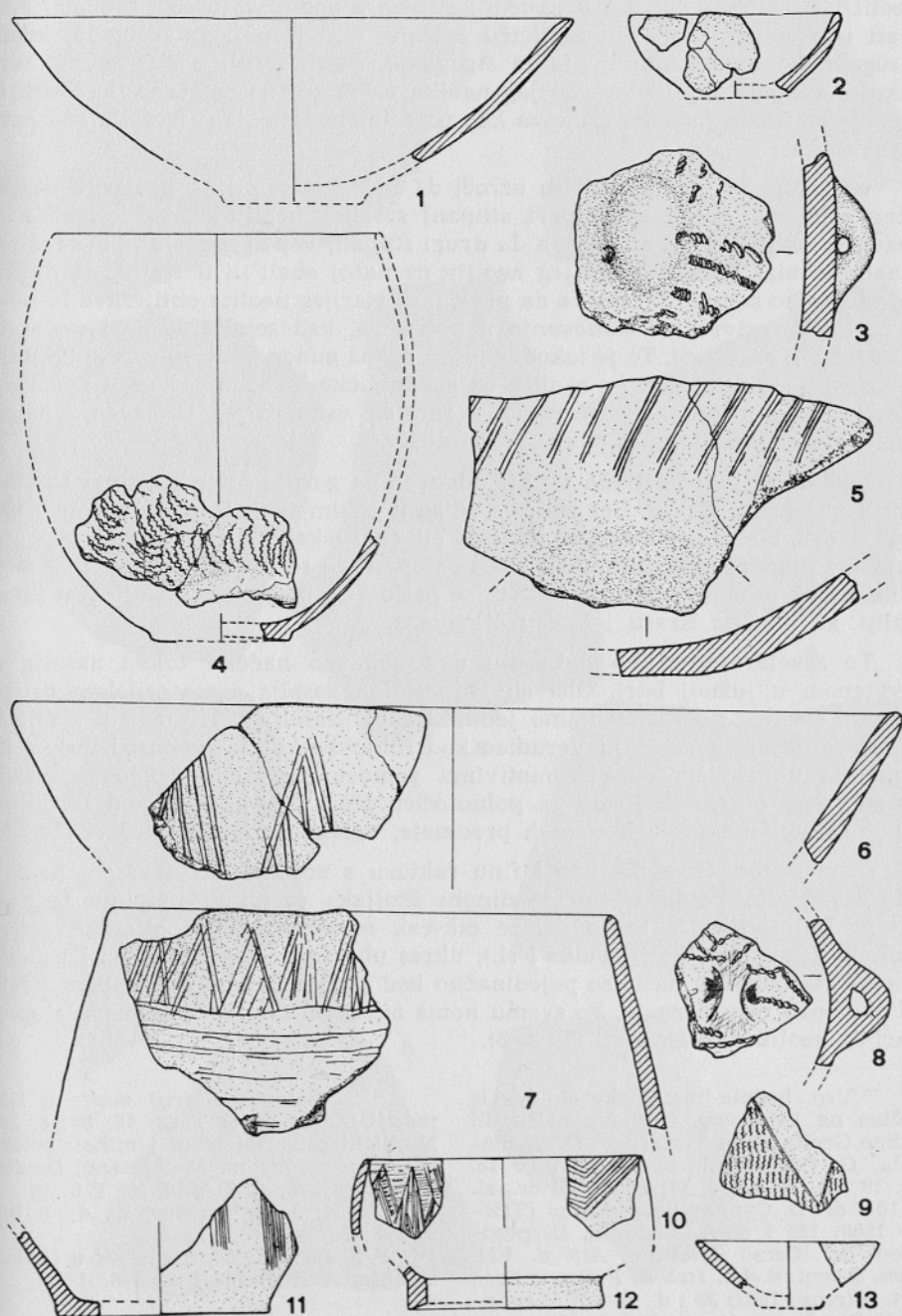
rijal ni njegova svojstva nisu mi poznati; usp. M. Malez, Pećine Čičarije i Učke u Istri, *Prirod. istraž.* 29 [*Acta geol.* 2] (1960). Isti, Paleolitska nalazišta Hrvatske, *Arh. vestnik* 18 (1967) 256, 266. F. Leben, sp. dj. u bilj. 3, str. 76. B. de Lengyel, Scoperta delle vestigia dell'uomo preistorico nelle caverne della riva liburnica, *Atti d. I. Congresso Speleol. Naz.* (Trieste 1933) 220 i d.

T. 2. Stariji neolit, II stupanj: 1—7 Smilčić, 8 Pejca v Lašci (Caverna del Pettiroso), 9—13 Pećina na Leskovcu (Grotta Azzurra)

1—7 po Š. Batović, *Stariji neolit u Dalmaciji* (Zadar 1966); 8 po J. Korošec, *Zgod. časopis* 14 (1960); 9—13 po D. Cannarella, G. Cremonesi, *Riv. di scien. preistor.* 22/2 (1967)

T. 2. Altneolithikum, II. Stufe: 1—7 Smilčić, 8 Pejca v Lašci (Caverna del Pettiroso), 9—13 Pećina na Leskovcu (Grotta Azzurra).

1—7 nach Š. Batović, *Stariji neolit u Dalmaciji* (Zadar 1966); 8 nach J. Korošec, *Zgod. časopis* 14 (1960); 9—13 nach D. Cannarella, G. Cremonesi, *Riv. di scien. preistor.* 22/2 (1967)

se bitna svojstva kremenih predmeta jednako prenose iz mezolita u stariji neolit.²³ Sasvim je slično i u Crvenoj stijeni, a podudaraju se i kremen predmeti iz starijeg neolita u Smilčicu i Ninu, kao trapezasta strugala, kružna strugala, konkavna udubljenja za struganje, šiljci, svrdla i sl.²⁴ Prema tome, iako se kamene izrađevine starijeg neolita na Krasu ne mogu još izolirati, bez sumnje su imale jednaka svojstva kao na ostalom primorju i razvile se izravno iz mezolita.

Postavlja se pitanje koji su uzroci da se u pećinama na području Slovenskog primorja javlja samo prvi stupanj starijeg neolita? Nije li možda bio razvijen isključivo taj stupanj, a da drugi stupanj uopće ovdje nije bio raširen? Analizom niza nalazišta starijeg neolita na našoj obali ili u Italiji, na drugom mjestu došao sam do zaključka da prvu fazu starijeg neolita obilježava lovačko-sakupljačka privreda i stanovanje u pećinama, kad zemljoradnja i stočarstvo nisu još bili razvijeni. To je također jasan dokaz punog kontinuiteta iz mezolita. U drugom stupnju starijeg neolita uz sakupljačko-lovačku privredu počinje se razvijati zemljoradnja i stočarstvo, a zato se, osim daljeg nastavanja pećina, stanovalo u naseljima na plodnom zemljištu.²⁵

Mislim da u tome treba tražiti odgovor na gornje pitanje u vezi sa starijim neolitom na Krasu. Bez sumnje će se u nekim pećinama na tom području naći i drugi stupanj starijeg neolita, ali će svakako prvi stupanj biti opća pojava i mnogo više zastupljen. Drugi stupanj će se pretežno nalaziti u naseljima na otvorenom prostoru, kakvih se našlo veći broj u Dalmaciji ili u južnoj Italiji, ali ona na Krasu još nisu otkrivena.

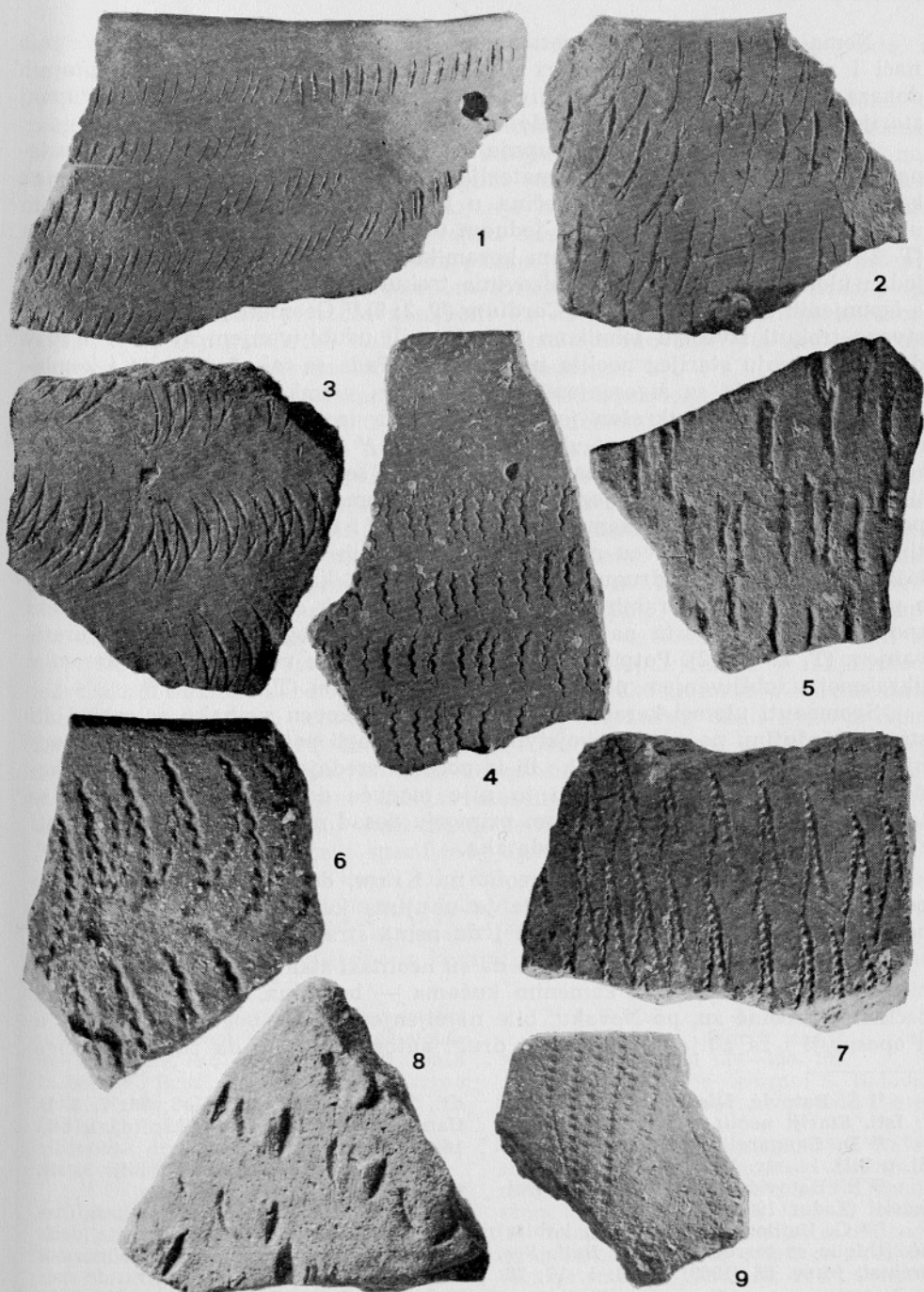
To sasvim uvjerljivo dokazuju dva nedavno nađena takva naselja na otvorenom u južnoj Istri. Oba su jednoslojna naselja s materijalom drugog stupnja starijeg neolita, potpuno jednaki kao i naselja u Ninu ili u Smilčicu. Jedno se našlo na položaju Verudica kod Ribarske kolibe južno od Pule s keramikom ukrašenom cik-cak motivima pomoću školjaka. Drugo je naselje sondiranjem otkrio B. Bačić na poluotočiću Izula Medulinska kod Medulina. Tu je sakupljeno dosta kremenih predmeta, uglavnom jezgre, noževi i odbici.

Osim grube keramike ima i finu fakturu s udubljenim ukrasom pomoću crta izvedenim povlačenjem poledinom školjaka *cardium*, potpuno jednaku kao u Dalmaciji. Uz to se nalaze cik-cak motivi izvedeni otiscima rubom školjaka (*Cardium*, *Pectunculus* i sl.), ukras ubodima i dr. Identična keramika sa cik-cak motivom našla se pojedinačno kod pećina Šandalja i gradine Vrčin, ali okolnosti nisu poznate. Po svemu nema nikakvih razlika od drugog stupnja starijeg neolita u Dalmaciji (T. 2, 3).

²³ Usp. bogate mezolitske slojeve iz Pećine na Leskovcu, Orehova pejsa, ili pećine Grotta della Tartaruga; D. Cannarella, G. Cremonesi, sp. dj. u bilj. 16, str. 19 i d., sl. 6: 14, 17; 7: 8, 28 i dr., sl. 8: 10 i dr. D. Cannarella, *Il Carso* (Trieste 1968) 125 i d. A. Radmilli, *Il mesolitico del Carso triestino, Atti d. VII. Riun. Scient. d. Ist. Ital. di Preist. e Protost.* (Firenze 1963) 39 i d., sl. 1. F. Legnani, F. Stradi, sp. dj. str. 32 i d., sl. 4.

²⁴ Š. Batović, *Stariji neolit u Dalmaciji* (Zadar 1966) T. 22: 12; 23: 8. Isti, Neolitski ostaci iz Nina i njihov položaj u okviru neolita na Mediteranu, *Diadora* 3 (1965) 5 i d., sl. 3: 5, 6, 10, T. 6: 18. 1966) T. 34: 3. J. Korošec, sp. dj. u bilj. 2, T. 8: 5.

²⁵ Š. Batović, *Stariji neolit u Dalmaciji* (Zadar 1966) 143 i d., 148—149.

Stariji neolit, II stupanj: Smilčić
Altneolithikum, II. Stufe: Smilčić

Nema sumnje da će se identična naselja na otvorenom iz drugog stupnja naći i sjevernije, u ostaloj Istri i na Krasu, jer nema nikakvih suprotnih dokaza, odnosno možemo uvjerljivo danas pretpostaviti da je drugi stupanj starijeg neolita bio raširen u cijeloj Istri.

Međutim, tragovi drugog stupnja starijeg neolita mogu se, izgleda, ustanoviti među dosad sakupljenim materijalom na području Krasa. Jedan ulomak keramike s ušicom iz pećine Pečina u Lašci ukrašen je nizovima povezanih uboda potpuno jednakih kao na jednom ulomku iz Smilčića i jednom iz Nina (T. 2: 3, 8).²⁶ U sloju s neolitskom keramikom u Pečini na Leskovcu našao se jedan ulomak posude ukrašen nizovima trokuta ograničenih urezanom crtom, a ispunjenih otiscima školjkom *Cardium* (T. 2: 9).²⁷ Geometrijski motivi, prvenstveno trokuti izvedeni tehnikom žigosanja ili udubljivanjem svojstveni su u drugom stupnju starijeg neolita u Dalmaciji. Tada se također javlja i kombinacija urezivanja sa žigosanjem kao na ovom ulomku. Tako je npr. jedan ulomak iz Smilčića ukrašen jednako nizovima trokuta ograničenih urezivanjem, samo su oni ispunjeni ubodima (T. 3: 9).²⁸ Identični motivi česti su na zapadnom Mediteranu, kao na Korzici.^{28a} Zato se ova dva ulomka mogu datirati u drugi stupanj starijeg neolita i uglavnom pretpostaviti da je taj stupanj zasad poznat u pećinama: Pečina v Vlašci i Pečina na Leskovcu. Međutim, u Pečini na Leskovcu nalazi se i više drugih elemenata koji bi se tipološki mogli datirati u drugu fazu starijeg neolita, kao pojedini oblici posuda, a posebno motivi šrafiranih trokuta, snopovi cik-cak crta ili okomito položeni snopovi uporednih crta na ovalnim posudama ravnog dna izvedenih urezivanjem (T. 2: 9—12). Potpuno isti elementi nalaze se u Smilčiću na keramici ukrašenoj udubljivanjem poledinom školjke *Cardium* (T. 2: 5—7).²⁹

Spomenuti ulomci keramike iz Pećine na Leskovcu svakako ne mogu biti stariji. Međutim, po svojim svojstvima oni bi mogli potjecati i iz trećeg stupnja u razvoju impresso keramike ili iz početka srednjeg neolita, kada se također javlja slična keramika, ali to nije moguće dokazati, pogotovo što se takav stupanj u Istri i Slovenskom primorju dosad ne može sigurnije izolirati zbog nedostatka stratigrafskih podataka.

J. Korošec je, razmatrajući neolit na Krasu, doveo u sumnju upotrebu pećina za nastavanje i ustvrdio da je u njima kulturni materijal pretežno naplavljen iz naselja na otvorenom i da nema stratigrafsku vrijednost.³⁰

G. Novak je, međutim, zaključio da su neolitski stanovnici Dalmacije općenito stanovali u okruglim kamenim kućama — bunjama, a samo ponekad u pećinama. Pećine su, po Novaku, bile namijenjene kultu bogova i predaka, a u opasnosti i za zbijeg.³¹ I pojedini drugi autori smatraju da su neke pećine

²⁶ Š. Batović, *Diadora* 3 (1965) T. 15:

1. Isti, *Stariji neolit u Dalmaciji* (Zadar 1966) T. 49: 1.

²⁷ D. Cannarella, G. Cremonesi, sp. dj. u bilj. 16, str. 18, sl. 5: 1.

²⁸ Š. Batović, *Stariji neolit u Dalmaciji* (Zadar 1966) T. 49: 1.

^{28a} G. Bailloud, Fouille d'un habitat néolithique et torréen à Basi, *Bull. Soc. préhist. franç.* 66 (1969) sl. 16: 1; 17; 22: 1—3.

²⁹ Š. Batović, *ibidem*, T. 40: 1, 3, 5 i

dr. T. 41: 2, 4, 8; 72: 6—8; 76: 7, 8. D. Cannarella, G. Cremonesi, sp. dj. u bilj. 16, sl. 4: 5, 10, 18, 19, 20.

³⁰ J. Korošec, sp. dj. u bilj. 2, str. 6 i d.

³¹ G. Novak, *Hvar kroz stoljeća* (Zagreb 1960) 19, 25. Isti, *Le grotte della costa adriatica jugoslava come abitazioni umane, Actes du Congrès intern. de spéléol.* (Bari-Lecce-Salerno 1958) 203 i dr. Usp. i F. Leben, sp. dj. u bilj. 3, str. 75.

u Francuskoj, Španjolskoj ili Italiji služile u kultne svrhe, za pokapanje, a povremeno za stanovanje.³²

Kod nas ipak nema uvjerljivih dokaza za te tvrdnje. Nasuprot tome u pećinama se redovno nalaze bogati kulturni ostaci, ognjišta, ostaci prehrane, pokapanja i života uopće, s vremenom uslojeni i nataloženi, pa o njihovoj namjeni kao nastambi, osobito u pojedinim razdobljima u kameno doba, nema nikakve sumnje, bez obzira na postojanje naselja na otvorenom. Osim toga pećinska naselja nisu uopće topografski vezana s naseljima na otvorenom. U neolitsko doba, posebno na našem primorju pećinska su naselja na krševitom području, a naselja na otvorenom smještena su u dolinama, usred polja uz izvore vode. Zato se može zaključiti da su pećine na našem primorskom pojasu u neolitu služile za stalno ili povremeno stanovanje, što ne isključuje u njima održavanje obreda kao i u naseljima uopće.³³

Stariji neolit u Slovenskom primorju i Istri nije moguće izravno povezati s nijednim drugim područjem osim s našom obalom. J. Korošec negira jače veze s impresso keramikom u Liguriji zbog praznine između sjeverozapadne Italije i naše obale,³⁴ ali ipak pretpostavlja obostrani utjecaj.³⁵ Na drugom mjestu upozorio sam na izvjesne sličnosti kulture naše obale, posebno u drugom stupnju starijeg neolita i Ligurije, ali sam zaključio da se one ne mogu opravdati međusobnim vezama, već najvjerojatnije zbog identičnog mehanizma razvoja i sličnih proizvodnih sredstava u periodu impresso keramike.³⁶

Veze naše obale s južnom Italijom veoma su jake, osobito u prvom stupnju starijeg neolita kad je kultura oba područja uglavnom identična, ali se ne može dokazati izravna veza Istre i Krasa s Apulijom ni s talijanskom jadranskom obalom uopće, već jedino posredno preko Dalmacije i izduž naše obale, jer se impresso keramika na talijanskoj jadranskoj obali širila iz Apulije na sjever uz obalu i došla najdalje do Ankone, ali tek na početku srednjeg neolita. Zato se od Ankone do Soče ne nalazi stariji neolit s impresso keramikom. Vjerovatno se tamo zadržao mezolit sve do srednjeg neolita. Osim toga drugi stupanj na našoj obali znatno se razlikuje od istog stupnja u južnoj Italiji, zbog specijalizacije i specifičnog razvoja privrede.^{36a}

Isto tako nije moguće uočiti bilo kakve veze toga područja s unutrašnjosti. Nedavno su otkriveni primjerci impresso keramike uvezeni iz Dalmacije, i to iz drugog stupnja ili s kraja starijeg neolita, u Obrima kod Kaknja u srednjoj Bosni u sloju zajedno s keramikom starčevačke kulture.³⁷ Po tome

³² M. Escalon de Fonton, *Les grottes sepulcrales du Castell de Chateaufort* - Martigues, *Riv. di studi liguri* 2 (1951). L. Bernabò Brea, *Gli scavi nella caverna delle Arene Candide* 2 (1956) 172. G. Bailloud, P. Mieg de Boofzheim, *Les civilisations de la France dans leur contexte européen* (1955) 66.

³³ O tome usp. moj rad: Pokapanje pokojnika u Smilčiću i kult mrtvih u neolitu Dalmacije, *Arh. rad. i raspr. JAZU* 4-5 (1967) 280.

³⁴ J. Korošec, Neka pitanja oko neolita u Dalmaciji, *Diadora* 2 (1962) 18. Isti, sp. dj. u bilj. 2, str. 29.

³⁵ J. Korošec, sp. dj. u bilj. 2, str. 23.

³⁶ S. Batović, *Stariji neolit u Dalmaciji* (Zadar 1966) 134-136, 105.

^{36a} Usp. o tome opširno: S. Batović, ibidem 125 i d., gdje se navodi i literatura.

³⁷ Materijal nije objelodanjen. Našao se iskapanjem u Obrima kod Kaknja u srednjoj Bosni 1968. Čuva se u Zemaljskom muzeju u Sarajevu. Usp. A. Benac, *Le Néolithique ancien dans les Balkans du nord-ouest et ses relations avec les régions voisines, Actes du VIIIe Congrès internat. d. sc. préhist. et protohist.* 1 (Beograd 1971) 97 i d.

se može jasno zaključiti da se stariji neolit s jadranskog primorja u kasnijem razdoblju dolinom Neretve i Bosne proširio sve do srednje Bosne, gdje se susreo sa starčevačkom kulturom koja se širila s istoka. Time se konačno uglavnom razjašnjava teritorijalni i kronološki odnos jadranske impresso keramike i starčevačke kulture. Starčevačka kultura nije doprla do alpskog područja. U unutrašnjoj Sloveniji, vjerovatno je bila rasprostranjena linearna keramika, ali ona nije još otkrivena.³⁸ Ipak, analogno vezama Dalmacija-Bosna, možemo pretpostaviti i veze starijeg neolita iz Slovenskog primorja s najranijom neolitskom kulturom u unutrašnjoj Sloveniji. Zasad svakako nema nikakvih tragova utjecajima starijeg neolita (?) iz unutrašnjosti na primorski pojas.

Na osnovu svega može se zaključiti da stariji neolit u Istri i na Krasu ima isto porijeklo kao i u Dalmaciji i na cijeloj našoj obali i da je čitavo to područje naseljavalo stanovništvo koje je pripadalo istoj etničkoj skupini, kako je to već J. Korošec s pravom zaključio. U skladu s tim on je mišljenja da su ovo područje naselili nosioci starijeg neolita iz Dalmacije, odnosno šireći se uzduž naše obale.³⁹ Obzirom na izravan i neprekidnut kontinuitet života iz mezolita na ovom području, po svemu se čini da nije bilo etničkih seoba, već je isto stanovništvo nastavilo život u mezolitu i samo poprimilo impresso keramiku kao novu tekovinu širenja kulture iz Dalmacije na sjever, odnosno da je domaće mezolitsko stanovništvo postepenim samostalnim razvojem započelo proizvoditi keramiku. Prema tome stariji neolit na našoj obali, kako smo prije na to ukazali, razvijao se samostalno i nastao kontinuiranim razvojem kulture iz mezolita na domaćem tlu.⁴⁰

Treći stupanj u razvoju impresso keramike, ili prvi stupanj srednjeg neolita na Krasu nije moguće izolirati ni identificirati. Tada se uz evoluirane elemente starijeg neolita još zadržala impresso keramika, a razvili se već i osnovni elementi srednjeg neolita, kakav se našao u južnoj Italiji, a donekle i u Dalmaciji.⁴¹ Pojedini elementi, kao ravna dna ili niske prstenaste noge posuda, ovalne posude, konične zdjele, poluloptaste zdjele, tehnika ure-

³⁸ Usp. S. Dimitrijević, Problem neolita i eneolita u sjeverozapadnoj Jugoslaviji, *Opuscula arch.* 5 (1961) 17.

³⁹ J. Korošec, sp. dj. u bilj. 2, str. 28—29.

⁴⁰ Opširnije o tome usp.: Š. Batović, *Stariji neolit u Dalmaciji* (Zadar 1966) 150—152.

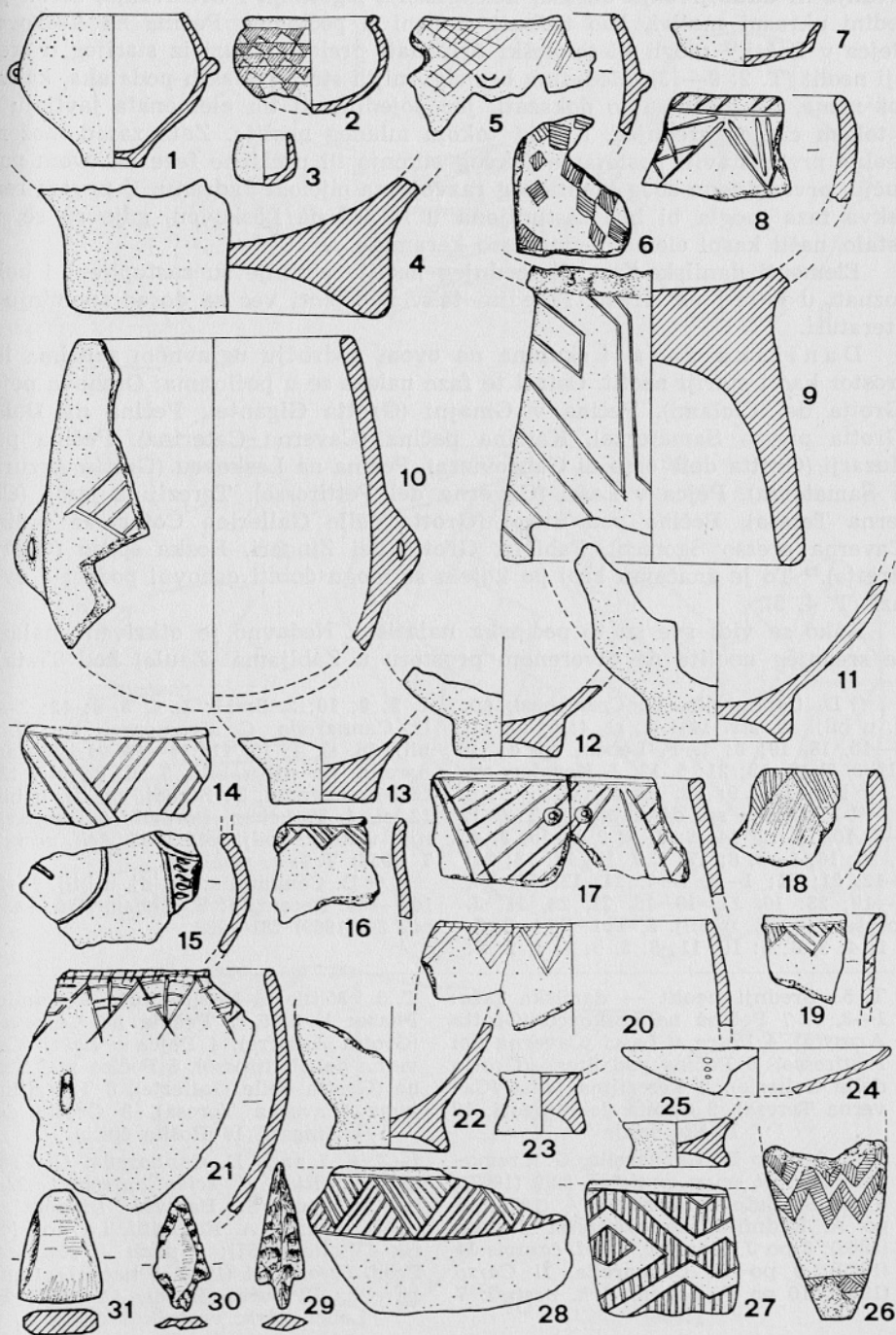
⁴¹ Usp. Š. Batović, isto 157 i d.

T. 4. Srednji neolit — danilska faza: 1, 2, 3, 5, 7 Orehova pejsa (Grotta dei Ciclami), 4 Pečina v Gmajni (Grotta Gigante), 6 Pečina na Doleh (Grotta presso Samatorza), 8 Katrina pečina (Caverna Caterina), 9—12 Pečina na Leskovcu (Grotta Azzurra), 13, 14 Pečina pod Muzarji (Grotta dell'Orso), 15—26, 30, 31 Pejca v Lašci (Caverna del Pettirroso), 27—29 Terezijina jama (Caverna Teresa).

1—26, 29—31 po F. Leben, *Arh. vestnik* 18 (1967); 27, 28 po J. Korošec, *Zgod. časopis* 14 (1960)

T. 4. Mittleres Neolithikum — Danilo-Phase: 1, 2, 3, 5, 7 Orehova pejsa (Grotta dei Ciclami), 4 Pečina v Gmajni (Grotta Gigante), 6 Pečina na Doleh (Grotta presso Samatorza), 8 Katrina pečina (Caverna Caterina), 9—12 Pečina na Leskovcu (Grotta Azzurra), 13, 14 Pečina pod Muzarji (Grotta dell'Orso), 15—26, 30, 31 Pejca v Lašci (Caverna del Pettirroso), 27—29 Terezijina jama (Caverna Teresa).

1—26, 29—31 nach F. Leben, *Arh. vestnik* 18 (1967); 27, 28 nach J. Korošec, *Zgod. časopis* 14 (1960)

zivanja ili udubljivanja ukrasa, kombinacija žigosanja i urezivanja, zatim pojedini ukrasni motivi, kao trokuti, nađeni u pećinama Pečina na Leskovcu, Pejca v Lašci,⁴² mogli bi tipološki pripadati prelaznoj fazi iz starijeg u srednji neolit (T. 2: 9—13). Međutim, bez sigurnijih stratigrafskih podataka, kakvih još nema, ne može se to dokazati, jer pojedini od tih elemenata javljaju se i tokom cijelog srednjeg, a neki tokom mlađeg neolita. Zato zasad možemo realno pretpostaviti postojanje takvog stupnja ili prelazne faze na ovom području, prvenstveno zbog identičnog razvoja na cijelom Jadranu. U prvom redu takva faza mogla bi biti zastupljena u Pećini na Leskovcu, gdje su se, uz ostalo, našli kasni elementi impresso keramike.

Elementi danilske faze ili srednjeg neolita obilnije su zastupljeni i bolje poznati u Istri i na Krasu. Pojedini takvi elementi već se dosad spominju u literaturi.

Danilska faza i skupina na ovom području uglavnom zauzima isti prostor kao i stariji neolit. Ostaci te faze nalaze se u pećinama: Orehova pejca (Grotta dei Ciclami), Pečina v Gmajni (Grotta Gigante), Pečina na Doleh (Grotta presso Samatorza), Katrina pečina (Caverna Caterina), Pečina pod Muzarji (Grotta dell' orso di Gabrovizza), Pečina na Leskovcu (Grotta Azzurra di Samatorza), Pejca v Lašci (Caverna del Pettiroso), Terezijina jama (Caverna Teresa), Pečina pod Steno (Grotta delle Gallerie), Čotarjeva pečina (Caverna presso Sgonico), Fabiola, Grotta dei Zingari, Roška špilja (Grotta Stretta).⁴³ To je značajan broj po kojem se mogu dobiti osnovni podaci o ovoj fazi (T. 4, 5).

Kako se vidi sve su to pećinska nalazišta. Nedavno je otkriveno nalazište srednjeg neolita na otvorenom prostoru u Žabljamu (Zaule) kod Trsta,⁴⁴

⁴² D. Cannarella, G. Cremonesi, sp. dj. u bilj. 16, str. 14 i d., sl. 4: 5, 10, 11, 13—15, 18, 19; 5: 1. F. Leben, sp. dj. u bilj. 3, T. 19: 13; 21: 5, 12. J. Korošec, sp. dj. u bilj. 2, T. 9: 10; 10: 3.

⁴³ F. Leben, sp. dj. u bilj. 3, T. 7: 1, 4—7, 10, 11, 13, 14; 8: 6; 9: 2, 6; 10: 2, 4, 21, 22; 16: 1—3, 8; 17: 1, 3, 10; 19: 13; 20: 1—12, 21; 21: 1—3, 5—7, 11, 12; 22: 14, 17—19; 23: 10, 11, 13, 18, 21, 23, 24. J. Korošec, sp. dj. u bilj. 2, T. 1: 2: 1, 3, 6; 3: 1; 4: 3, 6; 5: 10, 11; 6: 3, 5; 7: 1, 2; 8:

1, 2; 9: 10: 2, 3; 11: 1, 4, 5, 8; 12: 2—4. D. Cannarella, G. Cremonesi, sp. dj. u bilj. 16, sl. 4: 10, 11, 14—18, 21. D. Cannarella, sp. dj. u bilj. 3, sl. na str. 136, 161. F. Legnani, F. Stradi, sp. dj. u bilj. 12, sl. 4. F. Leben, Poročilo o izkopavanjih u Roški špilji leta 1955, *Arh. vestnik* 7 (1956) T. 7: 1, str. 248.

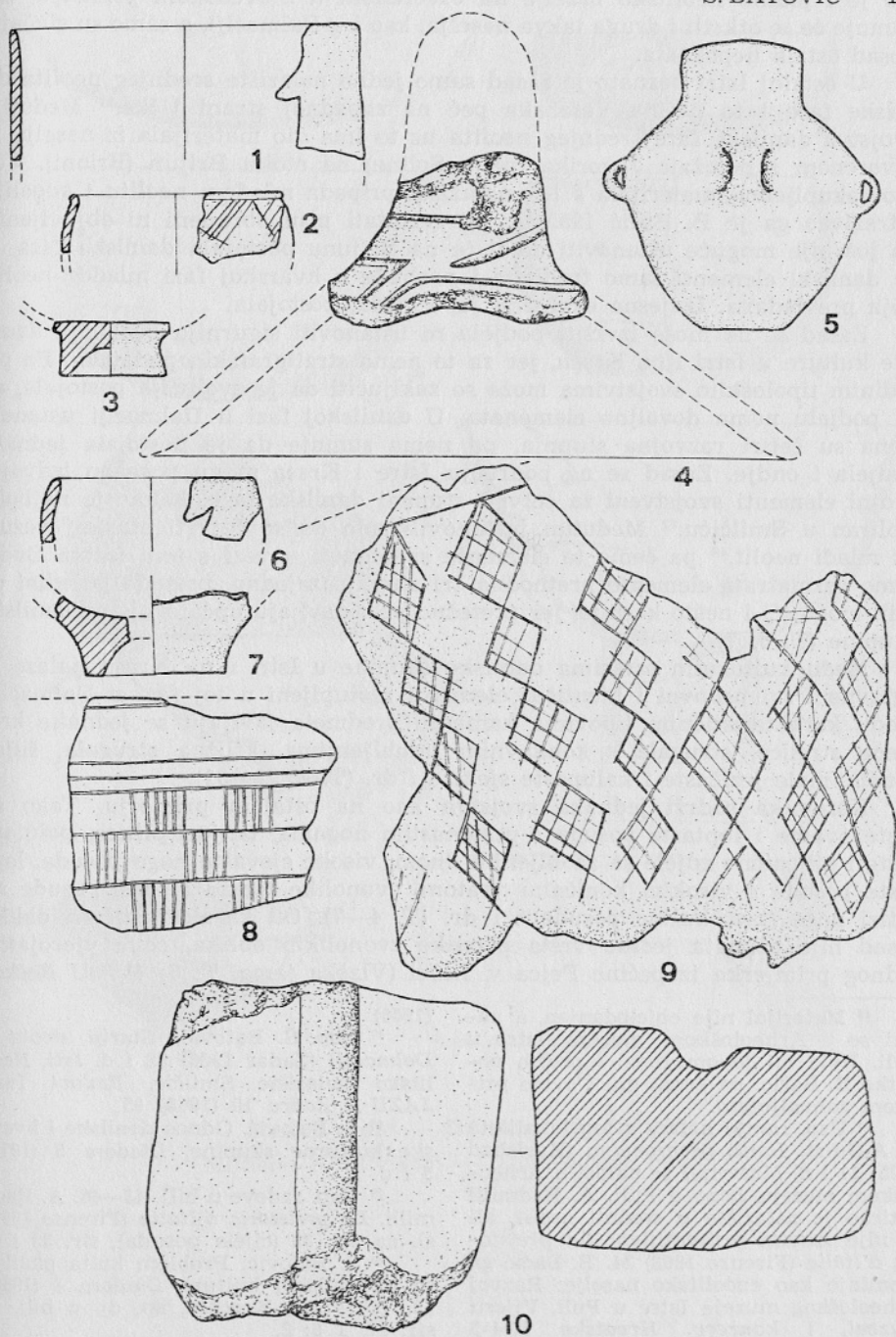
⁴⁴ D. Cannarella, sp. dj. u bilj. 3, str. 162—163. Recenzija: F. Leben, *Arh. vestnik* 20 (1969) 281—282.

T. 5. Srednji neolit — danilska faza: 1—3, 6, 7 Pečina na Leskovcu (Grotta Azzurra), 4 Pejca v Lašci (Caverna del Pettiroso), 5 Pečina pod Steno (Grotta delle Gallerie), 8 Terezijina jama (Caverna Teresa), 9 Grotta dei Zingari, 10 Roška špilja

1—3, 6, 7 po D. Cannarella, G. Cremonesi, *Riv. di scien. preistor.* 22/2 (1967); 4 po Š. Batović, *Diadora* 4 (1968); 5 po A. Radmilli, *La preistoria d'Italia* (1963); 8 po J. Korošec, *Zgod. časopis* 14 (1960); 9 po D. Cannarella, *Il Carso* (1968); 10 po F. Leben, *Arh. vestnik* 7 (1956)

T. 5. Mittleres Neolithikum — Danilo-Phase: 1—3, 6, 7 Pečina na Leskovcu (Grotta Azzurra), 4 Pejca v Lašci (Caverna del Pettiroso), 5 Pečina pod Steno (Grotta delle Gallerie), 8 Terezijina jama (Caverna Teresa), 9 Grotta dei Zingari, 10 Roška špilja.

1—3, 6, 7 nach D. Cannarella, G. Cremonesi, *Riv. di scien. preistor.* 22/2 (1967); nach Š. Batović, *Diadora* 4 (1968); 5 nach A. Radmilli, *La preistoria d'Italia* (1967); 8 nach J. Korošec, *Zgod. časopis* 14 (1960) 9 nach D. Cannarella, *Il Carso* (1968); 10 nach F. Leben, *Arh. vestnik* 7 (1956)

što je i jedino neolitsko naselje na otvorenom u Slovenskom primorju. Bez sumnje će se otkriti i druga takva naselja, kao i u Dalmaciji, a samo su slučajno dosad ostala nepoznata.

U ostaloj Istri poznato je zasad samo jedno nalazište srednjeg neolita danilske faze i to pećina Vešanska peć na zapadnoj strani Učke.⁴⁵ Međutim, svojstva danilske faze srednjeg neolita uz to ima dio materijala iz naselja na otvorenom s položaja Javorika (prije Soline) na otoku Brijun (Brioni). Veći dio sakupljenog materijala s tog nalazišta pripada mlađem neolitu i eneolitu. Istraživao ga je B. Bačić 1952 g., ali rezultati nisu obrađeni ni objavljeni,⁴⁶ pa još nije moguće ustanoviti da li je na Brijunu postojala danilska faza, ili su danilski elementi samo tradicija i nasljeđe u hvarskoj fazi mlađeg neolita koja prevladava. Izvjesna evolucija je, izgleda, postojala.

Zasad se ne može izvršiti podjela ni ustanoviti sigurnija evolucija danilske kulture u Istri i na Krasu, jer za to nema stratigrafskih podataka. Po pojedinim tipološkim svojstvima može se zaključiti da je evolucija postojala, ali za podjelu nema dovoljno elemenata. U danilskoj fazi u Dalmaciji ustanovljena su četiri razvojna stupnja, pa nema sumnje da je postojala jednaka podjela i ondje. Zasad se na području Istre i Krasa mogu posebno izdvojiti brojni elementi svojstveni za četvrti stupanj danilske faze, kakav je najbolje izoliran u Smilčiću.⁴⁷ Međutim, ustanovili smo da se četvrti stupanj vezuje uz mlađi neolit,⁴⁸ pa ćemo te elemente spomenuti u vezi s tom fazom Ovdje ćemo razmatrati elemente prethodna tri stupnja zajedno, premda pojedini od njih mogu ići i nešto kasnije, jer pretežno predstavljaju opća svojstva danilske skupine (T. 6, 7).

Među kulturnim ostacima danilske skupine u Istri i na Krasu nalaze se uglavnom svi osnovni i identični elementi zastupljeni u toj fazi u Dalmaciji. Među karakterističnim tipovima kamenih predmeta javljaju se jednake kremenice, strelice, strugala s konkavnim udubljenjima, kružna strugala, šiljci, svrdla, male jezičaste i kalupaste sjekire i dr. (T. 4: 29—31).

Keramika sadrži jednaka svojstva kao na ostalom primorju. Tako su česte ovalne i loptaste posude s prstenastim nogama, tanjuri-plitice, poluloptaste i bikonične zdjele sa zaobljenim dnom, visoke cjevaste noge posuda, loptaste posude s visokim koničnim vratom, zvonolike terine i čaše, posude na četiri noge (tzv. kultne posude)⁴⁹ i dr. (T. 4—7). Od karakterističnih oblika zasad nije poznata jedino vrsta plastike zvonolikih oblika, osim vjerojatno jednog primjerka iz pećine Pejca v Lašci (Vlaška jama, T. 5: 4).⁵⁰ U Roškoj

⁴⁵ Materijal nije objelodanjen, a nalazi se u Arheološkom muzeju Istre u Puli. Uvid mi je omogućio i pružio podatke B. Bačić, na čemu mu i ovom priklom zahvaljujem.

⁴⁶ Usp. ranije nalaze s tog lokaliteta u: A. Gnirs, *Istria praeromana* (Karlsbad 1925) 11 i d. Materijal se nalazi u Arheološkom muzeju Istre u Puli. A. Radmilli datirao je nalazište u srednji neolit, ali to nije sasvim prihvatljivo: *La preistoria d'Italia* (Firenze 1963) 34. B. Bačić ga spominje kao eneolitsko naselje: *Razvoj Arheološkog muzeja Istre u Puli, Vijesti muzeal. i konzerv. Hrvatske* 17/4-5

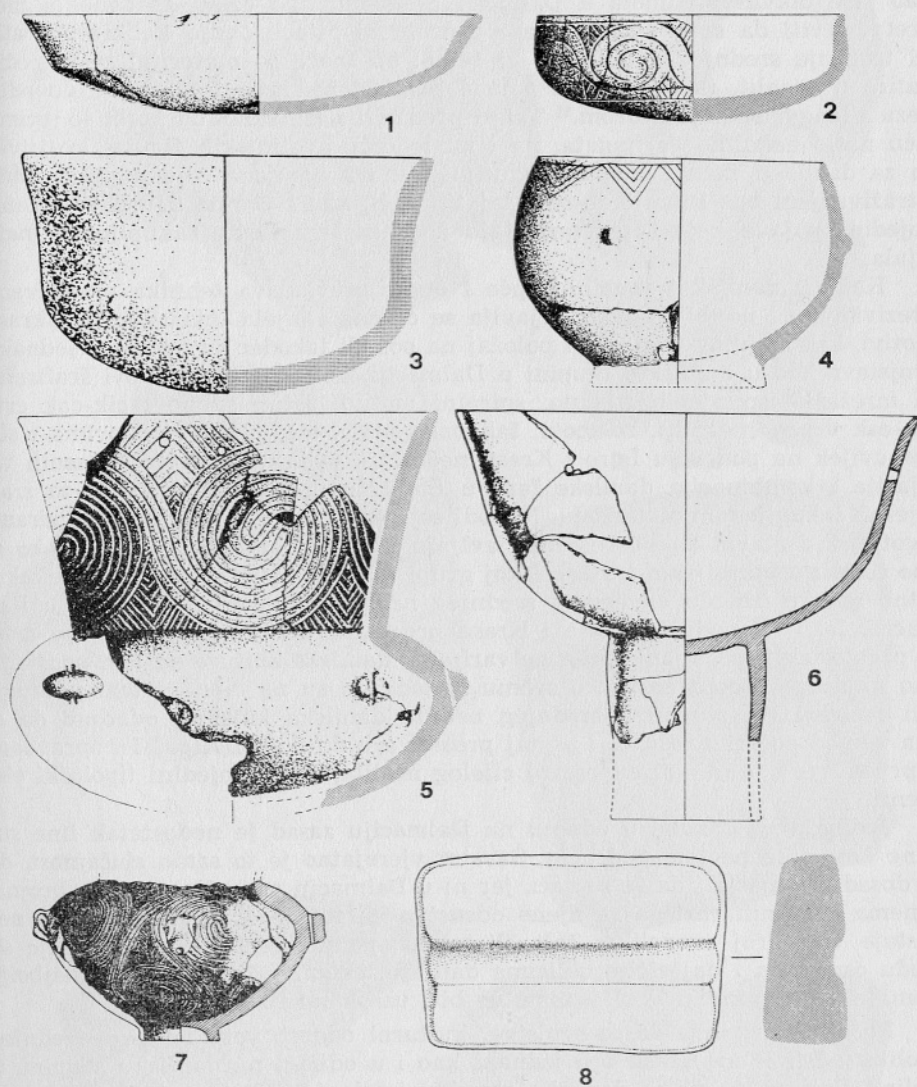
(1968) 9.

⁴⁷ Usp. Š. Batović, *Stariji neolit u Dalmaciji* (Zadar 1966) 32 i d. *Isti, Neolitsko nalazište Smilčić. Radovi Inst. JAZU u Zadru* 10 (1963) 95.

⁴⁸ Š. Batović, Odnos danilske i hvarske kulturne skupine, *Diadora* 5 (1970) 5 i d.

⁴⁹ Usp. radove u bilj. 43—46. A. Radmilli, *La preistoria d'Italia* (Firenze 1963) sl. na str. 32 (cijela posuda), str. 33 i d.

⁵⁰ Š. Batović, Problem kulta phallosa u danilskoj kulturi, *Diadora* 4 (1968) 13, T. 7: 1. J. Korošec, sp. dj. u bilj. 2, str. 17, T. 8: 2.

Srednji neolit — danilska faza: Smilčić
Mittleres Neolithikum — Danilo-Phase: Smilčić

špilji našla se keramična pločica s uzdužnim kanalom po sredini,⁵¹ identična kao više takvih predmeta u Danilu i Smilčiću,⁵² po čemu se donekle može pretpostaviti da se u pećini nalaze i neolitski ostaci, ovdje konkretno ostaci ili tradicije srednjeg neolita (T. 5: 10; 6: 8). Inače se materijal iz te pećine datira u eneolit, ili svakako u postneolitsko doba, iako je Korošec dovodi u vezu s lengyelskom kulturom.⁵³ Takvi predmeti s kanalom, od kojih se u Smilčiću našlo nekoliko varijanata, pa i na leđima životinjskih figura, svojstveni su za danilsku fazu i grupu. Međutim, njihova namjena nije poznata. Širim istraživanjem bez sumnje će se i taj tip naći, kao i brojne druge varijante i pojedine pojave koje zasad nedostaju zbog male količine sakupljenog materijala.

Kako u danilskoj skupini uopće i ovdje prevladava tehnika ukrašavanja urezivanjem i udublivanjem, a javlja se crvena i bijela inkrustacija. Ukasni motivi, kao i njihov raspored i položaj na posudi također su pretežno jednakih svojstava kao u danilskoj skupini u Dalmaciji. Tako su česti nizovi šrafiranih ili mrežasto ispunjenih trokuta, spiralni motivi, zatim snopovi cik-cak crta, cik-cak vrpce, meandri, rombovi, šahovska polja, meandri s rombovima i sl.⁵⁴ Još uvijek na području Istre i Krasa nedostaje veliko bogatstvo ukrasnih varijacija i kombinacija danilske faze u Smilčiću ili u Danilu, ali je to srazmjerno sakupljenom materijalu. Navodi se i pojava ručica u obliku stiliziranih životinjskih glava, kakve se često javljaju u danilskoj fazi (T. 6: 7), iako su one česte i u butmirskoj i lengyelskoj grupi.⁵⁵ Zasad se ne mogu uočiti nikakve bitne razlike između elemenata srednjeg neolita na ovom području i u Dalmaciji. Iako na području Istre i Krasa nedostaju još brojne pojave, ne može se pretpostaviti postojanje posebne varijante danilske kulture na tom području, kao ni druge specifičnosti. Po svemu izgleda da su na cijelom tom području bili rašireni svi stupnjevi srednjeg neolita danilske kulture, odnosno da se ona već od početka raširila i na taj prostor sve do Soče i Alpa. To opravdava u prvom redu kontinuirani razvoj cijelog neolita, kao i pojedini tipološki elementi.

Jedina veća razlika u odnosu na Dalmaciju zasad je nedostatak fine slikane keramike na tom području. Sasvim vjerojatno je to samo slučajnost, da se dosad nije našla i da će se naći, jer ni u Dalmaciji ona nije naročito brojna, a nema posebnih razloga za njeno odsustvo na tom području. Osim toga nedostaje veći broj zvonolikih čaša ili terina, pa poluloptastih zdjela koje su među osnovnim i najčešćim oblicima danilske skupine. Zasad su one najbolje poznate na Brijunu u Istri. I tome će biti uzrok manjkava građa.

Po svemu izgleda da će svojstva, kulturni odnosi, veze i razvoj srednjeg neolita u Istri i na Krasu biti jednaki kao i u odnosu na danilsku skupinu u cjelini. Poznato je da je danilska skupina imala jake veze s južnom i sred-

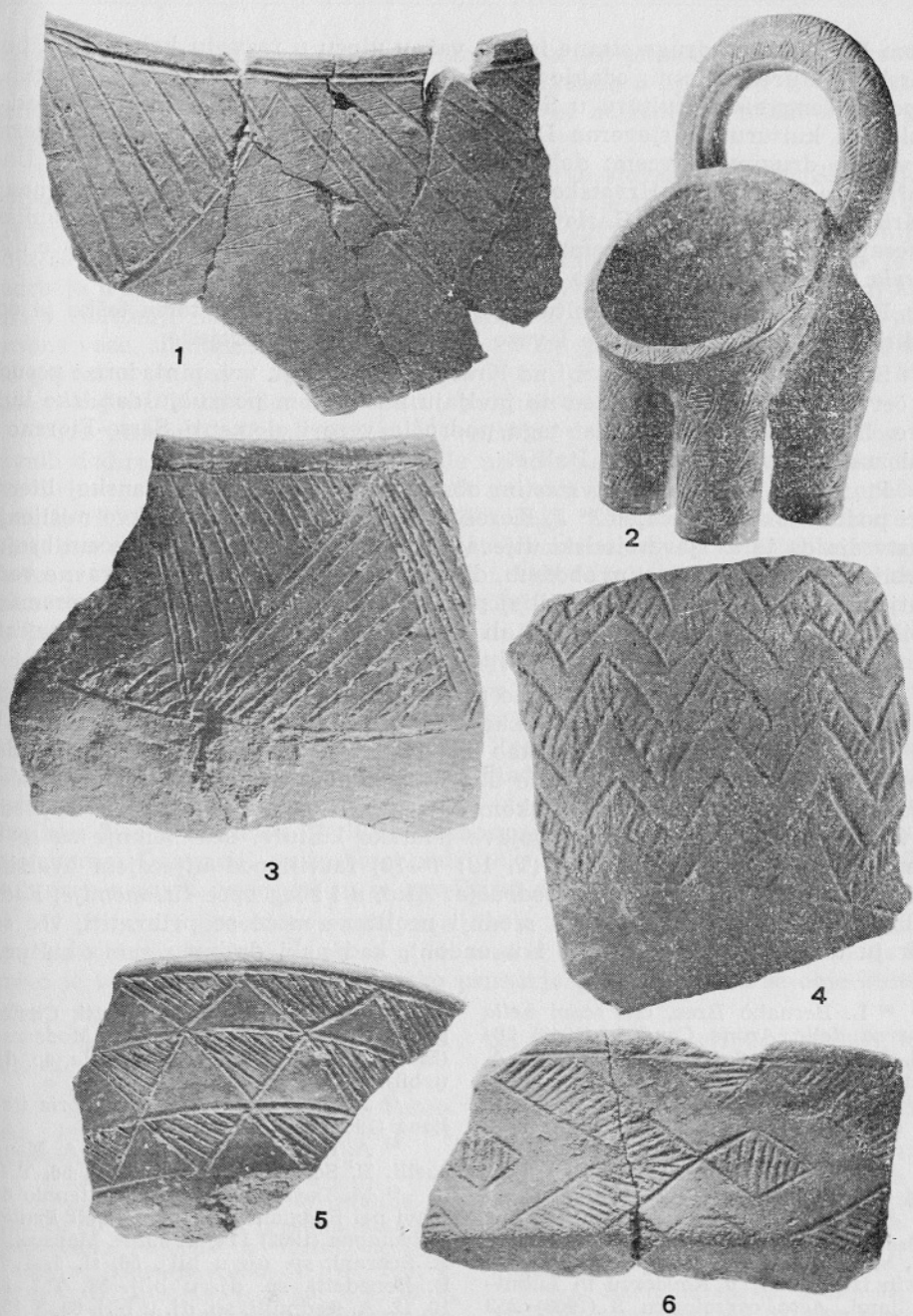
⁵¹ F. Leben, *Arh. vestnik* 7 (1956) 248, T. 7: 1. Leben smatra da je taj predmet služio kao uteg, što se ne može dokazati.

⁵² Š. Batović, *Radovi Inst. JAZU u Zadru* 10 (1963) T. 9: 2. J. Korošec, *Neolitska naseobina u Danilu Bitinju* (Zagreb 1958-59) T. 27: 6, 7; 79: 4, 5.

⁵³ F. Leben, sp. dj. u bilj. 51, str. 248. J. Korošec, sp. dj. u bilj. 2, str. 10-11.

⁵⁴ Usp. radove u bilj. 43-46. Uzeli smo u razmatranje kronološki i tipološki samo jasne elemente. Atipičnog materijala svakako ima mnogo više, ali bez stratigrafskih podataka ne može se koristiti.

⁵⁵ J. Korošec, sp. dj. u bilj. 2, str. 16, T. 4: 3; 7: 1.

Srednji neolit — danilska faza: Smilčić
Mittleres Neolithikum — Danilo-Phase: Smilčić

njom Italijom, a s druge strane igrala važnu ulogu u razvoju kakanjske i butmirske kulture u Bosni, odakle su se danilski elementi i utjecaji proširili u sopotsko-lengyeljsku kulturu u Srijemu i Slavoniji a dalje na sjeverozapad u lasinjsku kulturu. Iz sjeverne Dalmacije preko Like proširila se u sjevernu Hrvatsku drugim pravcem: dolinom Zrmanje i Krke, a dalje dolinom Une, Korane do Kupe, ili od Hrvatskog primorja, dolinom Kupe, ili dolinom Zrmanje i Krke, Likom, pa prema Karlovcu uzduž željezničke pruge. Južnije su danilski utjecaji došli do Kosova. Prema tome danilska kultura dosta je šire i jače djelovala na pozadinu od starijeg neolita na Jadranu.

Poseban udio danilske kulture sa sjevernog Jadrana u tome teško je odrediti kao i direktne utjecaje i veze toga područja na susjede.

Specifičan problem u Istri i na Krasu predstavljaju tzv. pintadere i posude sa četvrtastim obodom koje se ne javljaju na ostalom području danilske kulture. Isto tako su specifičnost toga područja veze i elementi Sasso-Fiorano i Chiozza kultura iz sjeverne Italije.

Pintadere i posude s četvrtastim obodom smatraju se u talijanskoj literaturi podunavskim utjecajem.⁵⁶ J. Korošec je s pravom odbacio takvo mišljenje i ustvrdio da je to sjeveroitalski utjecaj, gdje se one nalaze u najvećem broju, osobito posude s četvrtastim obodom, dok ih u podunavlju nema.⁵⁷ Izravne veze i utjecaji iz sjeverne Italije (Emilia) predstavlja i nekoliko ulomaka keramike tipične za kulturu Sasso-Fiorano,⁵⁸ ali se zato tršćanski Kras ne može smatrati dijelom te kulture, kako je to zaključio A. Radmilli.⁵⁹

Međutim, Istra i Kras nisu samo primali utjecaje iz sjeverne Italije. Mnogi elementi u kulturi Sasso-Fiorano (kao motivi girlandi ili lučnih linija čestih u toj kulturi),⁶⁰ Chiozza ili Pescale (kao kanelaste ručice, motivi spirale, girlande, motiv riblje kosti, vrpce ispunjene ubodima, poluloptaste zdjele i dr.)⁶¹ općenito su rašireni na našem primorskom pojasu pa i u Istri i na Krasu, te predstavljaju sastavni dio i tipične pojave hvarske kulture. Bez sumnje su se u Sasso-Fiorano i Chiozza kulturi (T. 12: 7—10) razvili pod utjecajem hvarske kulture, i to vjerovatno s ovog područja. Zato, a i zbog opće fizionomije, Radmillijeve datacija tih kultura u srednji neolit ne može se prihvatiti, već se moraju datirati u mladi neolit i u eneolit, kad neki datiraju samo kulturu

⁵⁶ L. Bernabò Brea, *Gli scavi nella caverna delle Arene Candide* (1946) 284 i d. Isti, ibidem 2 (1956) 200 i d. G. A. Mansuelli, R. Scarani, *L'Emilia prima dei Romani* (Milano 1961) 60. A. Radmilli, sp. dj. u bilj. 49, str. 33. D. Cannarella, sp. dj. u bilj. 3, str. 150 i d.

⁵⁷ J. Korošec, sp. dj. u bilj. 2, str. 24 i d.

⁵⁸ Isti, ibidem 27, T. 13: 2, 3. F. Leben, sp. dj. u bilj. 3, str. 49, 76, T. 1: 7, 9. Isti, Materialna kultura in izsledki arheoloških izkopavanj v Kevdercu in Lubniški jami, *Acta carsologica* 3 (1963) 213 i d., T. 2: 3. R. Battaglia, *Preistoria del Veneto e della Venezia Giulia*, *Bull. Paletnol. Ital.* vol. fuori serie 67-68 (1958-59) 350 i d., sl. 133. A. Radmilli, sp. dj. u

bilj. 49, str. 33—44. B. Benedetti, *Civiltà preistoriche e protostoriche del Modenese* (Modena 1965) T. 6. D. Cannarella, sp. dj. u bilj. 3.

⁵⁹ *Piccola guida della preistoria italiana* (1962) T. 15.

⁶⁰ A. Radmilli, ibidem T. 15. A. Mansuelli, R. Scarani, sp. dj. u bilj. 56, T. 4.

⁶¹ M. Degani, *L'ultimo trentennio di scavi nel Reggiano, Preistoria dell'Emilia e Romagna* (1962) 114, T. 39. A. Mansuelli, R. Scarani, sp. dj. u bilj. 56, sl. 5, T. 6. B. Benedetti, sp. dj. u bilj. 58, T. 7, 8, 10, 12. A. Radmilli, sp. dj. u bilj. 60, T. 15. A. Radmilli, *La preistoria d'Italia* (Firenze 1963) sl. na str. 159. F. Leben, sp. dj. u bilj. 3, str. 76.

Pescale.⁶² Kako se upravo u tim kulturama nalaze pintadere, kao i u kulturi »del vaso a bocca quadrata«, koja je jako miješana s njima, ni ti elementi u Istri i Krasu ne mogu se datirati u srednji, već najranije u mlađi neolit, pogotovo što su se pintadere našle i na Brijunu.⁶³

Veze ovog područja s pozadinom, osobito sa sjeveroistočnom Slovenijom i Hrvatskom nisu jasne jer nije poznat srednji neolit. Vjerojatno je tu bila raširena varijanta sopotsko-lengyelske kulture, kakva je poznata u Slavoniji,⁶⁴ koja je prethodila alpskoj facies mlađeg neolita, jer nije moguće da je to područje u srednjem neolitu bilo nenaseljeno. Već u sopotsko-lengyelskoj kulturi u Slavoniji nalaze se pojedine sličnosti s danilskom kulturom, kao piri-formne vaze, cilindrične noge, zoomorfne ručice, predmeti od spondylusa i sl.⁶⁵ što govori o vezama s Dalmacijom, vjerojatno posredno preko bosanskih kultura u kojima se također nalaze isti i brojniji drugi elementi.

Veze primorskog područja sa slovenskim prostorom morale su zbog izravnih dodira biti intenzivnije. Donekle na to upućuje i stanje u mlađem neolitu ili na prijelazu iz neolita u eneolit na tom prostoru u kojem se opažaju izrazite sličnosti, mnogo bliže nego u Slavoniji. Elementi danilske kulture su očiti, kao cilindrične noge, poluloptaste i bikonične zdjele, kruškolike vaze ili ručice u obliku životinjskih glava (T. 13 i d.).⁶⁶ Nije međutim jasno da li su ti elementi u Sloveniji prenijeti u toku srednjeg neolita i zadržali se kasnije, ili su prešli izravno iz hvarske faze kao danilska tradicija. J. Korošec je ranije sve te elemente povezao sa sopotsko-lengyelskom i butmirskom kulturom i negirao bilo kakve izravne veze s Jadranom, a u novijim radovima ih nalazi u danilskoj kulturi.⁶⁷ Neki opći elementi su mogli doći tim putem, ali ne svi. Među nalazima u Pečini pod Steno A. Radmilli spominje nekoliko ulomaka (T. 8: 11, 15) vezanih uz bükk kulturu Mađarske.⁶⁸ Takvi elementi ipak nisu jednaki bükk kulturi. Oni se međutim, identični, često nalaze u IV stupnju danilske faze u Smilčiću (T. 10: 4), odnosno karakteristični su za mlađi neolit u sjevernoj Dalmaciji pa njihovo podrijetlo svakako tu treba tražiti. S bükk kulturom nemaju veze, već su se razvili na domaćem tlu.

U literaturi prevladava mišljenje da se danilska kultura nije razvila iz impresso keramike, već da su se njeni nosioci naselili na ova područja. J. Korošec je to primijenio i na Slovensko primorje pa tvrdi da su se obje kulture

⁶² B. Benedetti, sp. dj. u bilj. 58, str. 15.

⁶³ A. Gnirs, sp. dj. u bilj. 46, sl. 10.

⁶⁴ S. Dimitrijević, *Sopotsko-lengyelska kultura*, Monographiae arch. 1 (1968) 12.

⁶⁵ Isto, str. 10 i d., sl. 4 i dr.

⁶⁶ J. Korošec, Kulturne ostaline na kolišću ob Resnikovem prekopu otkriveno u letu 1962, *Poročilo o razisk. neol. in eneol. v Sloveniji* (1964) 31 i d., T. 5: 4; 6: 4; 7: 1; 11: 1; 14: 1, 5; 15: 1, 4; 18: 3, 4. Isti, Neo- in eneolitski elementi na Ptujem gradu, *Poročilo o razisk. neol. in eneol. v Sloveniji* 2 (1965) 7 i d., T. 1: 2, 3; 2: 1, 2; 11: 3; 14: 3; 19: 3—6, 10—12 i d. Isti, Neolitična naselbina v Drulovki

pri Kranju, *Arh. vestnik* 7 (1956) 7, 9, T. 3: 1; 9: 1; 8: 6. Isti, *Drulovka*, Zbornik fil. fak. 3/4 (Ljubljana 1960) 16 i d., T. 12: 6; 15: 2; 32: 7; 33: 4, 5, 8, 9; 34: 3, 5, 7. S. Pahič, Neolitske jame v Brezju pri Zrečah, *Arh. vestnik* 7 (1956) T. 1: 6—8.

⁶⁷ J. Korošec, *Nekaj neolitskih in eneolitskih problemov v okolici Križevcev na Hrvatskem*, Zbornik fil. fak. 4/1 (Ljubljana 1962) 30 i d. Isti, *Arh. vestnik* 7 (1956) 13 i d.; usp. bilj. 89.

⁶⁸ A. Radmilli, sp. dj. u bilj. 61, str. 34. Vjerojatno misli na ulomke koje donosi F. Leben, sp. dj. u bilj. 3, str. 49, T. 1: 14, 15. R. Battaglia, sp. dj. u bilj. 58, sl. 141.

mogle samo vremenski dodirivati na početku razvoja danilske. Ipak on pretpostavlja da su neke arhaične forme danilske kulture mogle preći iz impresso keramike, ali da su im nosioci etnički različiti.⁶⁹ Činjenica je da se svojstva danilske kulture ne mogu razjasniti migracijom, niti se može odrediti područje s kojeg bi se ona mogla doseliti. Osim toga ona nije na početku potpuno formirana, već se razvila evolucijom. Poteškoću predstavlja nepoznavanje prelazne faze iz starijeg u srednji neolit, koja je bolje poznata u južnoj Italiji, a donekle i kod nas u pećini Gudnja i Škarin-Samograd, ali materijal nije objavljen. Iz toga se vidi da se osnovne pojave srednjeg prenose iz starijeg neolita. Osim toga obje faze i skupine zauzimale su isto područje, a po sačuvanim antropološkim ostacima vidi se da su njihovi nosioci imali jednake rasne i fizičke osobine. Zato sam na drugom mjestu zaključio da je stariji prerastao u srednji neolit postepenim i neposrednim razvojem. Odnosno da je danilska skupina nastala postepenim razvojem na domaćem tlu, na osnovama starijeg neolita obogaćena novim tekovinama u dodiru sa susjednim kulturama na Balkanu i u Italiji. Zato njenu migraciju ni podrijetlo iz vani nije moguće dokazati.⁷⁰

Hvar s k a f a z a ili elementi mlađeg neolita također se dosad spominju na ovom području. Elementi hvarske skupine u Slovenskom primorju našli su se u pećinama: Pećina pod Steno (Grotta delle Gallerie), Žirka pećina (Grotta presso Aurisina), Orehova pećina (Grotta dei Ciclami), Pećina na Doleh (Grotta presso Samatorza), Pećina pod Muzarji (Grotta del Orso), Pećina na Leskovcu (Grotta Azzurra), Pećina v Lašci (Caverna del Pettiroso), Terezijina jama (Caverna Teresa), Škocijanska jama, pećina Fabiola (T. 8, 9).⁷¹

⁶⁹ J. Korošec, sp. dj. u bilj. 2, str. 28—30 i dr.

⁷⁰ Usp. opširnije o tome u: Š. Batović, *Stariji neolit u Dalmaciji* (Zadar 1966) 157 i d. Isti, sp. dj. u bilj. 33.

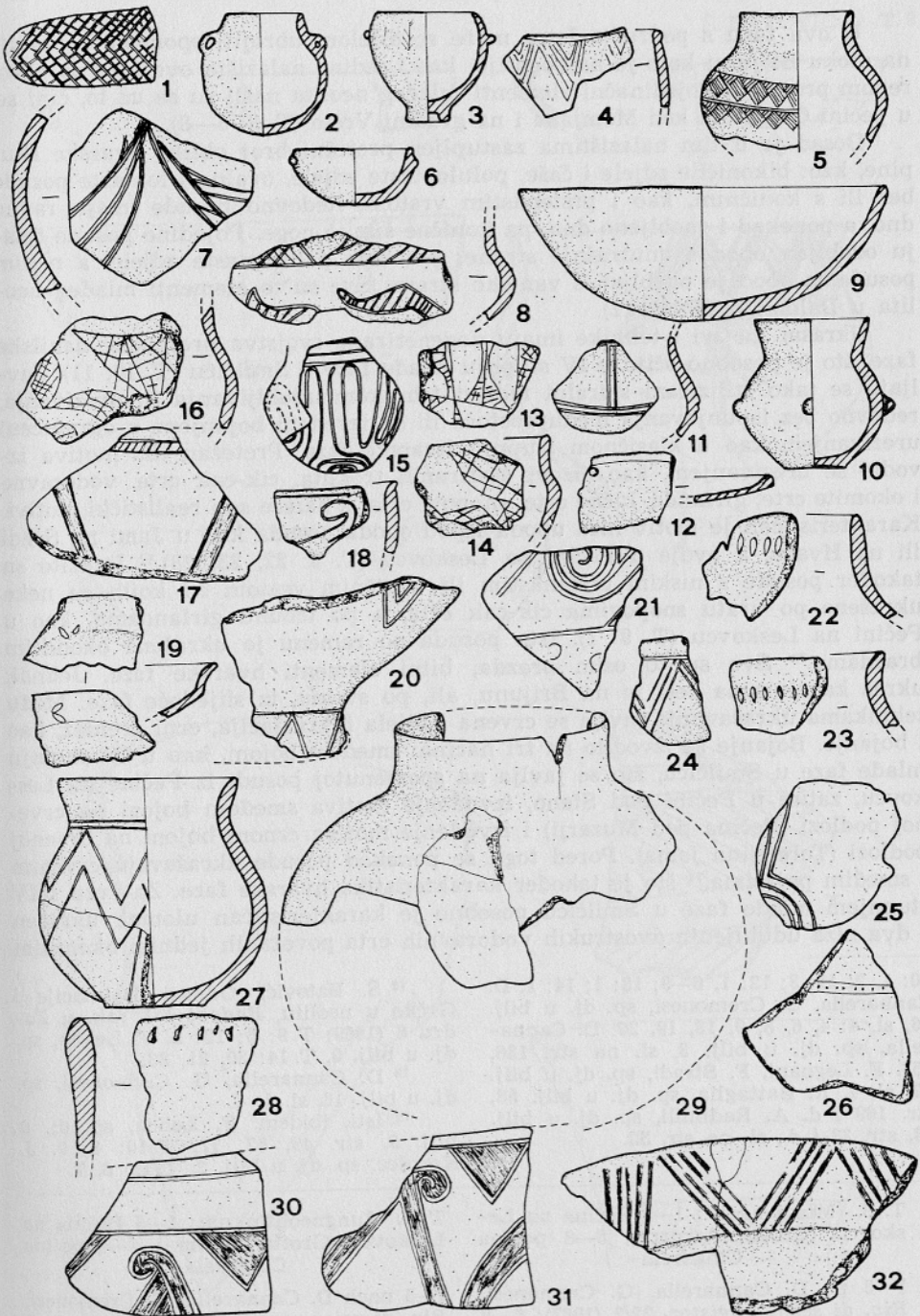
⁷¹ F. Leben, sp. dj. u bilj. 3, T. 1: 4, 8, 10, 11, 14, 15; 3: 8, 9; 6: 3; 7: 10, 12; 9: 5; 10: 4, 8, 9, 11, 26; 14: 20, 21, 23; 20: 14, 17, 18; 21: 9, 10; 23: 20, 19, 2. J. Korošec, sp. dj. u bilj. 2, T. 6: 2, 6; 8: 3;

T. 8. Mlađi neolit — hvarska faza: 1, 7 Brijun, 2—6 Orehova pećina (Grotta dei Ciclami), 8, 11, 13, 15, 16 Pećina pod Steno (Grotta delle Gallerie), 9 Pećina na Doleh (Grotta presso Samatorza), 10, 17, 30, 31 Pećina pod Muzarji (Grotta dell'Orso), 13, 14, 18, 19 Pećina v Lašci (Caverna del Pettiroso), 20, 21, 24 Terezijina jama (Caverna Teresa), 22, 23 Pećina na Leskovcu (Grotta Azzurra), 25 Markova špilja na Hvaru, 26, 28 Grapčeva špilja na Hvaru, 27 Žirka pećina (Grotta presso Aurisina), 29 Škocijanska jama, 32 Smilčić.

1, 7 po A. Gnirs, *Istria praeromana* (1925); 2—6, 8—24, 27 po F. Leben, *Arh. vestnik* 18 (1967); 25, 26, 28 po G. Novak, *Arh. rad. i raspr. JAZU* 1 (1959); Isti, *Prethistorijski Hvar* (1955); 29—31 po J. Korošec, *Zgod. časopis* 14 (1960); 32 po Š. Batović, *Radovi Fil. fak. u Zadru* 6 (1969)

T. 8. Jungneolithikum — Hvar-Phase: 1, 7 Brijun, 2—6 Orehova pećina (Grotta dei Ciclami), 8, 11, 13, 15, 16 Pećina pod Steno (Grotta delle Gallerie), 9 Pećina na Doleh (Grotta presso Samatorza), 10, 17, 30, 31 Pećina pod Muzarji (Grotta dell'Orso), 12, 14, 18, 19 Pećina v Lašci (Caverna del Pettiroso), 20, 21, 24 Terezijina jama (Caverna Teresa), 22, 23 Pećina na Leskovcu (Grotta Azzurra), 25 Markova špilja auf der Insel Hvar, 26, 28 Grapčeva špilja auf der Insel Hvar, 27 Žirka pećina (Grotta presso Aurisina), 29 Škocijanska jama, 32 Smilčić.

1, 7 nach A. Gnirs, *Istria praeromana* (1925); 2—6, 8—24, 27 nach F. Leben, *Arh. vestnik* 18 (1967); 25, 26, 28 nach G. Novak, *Arh. rad. i raspr. JAZU* 1 (1959); Isti, *Prethistorijski Hvar* (1955); 29—31 nach J. Korošec, *Zgod. časopis* 14 (1960); 32 nach Š. Batović, *Radovi Fil. fak. u Zadru* 6 (1969)

U ovu fazu s područja Istre može se dijelom ubrojiti spomenuto naselje na otoku Brijunu koje je najbogatije, kao i jedino nalazište ove faze na otvorenom prostoru. Pojedinačni elementi mlađeg neolita našli su se uz to, čini se, u pećini Cingarella kod Momjana i na gradini Vrčin (T. 9: 6—8).

Dosad je u tim nalazištima zastupljen pretežni broj oblika hvarske skupine, kao: bikonične zdjele i čaše, poluloptaste zdjele, ovalne i loptaste posude bez ili s koničnim, kao i prstenastim vratom. Redovno posude imaju ravno dno, a ponekad i zaobljeno dno, pa konične šuplje noge. Pojedine posude imaju odebljan obod s unutrašnje strane, pretežno poluloptaste zdjele, a nekim posudama obod je odebljan s vanjske strane. Sve su to elementi mlađeg neolita u Dalmaciji (T. 8—12).

Ukrasni motivi i tehnike imaju degenerirana svojstva prethodne danilske faze, što je posebno očito u IV stupnju mlađe faze u Smilčiću (T. 10, 11). Javlja se tako stilizirani spiralni motivi tehnikom udubljivanja ili urezivanja, redovno bez ispunjavanja međuprostora ili su izvedeni bojanjem, a ograničeni urezivanjem kao u klasičnom stupnju hvarske faze. Pretežan dio motiva izvodio se urezivanjem, kao nizovi šrafiranih trokuta, cik-cak crte, vodoravne i okomite crte, girlande, lučne crte, snopovi crta, a nalaze se i realistički motivi. Karakterističan je motiv niza uboda ispod oboda posuda kao u Jami na Sredi ili na Hvaru, a ovdje u Pećini na Leskovcu (T. 8: 22, 23, 28).⁷² Izrazite su također posude s niskim prstenastim ili koničnim vratom od kojih su neke ukrašene po vratu snopovima cik-cak crta, a po trbuhu girlandama, kao u Pećini na Leskovcu (T. 9: 1). Ista posuda po ramenu je ukrašena okomitim brazdama.⁷³ Sve su to osim brazda, bitni elementi hvarske faze. Jednak ukras kanelurama čest je na Brijunu, ali, po svemu, iz slijedeće faze. Među tehnikama ukrašavanja javlja se crvena i bijela inkrustacija, crni premaz, kao i bojanje. Bojanje se izvodilo na tri načina: smeđom bojom, kao u IV stupnju mlađe faze u Smilčiću, što se javlja na spomenutoj posudi iz Pećine na Leskovcu, zatim u Pećini pod Steno, izvođenje motiva smeđom bojom na crvenoj podlozi (Pećina pod Muzarji) i izvođenje motiva crnom bojom na crvenoj podlozi (Terezijina jama). Pored toga se ponekad posude ukrašavaju crvenim i smeđim pojasiima,⁷⁴ što je također karakteristika hvarske faze. Za vezu s IV stupnjem mlađe faze u Smilčiću posebno je karakterističan ulomak ukrašen s dva niza udubljenih dvostrukih vodoravnih crta povezanih jednim okomitim

10: 1, 2; 11: 3; 12: 1, 6—9; 13: 1; 14: 1. D. Cannarella, G. Cremonesi, sp. dj. u bilj. 16, sl. 4: 4, 6, 8, 9, 13, 19, 20. D. Cannarella, sp. dj. u bilj. 3, sl. na str. 136, 151. F. Legnani, F. Stradi, sp. dj. u bilj. 12, sl. 4. R. Battaglia, sp. dj. u bilj. 58, str. 169 i d. A. Radmilli, sp. dj. u bilj. 68, str. 33 i d., sl. na str. 32.

⁷² Š. Batović, Odnosi Dalmacije i Grčke u neolitu, *Radovi Fil. fak. u Zadru* 6 (1969) T. 9: 5; 12: 2. F. Leben, sp. dj. u bilj. 3, T. 14: 20, 21, 23.

⁷³ D. Cannarella, G. Cremonesi, sp. dj. u bilj. 16, sl. 4: 4.

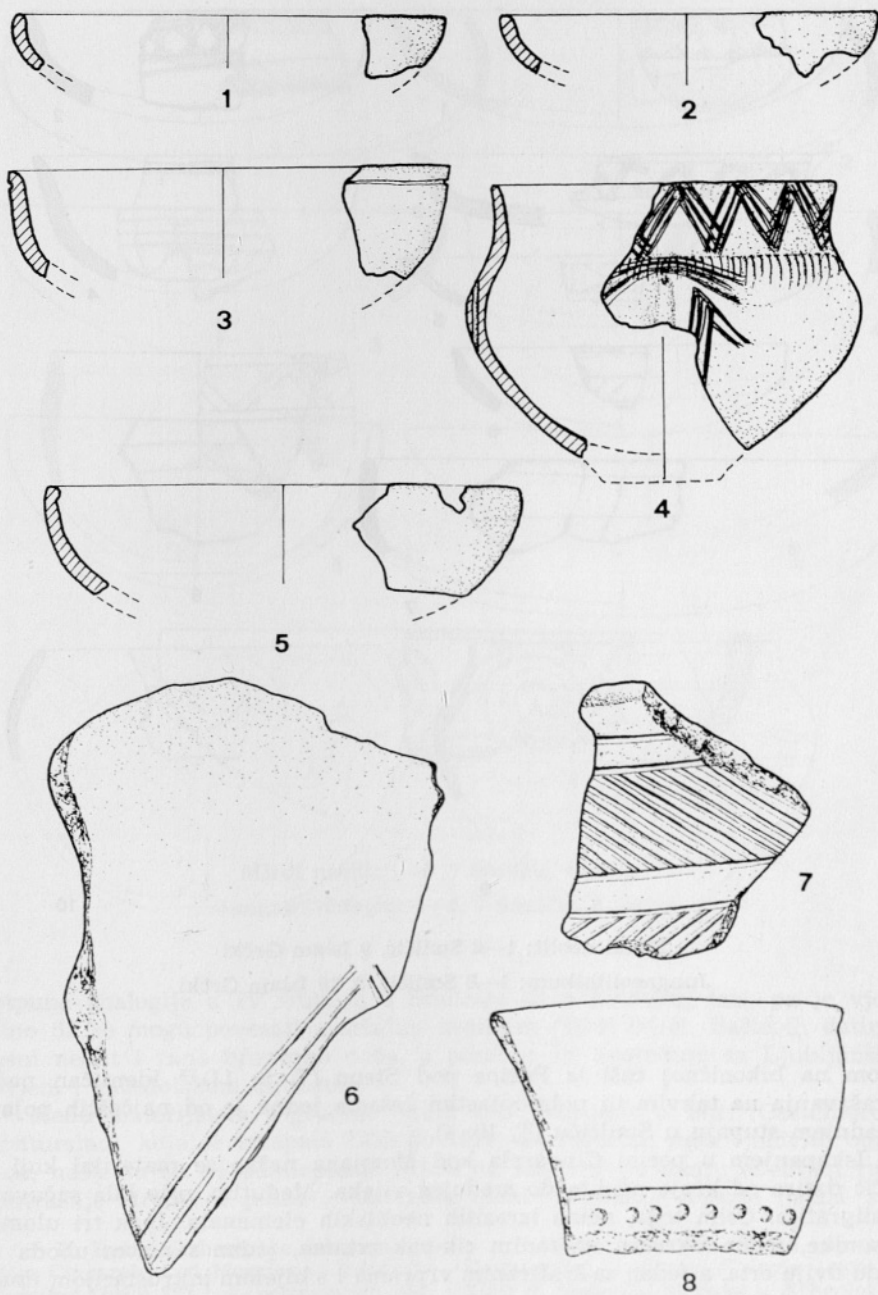
⁷⁴ Isti, ibidem. F. Leben, sp. dj. u bilj. 3, str. 49, 57, 71, T. 10: 8, 9. J. Korošec, sp. dj. u bilj. 2, T. 12: 6, 7.

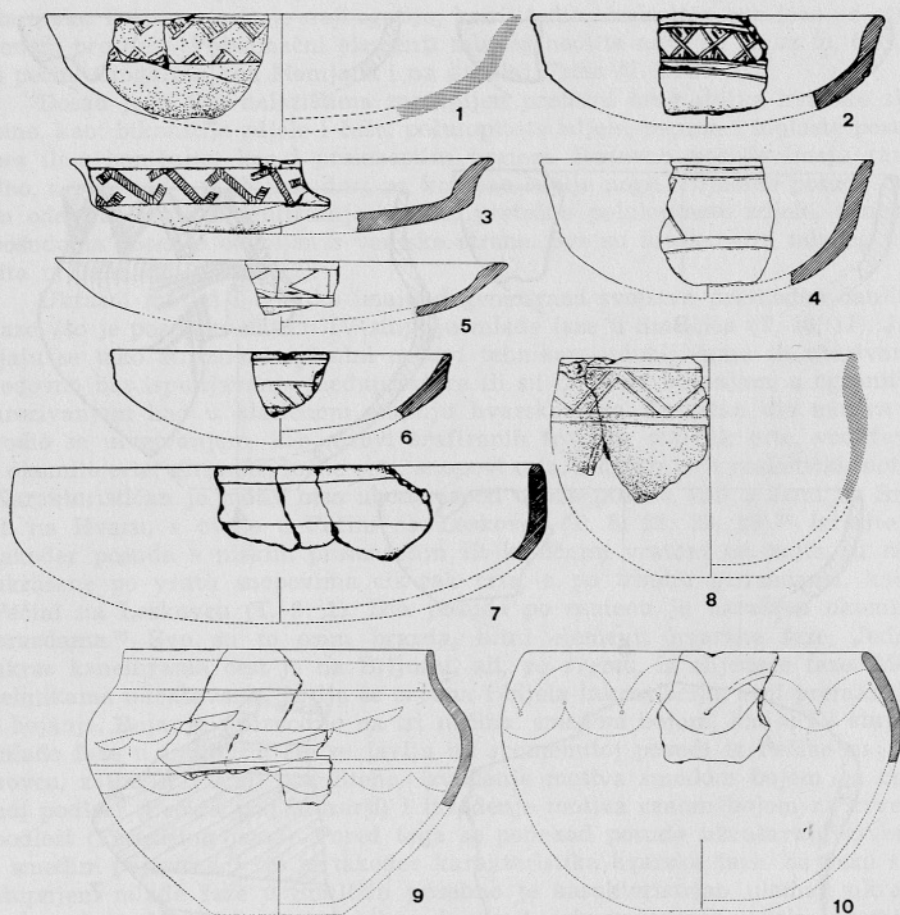
T. 9. Mladi neolit: 1—5 Pećina na Leskovcu (Grotta Azzurra), 6—8 pećina Cingarella

1—5 po D. Cannarella, G. Cremonesi, *Riv. di scien. preistor.* 22/2 (1967); 6—8 po B. Bačić, *Jadran. zbornik* 1 (1956)

T. 9. Jungneolithikum: 1—5 Pećina na Leskovcu (Grotta Azzurra), 6—8 pećina Cingarella.

1—5 nach D. Cannarella, G. Cremonesi, *Riv. di scien. preistor.* 22/2 (1967); 6—8 nach B. Bačić, *Jadran. zbornik* 1 (1956)

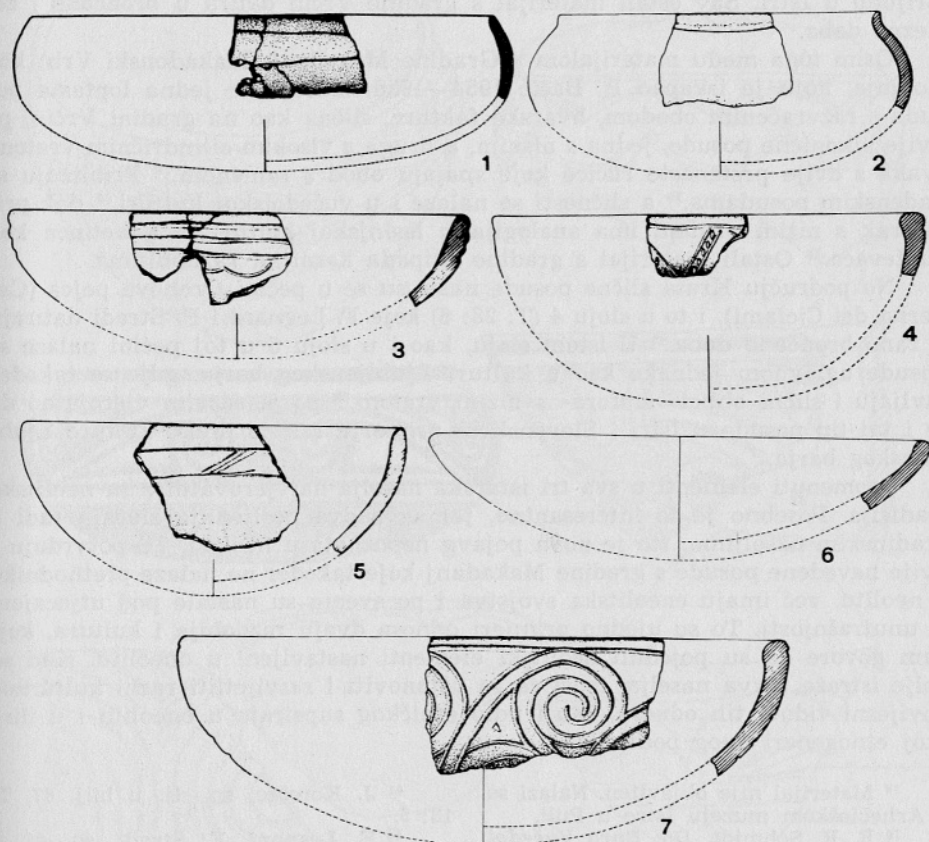
Mlađi neolit: 1—8 Smilčić, 9 Islam Grčki

Jungneolithikum: 1—8 Smilčić, 9, 10 Islam Grčki

nizom na bikoničnoj čaši iz Pečine pod Steno (T. 8: 11).⁷⁵ Identičan način ukrašavanja na takvim ili poluloptastim čašama jedna je od najčešćih pojava u zadnjem stupnju u Smilčiću (T. 10: 4).

Iskapanjem u pećini Cingarela kod Momjana našao se materijal koji B. Bačić datira od kraja neolita do srednjeg vijeka. Međutim, nije bila sačuvana stratigrafija. Osim toga, nema izrazitih neolitskih elemenata. Ipak tri ulomka keramike, jedan ukrašen urezanim cik-cak crtama, jedan s nizom uboda između dviju crta, a jedan sa šrafiranim vrpčama i s bijelom inkrustacijom imaju

⁷⁵ F. Leben, sp. dj. u bilj. 3, T. 1: 15. Usp. i bilj. 68.

Mlađi neolit: 1—5, 7 Smilčić, 6 Bribir
Jungneolithikum: 1—5, 7 Smilčić, 6 Bribir

potpune analogije u IV stupnju u Smilčiću ili u hvarskoj fazi, pa je vjerojatno da se mogu povezati s mlađim neolitom (T. 9: 6—8). Bačić ih datira u kasni neolit i rano brončano doba, a posebno ih upoređuje sa Ljubljanskim barjem i vučedolskom kulturom.⁷⁶

Među materijalom s gradine Vrčin kod Vodnjana u Istri (Castelliere di Montursino), koja se iskapala 1925 do 1929, ali rezultati nisu cjelovito objavljeni, našle su se tri poluloptaste zdjele od kojih dvije imaju odebljan rub s unutrašnje strane, a jedna i razvraćen obod.⁷⁷ Jednake posude nalaze se u

⁷⁶ B. Bačić, Arheološko iskopavanje spilje Cingarele kod Momjana, *Jadranski zbornik* 1 (1956) 323 i d., posebno str. 334, 338, T. 6: 1—3.

⁷⁷ Opće podatke o Vrčinu usp. u: D. Cannarella, *Il Carso* (Trieste 1968) 176, 179 i d. Materijal se čuva u Arheološkom muzeju Istre u Puli.

mlađem neolitu u sjevernoj Dalmaciji (T. 11: 4, 7; 10: 5), kao i u naselju na Brijunu u Istri. Sav ostali materijal s gradine Vrčin datira u brončano i željezno doba.

Osim toga među materijalom s Gradine Makadanj (Makadonski Vrh) kod Rovinja, koju je iskapao B. Bačić 1954—1956, izdvaja se jedna loptasta posuda s razvraćenim obodom, hvarske fakture, slična kao na gradini Vrčin, pa dvije bikonične posude, jedna s niskim, a druga s visokim cilindričnim vratom, svaka s dvije prstenaste ručice koje spajaju obod s ramenom.⁷⁸ Približuju se badenskim posudama,⁷⁹ a sličnosti se nalaze i u vučedolskoj kulturi,⁸⁰ dok primjerak s nižim vratom ima analogija u lasinjskoj kulturi iz Beketinca kod Križevaca.⁸¹ Ostali materijal s gradine pripada kasnijim razdobljima.

Na području Krasa slične posude našle su se u pećini Orehova pejsa (Caverna dei Ciclami), i to u sloju 4 (T. 28: 6) koje F. Legnani i F. Stradi datiraju u rano brončano doba.⁸² U istom sloju, kao i u sloju 5 u toj pećini nalaze se posude uglavnom jednake kao u kulturi Ljubljanskog barja, gdje se također javljaju i slični oblici »amfora« s nižim vratom,⁸³ pa je sasvim vjerojatno da se i taj tip posuda u Istri i Slovenskom primorju raširio preko kulture Ljubljanskog barja.

Spomenuti elementi u sva tri istarska naselja najvjerovatnije su neolitska tradicija. Posebno je to interesantno, jer se u dva posljednja slučaja radi o gradinskim naseljima, što je nova pojava nepoznata u neolitu. To potvrđuju i dvije navedene posude s gradine Makadanj koje također ne nalaze prethodnike u neolitu, već imaju eneolitska svojstva i po svemu su nastale pod utjecajem iz unutrašnjosti. To su ujedno primjeri odnosa dvaju razdoblja i kultura, koji nam govore da su pojedini neolitski elementi nastavljeni u eneolitu. Kad se bolje istraže takva naselja, moći će se ustanoviti i rasvijetliti razni kulturno-povijesni vidovi tih odnosa, kao i udio etničkog supstrata u eneolitu i u ilirskoj etnogenezi ovog područja.

⁷⁸ Materijal nije objavljen. Nalazi se u Arheološkom muzeju Istre u Puli.

⁷⁹ R. R. Schmidt, *Die Burg Vučedol* (Zagreb 1945) sl. 35: 5; 38: 1—5, T. 25: 5—11.

⁸⁰ Isti, ibidem, sl. 49: 3, 4. S. Dimi-trijević, Prilog daljem upoznavanju vučedolske kulture, *Opuscula arch.* 1 (1956) T. 5: 31, 32; 14: 98, I.

⁸¹ J. Korošec, sp. dj. u bilj. 67, T. 13: 5.

⁸² F. Legnani, F. Stradi, sp. dj. u bilj. 12, str. 36, 38, sl. 3. F. Leben, sp. dj. u bilj. 3, T. 5: 17.

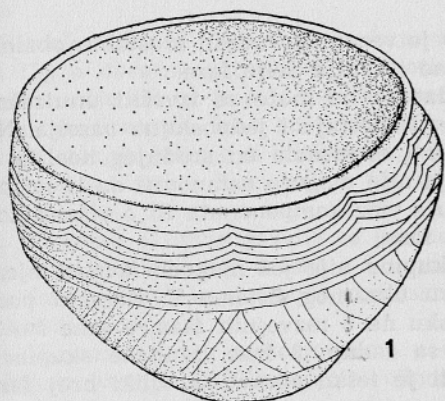
⁸³ P., J. Korošec, *Najdbe s kolišćarskih naselbin pri Igu na Ljubljanskem barju*, Arh. katalogi Slovenije 3 (1969) T. 14: 1; 113: 2 i. dr.

T. 12. Mlađi neolit — hvarska faza: 1, 3, 4 Grapčeva špilja, 2, 5 Lisičići, 6 Pećina pod Steno (Grotta delle Gallerie), 7—10 Pescale.

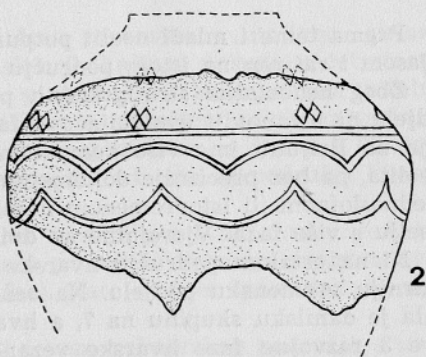
1, 3, 4 po G. Novak, *Prehistorijski Hvar* (1955); 2, po A. Benac, *Glasnik Zem. muz.* 10 (1955); 5 Isti, *Neolitsko naselje u Lisičićima kot Konjica* (1958); 6 po D. Cannarella, *Il Carso* (1968); 7—10 po A. Radmilli, *La preistoria d'Italia* (1963); B. Benedetti, *Civiltà preistoriche e protostoriche del Modenese* (1965)

T. 12. Jungneolithikum — Hvar-Phase: 1, 3, 4 Grapčeva špilja, 2, 5 Lisičići, 6 Pećina pod Steno (Grotta delle Gallerie), 7, 10 Pescale.

1, 3, 4 nach G. Novak, *Prehistorijski Hvar* (1955); 2 nach A. Benac, *Glasnik Zem. muz.* 10 (1955); 5 Derselbe, *Neolitsko naselje u Lisičićima kod Konjica* (1958); 6 nach D. Cannarella, *Il Carso* (1968); 7—10 nach A. Radmilli, *La preistoria d'Italia* (1962); B. Benedetti, *Civiltà preistoriche e protostoriche del Modenese* (1965)

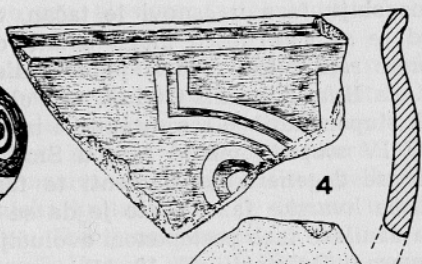
1

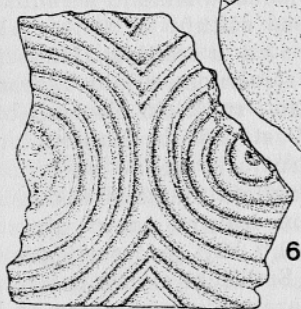
2

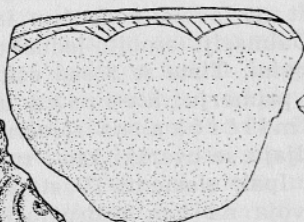
3

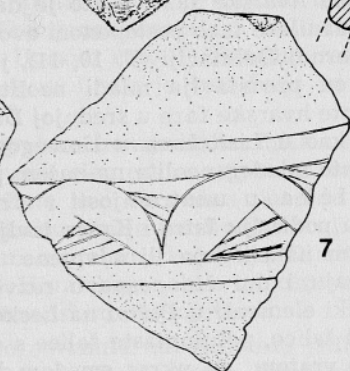
4

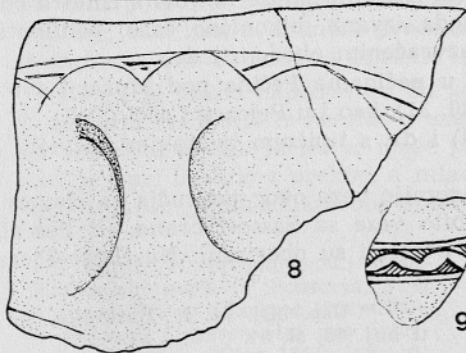
5

6

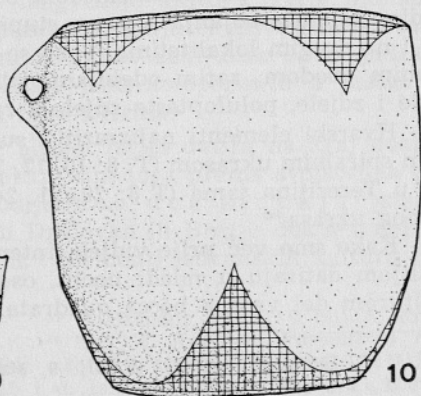
7

8

9

10

Prema tome i mlađi neolit potpuno je vezan uz Jadran s ostalim obalnim pojasom i raširen na istom području kao i ranije dvije faze.

Zbog nedostatka stratigrafskih podataka ne može se izvršiti unutrašnja podjela ni ustanoviti evolucija ove faze. Nedostaju i jednoslojna naselja. Naselje na Brijunu ima više komponentata i elemenata od srednjeg neolita do eneolita, pa bez preciznije dokumentacije nije moguće ustanoviti da li se radi o jednoslojnom ili istovremenom naselju s više komponentata ili o višeslojnom naselju s više faza. Vjerojatne su dvije faze.

Ni na ostalom području hvarske skupine nije još moguće izvršiti njenu sigurniju vremensku podjelu. Na osnovu ukrasnog sistema T. Bregant podijelila je danilsku skupinu na 7, a hvarsku na 6 razvojnih faza, s time što su prve 3 razvojne faze hvarske vezane sa zadnje 3 faze danilske skupine.⁸⁴ Odnos obiju faza u osnovi je tačan, ali je teško opravdati toliki broj faza. Zasad se sa sigurnošću mogu uočiti dva razvojna stupnja hvarske skupine: raniji, koji sadrži jake tradicije danilske skupine (kao u Markovoj špilji na Hvaru, pećini Gudnji na Pelješcu ili u Obrima u srednjoj Bosni), pa mlađi stupanj koji je samostalniji i izrazit, ali ipak na osnovama danilske faze.

U IV stupnju mlađe faze u Smilčiću, uz ranije elemente danilske faze, nalaze se degenerirani elementi te faze zajedno s pojedinim osnovnim elementima hvarske faze. Očito je da se taj stupanj razvio iz prethodnih stupnjeva danilske faze postepenom evolucijom. Kako je to i završni stupanj neolita u sjevernoj Dalmaciji (T. 10, 11), jer se s njime završavaju sva poznata nalazišta, on predstavlja mlađi neolit na ovom području, iako ne sadrži neke elemente hvarske faze u srednjoj Dalmaciji (osobito jednaku slikanu keramiku), slično kao u Lisičićima u Hercegovini. Time se zasad očituju tri teritorijalne varijante mlađeg neolita na našem primorju: hvarska u srednjoj Dalmaciji, lisičićka u unutrašnjosti i smilčićka na sjevernom dijelu Jadrana.

Na području Istre i Krasa javljaju se hvarski kao i smilčićki elementi bilo na istim nalazištima ili odvojeno. Ipak elementi IV stupnja iz Smilčića prevladavaju i oni čine osnovu razvoja na tom području. Posebno su izraziti smilčićki elementi u Pećini na Leskovcu u kojoj se javljaju identične bikonične čaše ili šalice, poluloptaste šalice s odebljenim obodom iznutra, posude s prstenastim vratom, pa ukras smeđom bojom (T. 9: 1—5),⁸⁵ koji je česta i gotovo jedina tehnika bojanja u ovom stupnju u Smilčiću. Smilčićki elementi izraziti su i na drugim lokalitetima. Tako se na Brijunu nalaze tanjuri s iznutra odebljanim obodom, zatim odebljanje oboda izvana, bikonične čaše, poluloptaste čaše i zdjele, poluloptaste zdjele s razvraćenim obodom i dr.

Hvarski elementi najizrazitiji su u pećinama Pečina pod Muzarji s bojanim spiralnim ukrasom (T. 8: 10, 17, 30, 31), kao i u Pejca u Lašci (T. 8: 14, 18), pa u Terezijina jama (T. 8: 20, 21, 24) i dr. s tipičnim hvarskim načinom slikanog ukrasa.⁸⁶

Kako smo već prije vidjeli, intenzivnije veze ovog područja sa sjevernom Italijom datiraju u mlađi neolit, osobito veze sa Sasso-Fiorano, ili Pescale i kulturom del vaso a bocca quadrata. Utjecaji su obostrani. Na Sasso-Fiorano

⁸⁴ T. Bregant, sp. dj. u bilj. 9, str. 72 i d., 145 i d.

⁸⁵ D. Cannarella, G. Cremonesi, sp. dj. u bilj. 16, str. 16, sl. 4: 4, 6, 8, 9, 13.

⁸⁶ Usp. bilj. 74. R. Battaglia, sp. dj. u bilj. 58, sl. 54.

i Pescale kulture djelovala je hvarska faza prvenstveno motivom girlandi (T. 12), a obratno primila biljni motiv, dok je kultura posuda s četvrtastim obodom utjecala na import takvih posuda i pintadera, a odavle primila spiralno-meandarski ukras. Ipak su ti utjecaji iz Italije ograničeni samo na područje Krasa, dok ih južnije u Istri nema, osim jedne pintadere na Brijunu (T. 8: 1). Po tome se Istra i Kras jedino bitnije izdvajaju od ostalog područja hvarske skupine.

Hvarska skupina razvila se evolucijom iz danilske faze, a to vrijedi i za elemente iste skupine u Istri i Slovenskom primorju. Osnovna svojstva hvarske faze nalaze se u ranijoj, danilskoj fazi. Zato se njen postanak ne može dokazati seobom.

U ovoj fazi tek možemo jasno uočiti i veze primorskog područja s unutrašnjom, kopnomom Slovenijom, odnosno tzv. alpskom facies lengyelske kulture mlađeg neolita.

Koliko je zasad poznato, nakon paleolita, unatrašnja Slovenija naseljena je tek na kraju neolita, slično kao i zapadna Hrvatska i južna Austrija. Zapravo na cijelom prostoru sjeverne Hrvatske, srednje i istočne Slovenije, kao i južne Austrije nalazi se tada slična kultura koju je J. Korošec nazvao Alpska facies lengyelske kulture, R. Pittioni je naziva tip Pölshals-Strappelkogel, ili Kanzianberg tip, a S. Dimitrijević lasinjska kultura koju je datirao u eneolit. S. Pahič je predložio kompromisan naziv škocijansko-lasinjska kultura, čime obuhvaća djelimičnu dvojnost te kulture.⁸⁷ Upravo zato T. Bregant lasinjsku kulturu i alpsku facies lengyelske kulture formulirala je kao dvije varijante s jednakim i dijelom posebnim svojstvima.⁸⁸

Iako lasinjska kultura sadrži lengyelsku komponentu, ipak ona nije varijanta lengyelske, jer se sastoji i od drugih elemenata, u prvom redu lokalnih, kao i jake jadranske komponente. Zato je i opravdan poseban naziv. Postoje ipak znatni problemi, jer lasinjska kultura nije još tipološki ni kronološki potpuno definirana. Tako se među materijalom, kojeg je Dimitrijević obuhvatio lasinjskom kulturom u sjevernoj Hrvatskoj, nalazi tri osnovna tipa koji će najvjerojatnije odgovarati trima vremenskim stupnjevima.

Upravo se nedavno T. Bregant posebno osvrnula na elemente jadranskih kulturnih grupa u alpskoj facies lengyelske kulture. Prije nje spomenuo je te veze J. Korošec.⁸⁹ Njihova zapažanja i zaključci sasvim su ispravni i mogu se u potpunosti prihvatiti. Osnovni je njihov zaključak da su jadranske kulture, danilska i hvarska predstavljale jaku komponentu u postanku alpske facies, a one su izravno utjecale iz Istre i Krasa.

Kod toga je važno napomenuti da se alpska facies datira na kraj neolita ili na prelazno razdoblje iz neolita u eneolit. Osim toga prema svojstvima pojedinih nalazišta alpska facies se može podijeliti na dva stupnja: stariji predstavlja npr. Resnikov prekop, a mlađi Drulovka ili Brezje, dok se u nekim, kao na Ptujskom gradu nalaze oba stupnja.⁹⁰ Elementi jadranskih kultura jači

⁸⁷ S. Pahič, K predslovenski naselelitvi Slovenskih gor in Pomurja, *Svet med Muro in Dravo* (Maribor 1968) 164—165. R. Pittioni, *Urgeschichte des österreichischen Raumes* (Wien 1954) 169 i d., 208 i d., karta 4, 5.

⁸⁸ T. Bregant, sp. dj. u bilj. 8, str. 6.

⁸⁹ Isto. J. Korošec, *Poročilo o razisk. neol. in eneol. v Sloveniji* 2 (1965) 15 i d. Isti, *Zbornik fil. fak.* 4/1 (Ljubljana 1962) 36, 38. Usp. bilj. 67.

⁹⁰ T. Bregant, sp. dj. u bilj. 8, str. 6.

su i brojniji u starijem stupnju, dok su u mlađem rjeđi i miješaju se s kasnijim elementima. Jaki utjecaj s Jadrana očituje se pretežno u oblicima dok je ukras uglavnom različit. Pretežno se javljaju elementi hvarske kulture, kao i poneki elementi ili tradicije danilske kulture, preko hvarske faze odnosno smilčića varijanta. To su u starijem stupnju: poluloptaste tipično hvarske zdjele s prstenastim vratom ili bez vrata, cjevaste noge posuda, bikonične zdjele bez ili s odebljanim obodom, zvonaste i poluloptaste čaše, bikonične posude s razvraćenim obodom, ručice u obliku stiliziranih životinjskih glava, kruško-like posude, bikonične šalice, odebljanje oboda posuda izvana, poluloptaste duboke zdjele, konične šuplje noge (T. 13—17).⁹¹ Uz to treba ubrojiti i crni premaz posuda.⁹² Među ukrasom slični su motivi uporednih cik-cak crta i snopova cik-cak crta, ali su redovno u različitim kombinacijama. Na Partima kod Iga našao se motiv girlande tipičan za hvarsku fazu (T. 17: 5).⁹³ Svi ti elementi u alpskoj facies imaju potpune analogije i tipični su u IV stupnju mlađe faze u Smilčiću i bez sumnje su elementi toga stupnja preko Istre prenijeti u sjevernu Sloveniju. To su u alpskoj facies osnovni oblici posuda.

Tim putem su, preko Krasa, stigli sve do srednje Slovenije pintadere i biljni motivi iz sjeverne Italije, kakvi su se našli u pećini Kevderc, jednako kao u Pećini pod Steno i dr.⁹⁴

U susjednoj i pretežno istovremenoj lasinskoj kulturi u sjeverozapadnoj Hrvatskoj također se očituje jaka jadranska komponenta.⁹⁵ Ona se isto tako dijeli tipološki na dva stupnja. Također se u lasinskoj javljaju pretežno degenerirani i evoluirani danilski elementi iz mlađeg neolita. Međutim, u lasinskoj kulturi jadranski su utjecaji vrlo jaki i u oblicima, kao i u ukrašavanju posuda. Tako su među oblicima jadranski elementi: poluloptaste zdjele s razvraćenim ili prstenastim vratom, kao i bez vrata, bikonične zdjele i šalice s ravnim dnom, bikonične zdjele s visokom cjevastom nogom (T. 20, 21).⁹⁶ S. Dimitrijević za neke od tih oblika traži podrijetlo u sopotsko-lengyelskoj, za neke u ba-

⁹¹ J. Korošec, *Poročilo o razisk. neol. in eneol. v Sloveniji* (1964) T. 5: 4; 6: 4; 7: 1; 8: 1, 4, 7; 11: 1; 14: 1, 5; 15: 1, 2, 4; 17: 1, 3, 7; 18: 3, 4. Isti, *ibidem* 2 (1965) T. 1: 2, 3; 2; 11: 3; 19: 3, 6, 10, 11; 27: 1 i d. Isti, *Zbornik fil. fak.* 3/4 (Ljubljana 1960) T. 12: 6; 13: 7, 9; 14: 1, 3, 4, 5; 15: 1, 2, 5; 17: 8; 32: 6, 7, 10; 33: 1, 4—9; 34: 1, 3—5, 7, 10. Isti, *Zbornik fil. fak.* 4/1 (Ljubljana 1962) T. 8, 9. P. Korošec, *Poročilo o površinskih najdbah novega kolišča na »Partih« pri Igu, Poročilo o razisk. neol. in eneol. v Sloveniji* (1964) T. 1: 7; 2: 2, 6. S. Pahič, *Arh. vestnik* 7 (1965) T. 1: 6—8. T. Bregant, sp. dj. u bilj. 8. F. Leben, *Acta carsologica* 3 (1963) T. 4: 3; 5: 1; 9: 4; 13: 8—10.

⁹² F. Leben, sp. dj. u bilj. 7, str. 4.

⁹³ P. Korošec, sp. dj. u bilj. 91, T. 1: 5.

⁹⁴ F. Leben, sp. dj. u bilj. 91, str. 228, 231—232, T. 2: 2—4; 14: 1. Usp. bilj. 58.

⁹⁵ J. Korošec, *Poročilo o razisk. neol. in eneol. v Sloveniji* 2 (1965) 15 i d. T. Bregant, sp. dj. u bilj. 8. S. Dimitrijević, *Opuscula arch.* 5 (1961) 46, 54. Dimitrijević obje skupine izjednačuje i naziva istim imenom »lasinska kultura«. Usp. Š. Batovici (recenzija): J. Korošec, *Danilo in danilska kultura* (1964), *Argo* 4—6 (1965—67) 11—12.

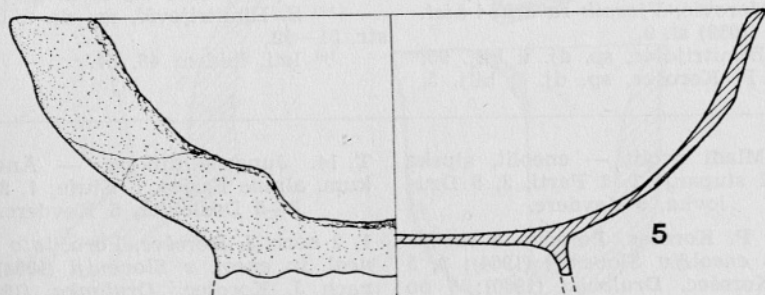
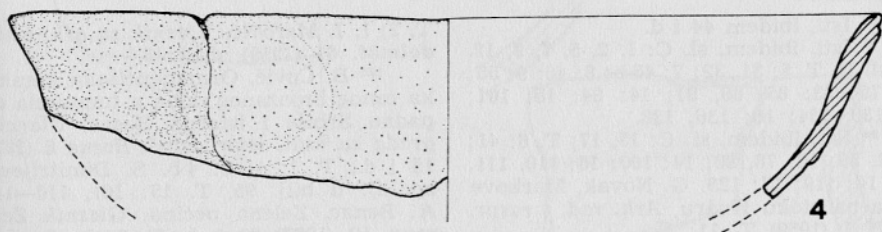
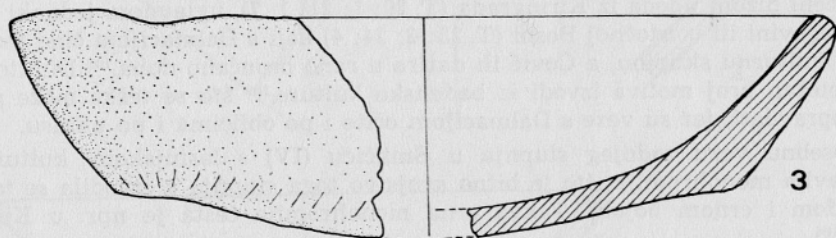
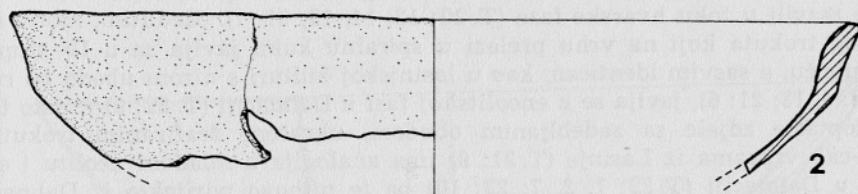
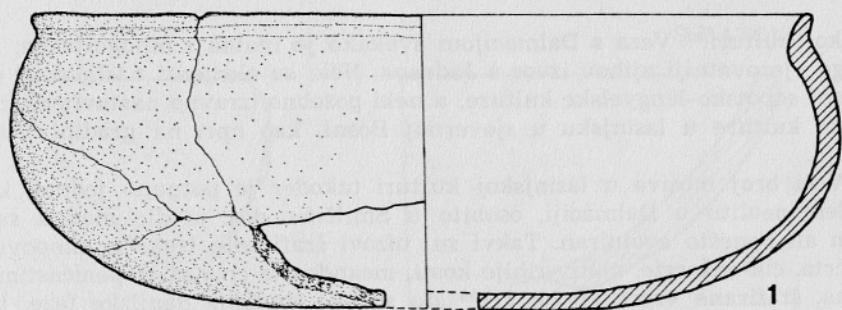
⁹⁶ S. Dimitrijević, sp. dj. u bilj. 95, str. 22 i d., sl. C: 1—5, 7, 10, 12, 13, T. 5: 30—32; 6: 39; 7: 45 a; 15: 101—107; 17: 123; 18: 136, 138.

T. 13. Mlađi neolit — eneolit, alpska facies, I stupanj: Resnikov prekop.

Po J. Korošec, *Poročilo o razisk. neol. in eneol. v Sloveniji* (1964)

T. 13. Jungneolithikum — Äneolithikum, alpine Fazies, I. Stufe: Resnikov prekop.

Nach J. Korošec, *Poročilo o razisk. neol. in eneol. v Sloveniji* (1964)

denskoj kulturi.⁹⁷ Veza s Dalmacijom svakako je realna i mnogostrana, pa je mnogo vjerovatniji njihov izvor s Jadrana. Neki su elementi naslijeđeni preko Bosne i sopotsko-lengyelske kulture, a neki posebno izravno nastavljeni iz but-mirske kulture u lasinjsku u sjevernoj Bosni, kao npr. na gradini Vis kod Doboja.

Veći broj motiva u lasinjskoj kulturi također je potpuno jednak kao u mlađem neolitu u Dalmaciji, osobito u Smilčiću, dok je dio motiva sasvim sličan ali ponešto evoluiran. Takvi su: nizovi šrafiranih trokuta, snopovi cik-cak crta, cik-cak crte, motiv riblje kosti, meandrate crte sa stepeničastim motivima, šrafirane vrpce (T. 20, 21),⁹⁸ što su sve tradicije danilske faze. Uz to se javljaju girlande, stepeničasti motiv ili degenerirani spiraloidni motivi⁹⁹ koji su se razvili u toku hvarske faze (T. 20: 12, 14, 15; 21: 7). Međutim, motiv šrafiranog trokuta koji na vrhu prelazi u spiralnu kuku javlja se u IV stupnju u Smilčiću, a sasvim identičan, kao u lasinjskoj kulturi s nizom uboda po rubu (T. 20: 4, 13; 21: 6), javlja se u eneolitskoj fazi u Dalmaciji (T. 22: 9).¹⁰⁰ Isto tako poluloptaste zdjele sa zadebljanim obodom, ukrašene šrafiranim trokutima i cik-cak vrpčama iz Lasinje (T. 21: 9) ima analogije u mlađem neolitu i eneolitu u Dalmaciji (T. 22: 1, 2, 7; 23: 10) pa je njihovo porijeklo iz Dalmacije nesumljivo.¹⁰¹ To potvrđuju ukrasni motivi u lasinjskoj, npr. trokuti ili girlande ograničeni nizom uboda iz Kiringrada (T. 20: 1; 21: 1, 7), uglavnom jednaki kao u Hercegovini ili u istočnoj Bosni (T. 23: 8; 24: 4) koji s Dalmacijom čine jedinstvenu kulturnu skupinu, a Čović ih datira u rano brončano doba.¹⁰² Dimitrijević pretežan broj motiva izvodi iz badenske kulture,¹⁰³ što se teško može potpuno opravdati, jer su veze s Dalmacijom očite i po oblicima i po ukrasu.

Posebnu vezu zadnjeg stupnja u Smilčiću (IV) s lasinjskom kulturom predstavlja monohromija, što je bitno svojstvo toga stupnja a izvodila se tamnosmeđom i crnom bojom. Takva crna monohromija česta je npr. u Kiringradu.¹⁰⁴

⁹⁷ Isti, ibidem 44 i d.

⁹⁸ Isti, ibidem, sl. C: 1, 2, 5, 7, 9, 12, 14; sl. D, T. 5: 31, 32; 7: 45 b; 8: 46; 9: 55; 12: 79; 13: 85, 89, 91; 14: 94; 15: 101; 17: 130, 134; 18: 136, 138.

⁹⁹ Isti, ibidem, sl. C: 15, 17; T. 6: 41; 9: 58, 59; 12: 78, 80; 14: 100; 15: 110, 111, 113; 16: 119; 17: 125. G. Novak, Markova spilja na otoku Hvaru, *Arh. rad. i raspr. JAZU* 1 (1959) T. 11: 1.

¹⁰⁰ I. Marović, *Vjesnik za arh. i hist. dalmat.* 61 (1959) sl. 9.

¹⁰¹ S. Dimitrijević, sp. dj. u bilj. 95, T. 14: 94. P. Korošec, sp. dj. u bilj. 5,

T. 2: 1. I. Marović, *Vjesnik za arh. i hist. dalmat.* 61 (1959) sl. 2: 5.

¹⁰² B. Čović, Ornamentisana keramika ranog bronzanog doba u tumulima zapadne Srbije i istočne Bosne, *Clanci i grada za kult. istor. istoč. Bosne* 8 (1970) 15 i d., T. 1: 1; 2: 4 b. S. Dimitrijević, sp. dj. u bilj. 95, T. 15: 101, 110—113. A. Benac, Zelena pećina, *Glasnik Zem. muz.* 12 (1957) 82 i d., T. 2: 2—4.

¹⁰³ S. Dimitrijević, sp. dj. u bilj. 95, str. 51—52.

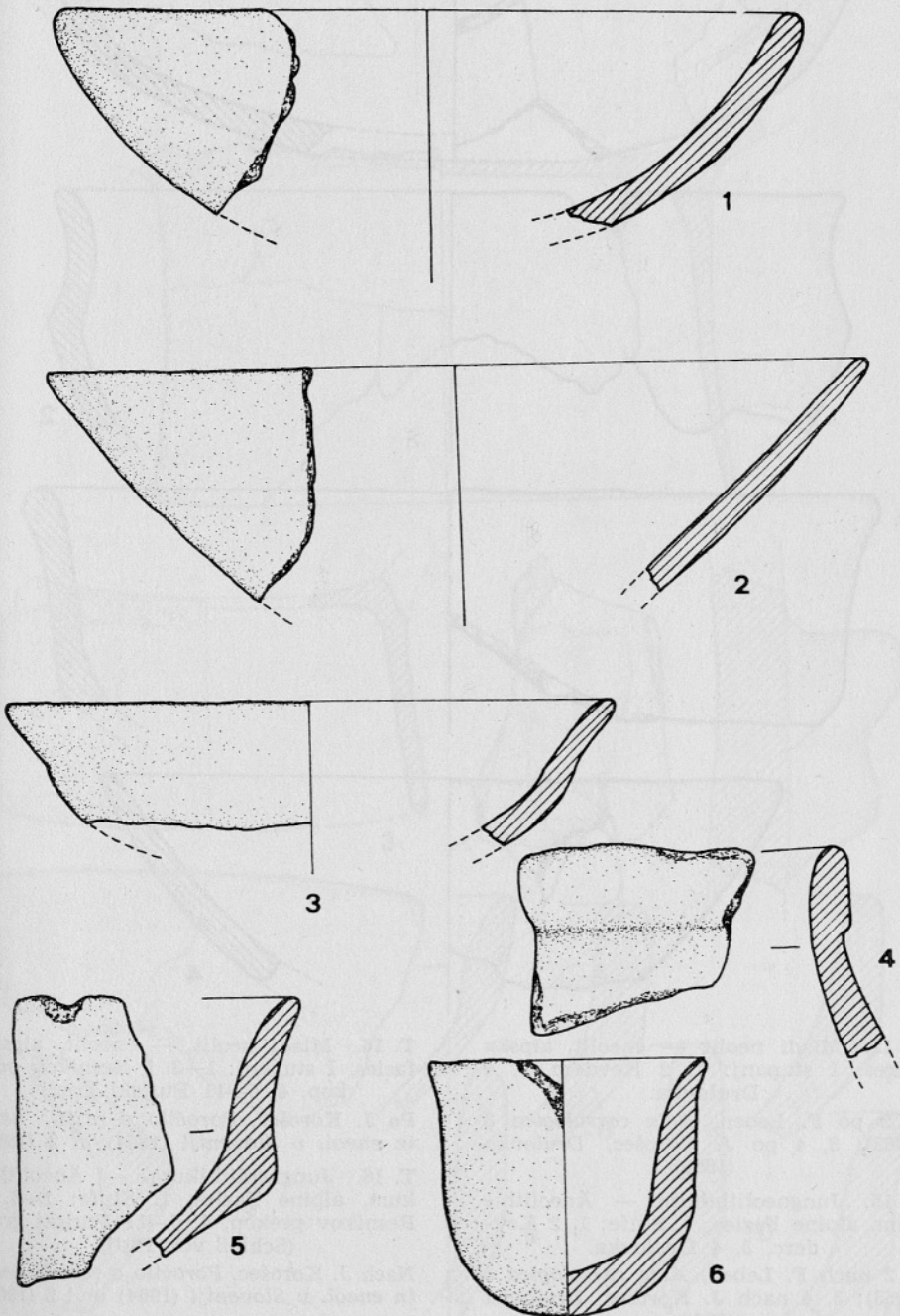
¹⁰⁴ Isti, ibidem 48, 54.

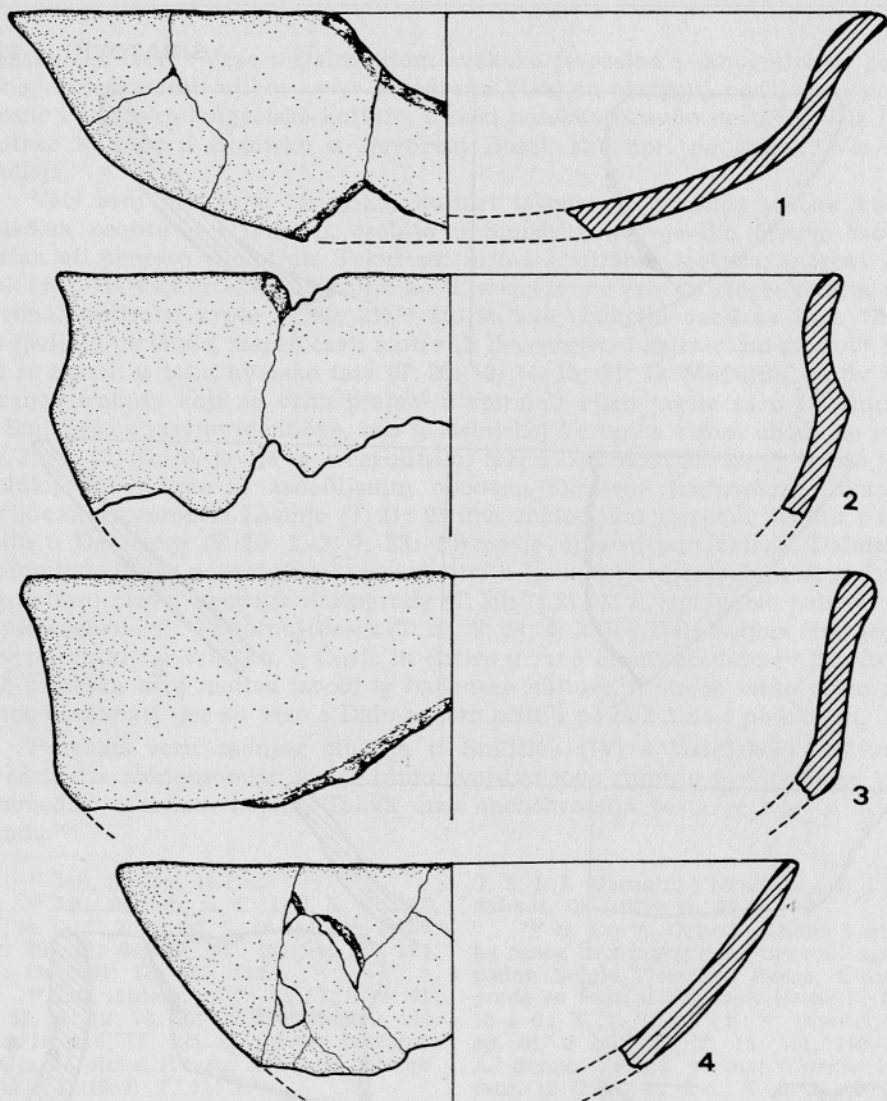
T. 14. Mlađi neolit — eneolit, alpska facies, I stupanj: 1, 2 Parti, 3, 5 Drulovka, 6 Kevderc.

1, 2 po P. Korošec, *Poročilo o razisk. neol. in eneol. v Sloveniji* (1964); 3, 5 po P. Korošec, *Drulovka* (1960); 6 po F. Leben, *Acta carsologica* 3 (1963)

T. 14. Jungneolithikum — Äneolithikum, alpine Fazies, I. Stufe: 1, 2 Parti, 3—5 Drulovka, 6 Kevderc.

1, 2 nach J. Korošec, *Poročilo o razisk. neol. in eneol. v Sloveniji* (1964); 3—5 nach J. Korošec, *Drulovka* (1960); 6 nach F. Leben, *Acta carsologica* 3 (1963)

T. 15. Mladi neolit — eneolit, alpska facies, I stupanj: 1, 2 Kevderc, 3, 4 Drulovka.

1, 2 po F. Leben, *Acta carsologica* 3 (1963); 3, 4 po J. Korošec, *Drulovka* (1960)

T. 15. Jungneolithikum — Äneolithikum, alpine Fazies, I. Stufe: 1, 2 Kevderc, 3, 4 Drulovka.

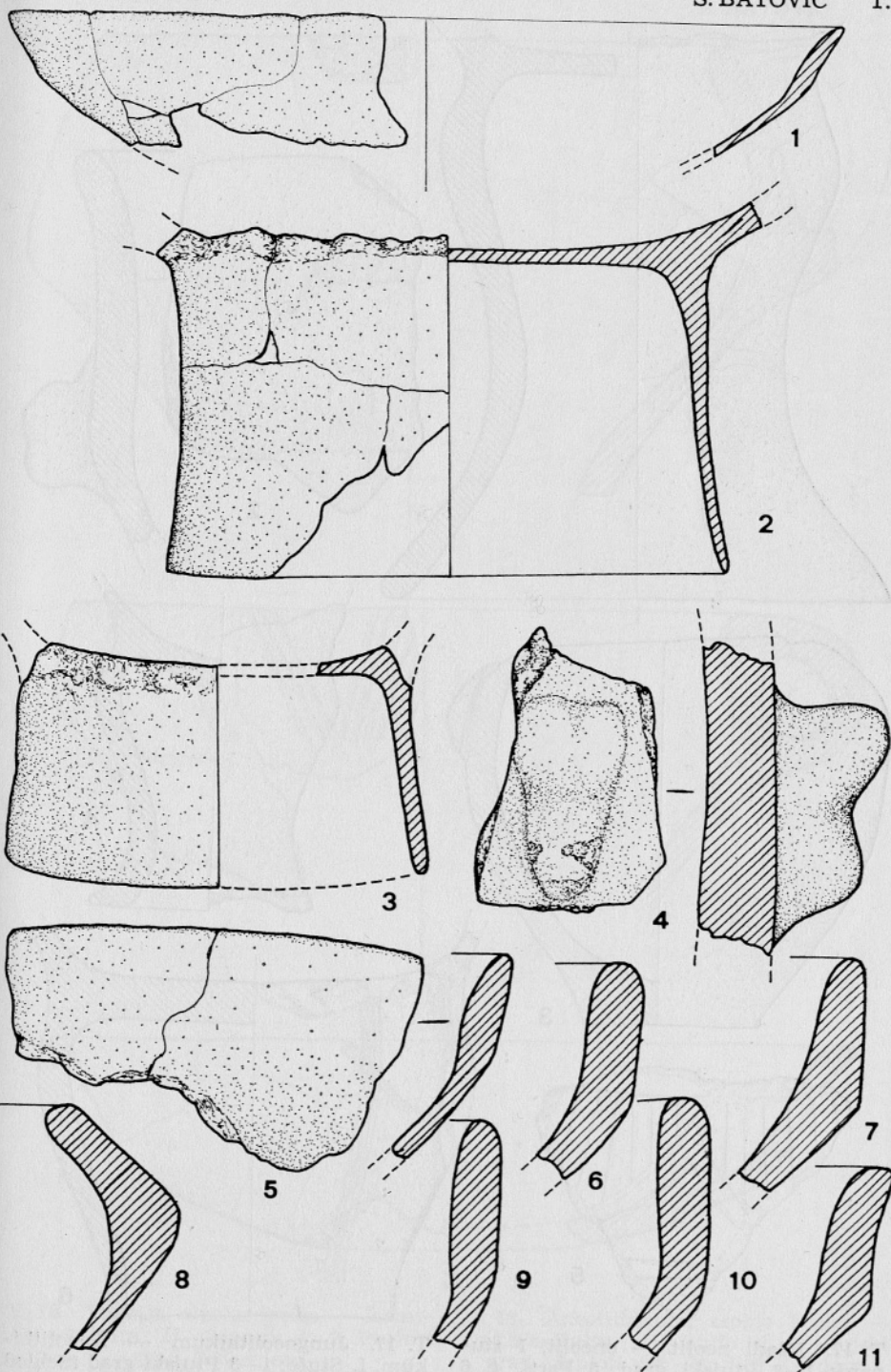
1, 2 nach F. Leben, *Acta carsologica* 3 (1963); 3, 4 nach J. Korošec, *Drulovka* (1960)

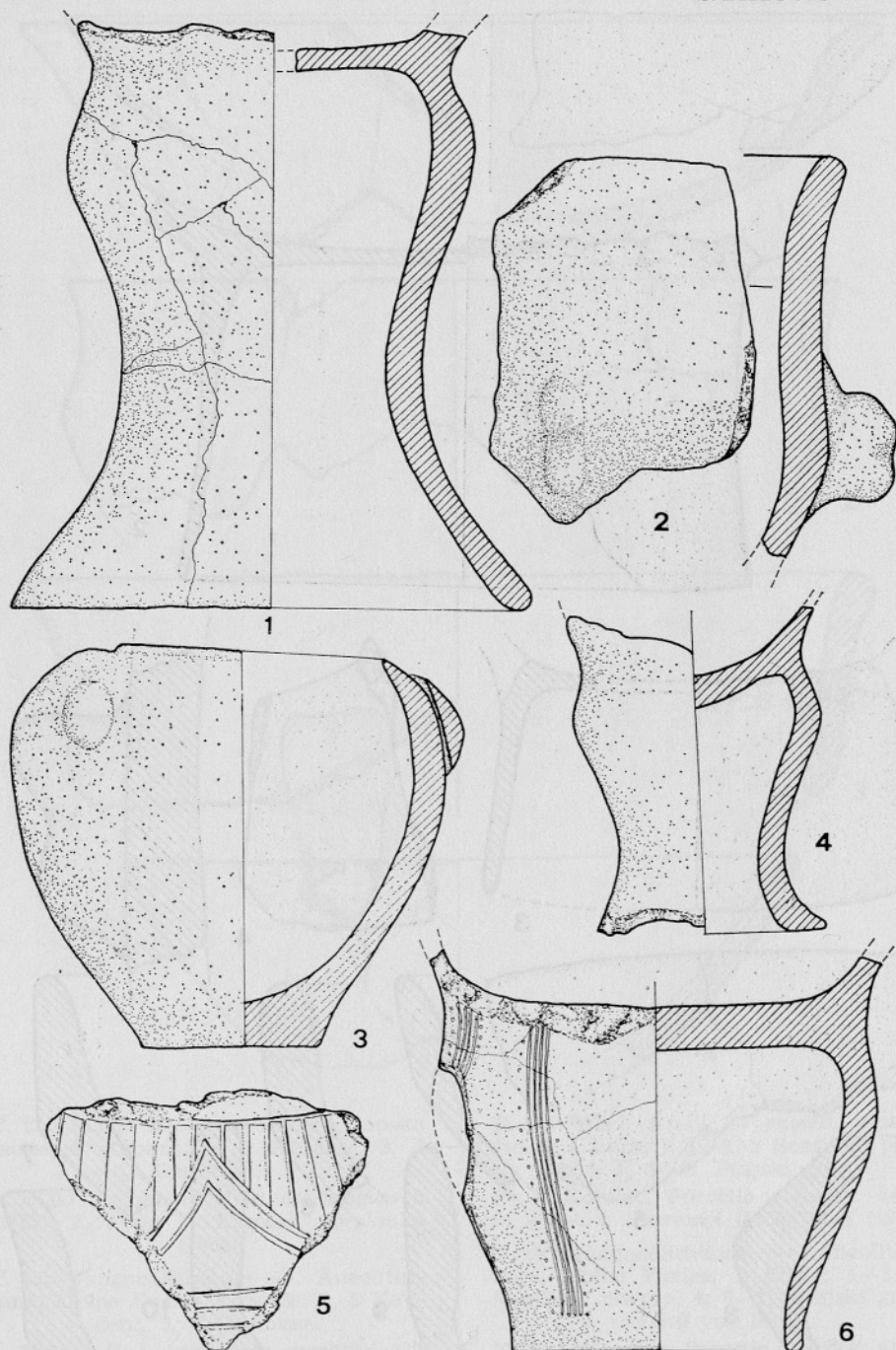
T. 16. Mladi neolit — eneolit, alpska facies, I stupanj: 1—3, 5 Resnikov prekop, 4, 6—11 Ptujski grad.

Po J. Korošec, *Poročilo o razisk. neol. in eneol. v Sloveniji* (1964) in 2 (1965)

T. 16. Jungneolithikum — Äneolithikum, alpine Fazies, I. Stufe: 1—3, 5 Resnikov prekop, 4, 6—11 Ptujski grad (Schloß von Ptuj).

Nach J. Korošec, *Poročilo o razisk. neol. in eneol. v Sloveniji* (1964) und 2 (1965)

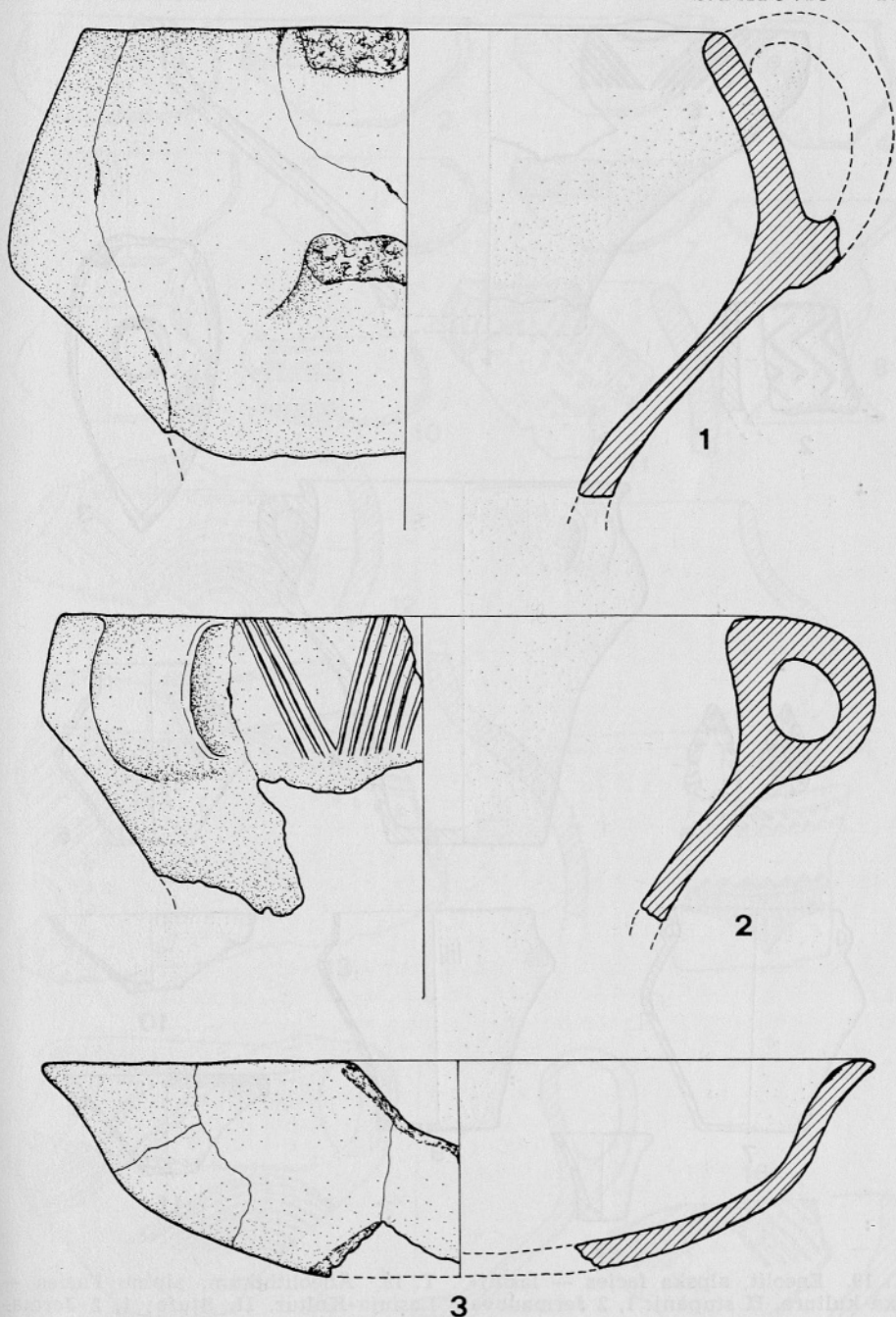

T. 17. Mladi neolit — eneolit, I stupanj: 1—3 Ptujski grad, 5 Parti, 4, 6 Križevci.

1—3, 5 po J. Korošec, *Poročilo o razisk. (1965)*; 4, 6 po J. Korošec; *Zbornik fil. neol. in eneol. v Sloveniji (1964)* i 2 *fak. 4/1 (Ljubljana 1962)*

T. 17. Jungneolithikum — Äneolithikum, I. Stufe: 1—3 Ptujski grad (Schloß von Ptuj), 5 Parti, 4, 6 Križevci.

1—3, 5 nach J. Korošec, *Poročilo o razisk. neol. in eneol. v Sloveniji (1964)* und 2 (1965); 4, 6 nach J. Korošec, *Zbornik fil. fak. 4/1 (Ljubljana 1962)*

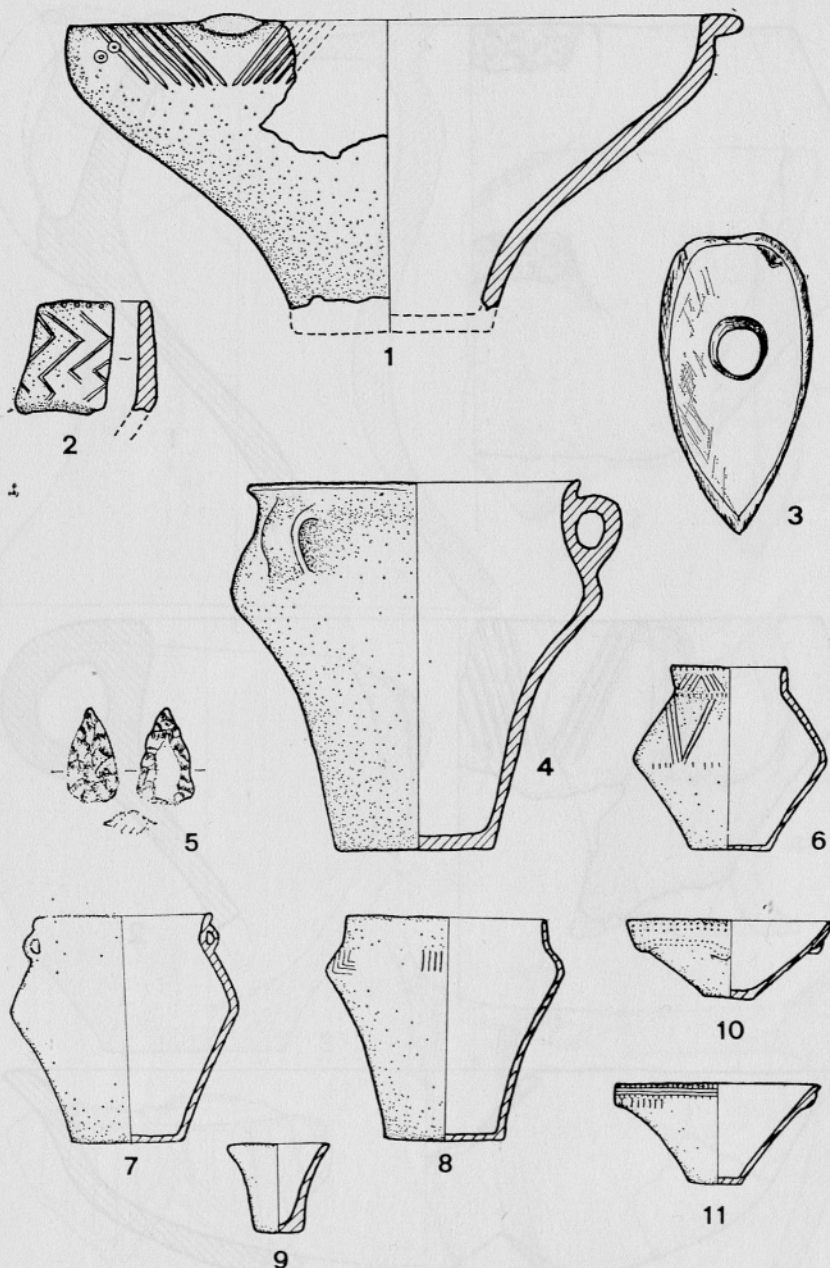

T. 18. Eneolit, alpska facies — lasinjska kultura, II stupanj: 1, 2 Ptujski grad, 3 Kevderc.

1, 2 po J. Korošec, *Poročilo o razisk. neol. in eneol. v Sloveniji* 2 (1965); 3 po F. Leben, *Acta carsologica* 3 (1963)

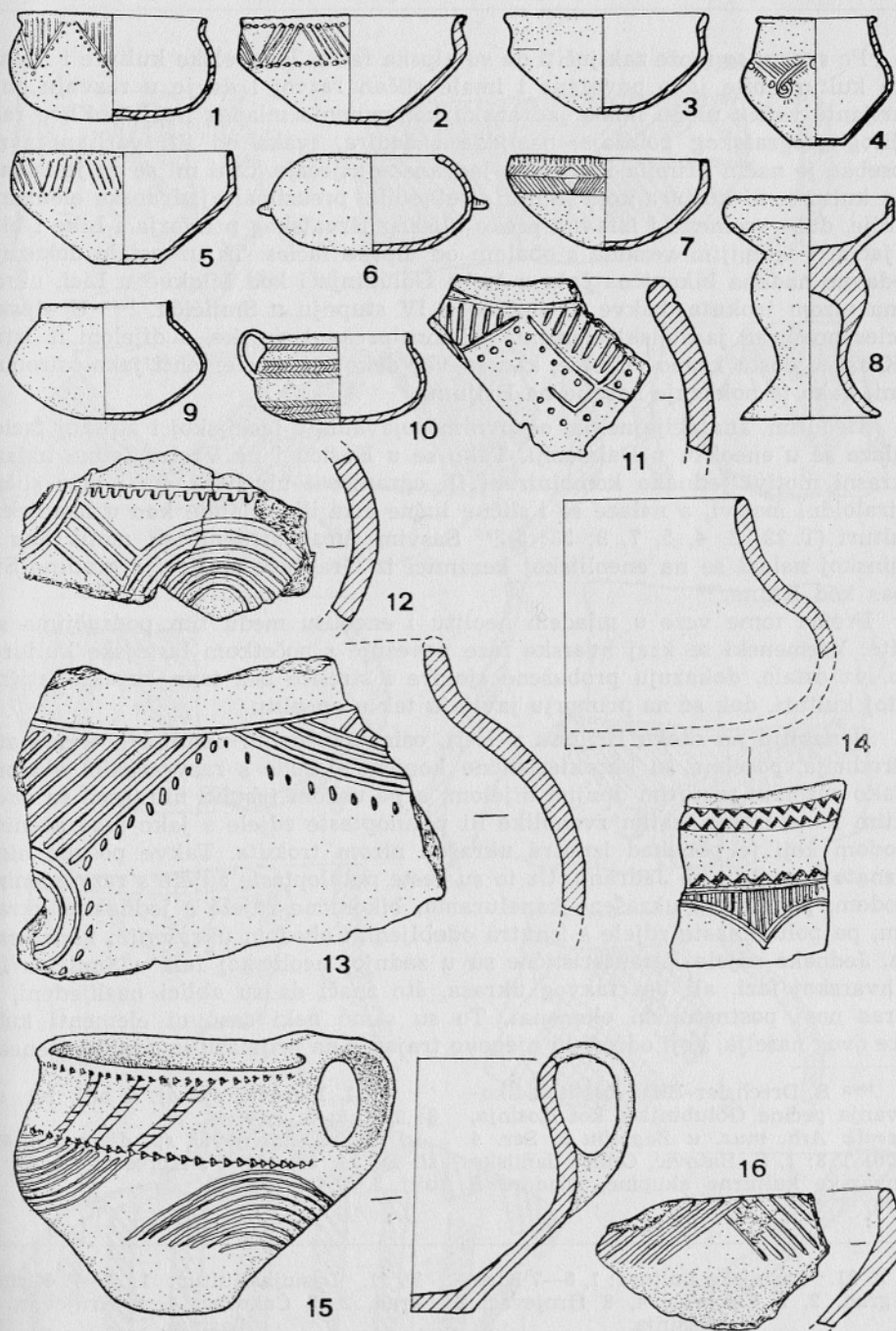
T. 18. Äneolithikum, alpine Fazies — Lasinja-Kultur, II. Stufe: 1, 2 Ptujski grad (Schloß von Ptuj), 3 Kevderc.

1, 2 nach J. Korošec, *Poročilo o razisk. neol. in eneol. v Sloveniji* 2 (1965); 3 nach F. Leben, *Acta carsologica* 3 (1963)

T. 19. Eneolit, alpska facies — lasinjska kultura, II stupanj: 1, 2 Jermanova jama, 3, 4, 5 Kartuševa jama, 6—8 Drulovka, 9 Hrsina, 10 Kutina, 11 Bečetinec.
1—5 po F. Leben, *Naše jame* 11 (1969);
6—11 po S. Dimitrijević, *Opuscula arch.* 5 (1961)

T. 19. Äneolithikum, alpine Fazies — Lasinja-Kultur, II. Stufe: 1, 2 Jermanova jama, 3, 4, 5 Kartuševa jama, 6—8 Drulovka, 9 Hrsina, 10 Kutina, 11 Bečetinec.
1—5 nach F. Leben, *Naše jame* 11 (1969);
6—11 nach S. Dimitrijević, *Opuscula arch.* 5 (1961)

T. 20. Lasinjska kultura: 1, 4, 6 Kirin-grad, 2, 7 Čakovac, 3 Hrsina, 5 Drulovka, 8 Jakšić, 9, 10, 14 Hrnjevac, 11—13, 15, 16 Lasinja.

Po S. Dimitrijević, *Opuscula arch.* 5 (1961)

T. 20. Lasinja-Kultur: 1, 4, 6 Kirin-grad, 2, 7 Čakovac, 3 Hrsina, 5 Drulovka, 8 Jakšić, 9, 10, 14 Hrnjevac, 11—13, 15, 16 Lasinja.

Nach S. Dimitrijević, *Opuscula arch.* 5 (1961)

Po svemu se može zaključiti da su alpska facies lengyelske kulture i lasinjska kultura bile jako povezane i imale sličan razvoj i da je u razvoju obje varijante važnu ulogu imala jadranska komponenta mlađeg neolita. Zbog različitog geografskog položaja, nasljeđa i dodira, svaka od tih varijanata na poseban je način primila i koristila jadranske utjecaje. Čini mi se da je lasinjska kultura, ili kultura koja je njoj prethodila, preuzimala jadranske elemente ranije, duže vremena i izravno preko bliskog Hrvatskog primorja i Like i bila u jačim i trajnijim vezama s obalom od alpske facies. To uz ostalo dokazuje nedavno nađena bikonična čaša u špilji Golubinjači kod Mlakve u Lici, ukrašena nizom trokuta, kakve su tipične u IV stupnju u Smilčiću.^{104a} U alpsku facies prešli su jadranski elementi dijelom preko lasinjske, a dijelom iz Istre i Krasa u dosta kasno vrijeme, kad su već dekorativni elementi jako osiromašeni, kako to pokazuje naselje na Brijunu.

Međutim, analogije nekim osnovnim pojavama u lasinjskoj i alpskoj facies nalaze se u eneolitu u Dalmaciji. Tako se u Kašiću i na Vrelu Cetine nalaze ukrasni motivi jednako kombinirani ili ograničeni ubodima, pa i vrlo slični spiraloidni motivi, a nalaze se i slične lučne crte ili girlande kao u lasinjskoj kulturi (T. 22: 2, 4, 5, 7, 9; 23: 5).¹⁰⁵ Sasvim sličan stepeničasti motiv kao u lasinjskoj nalazi se na eneolitskoj keramici iz Grapčeve spilje i s gradine Sv. Spas kod Knina.¹⁰⁶

Prema tome veze u mlađem neolitu i eneolitu među tim područjima su očite. Vremenski se kraj hvarske faze povezuje s početkom lasinjske kulture, što, uz ostalo, dokazuju probušene sjekire i strelice bez trna karakteristične u toj kulturi, dok se na primorju javljaju tek u eneolitu.

U naselju na otoku Brijunu u Istri, osim navedenih neolitskih elemenata i tradicija, posebno su karakteristične konične posude s razvraćenim vratom i jako suženim ugnutim donjim dijelom, a po uskom trbuhu ukrašene su okomitim kanelurama, zatim zvonolike ili poluloptaste zdjele s jako razvraćenim obodom koji je ponekad iznutra ukrašen nizom trokuta. Takve posude nisu poznate u neolitu na Jadranu. Uz to su česte poluloptaste zdjele s razvraćenim obodom, po trbuhu ukrašene kanelurama, bikonične zdjele s jednakim ukrasom, pa poluloptaste zdjele s iznutra odebljenim obodom ukrašenim kanelurama. Jednake zdjele karakteristične su u zadnjoj neolitskoj fazi u Smilčiću ili u hvarskoj fazi, ali bez takvog ukrasa, što znači da su oblici naslijeđeni, a ukras novi postneolitski elemenat. To su samo neki osnovni elementi kulture ovog naselja, koji određuju njegovo trajanje na prijelazu iz neolita u eneolitu.

^{104a} R. Drechsler-Bižić, Zaštitna iskopavanja pećine Golubinjače kot Kosinja, *Vjesnik Arh. muz. u Zagrebu* 3. Ser. 4 (1970) T. 3: 1. Š. Batović, Odnos danilske i hvarske kulturne skupine, *Diadora* 5 (1970) T. 5.

¹⁰⁵ I. Marović, sp. dj. u bilj. 101, sl. 3: 2, 3, 5; 9: 1, 4; 41: 2.

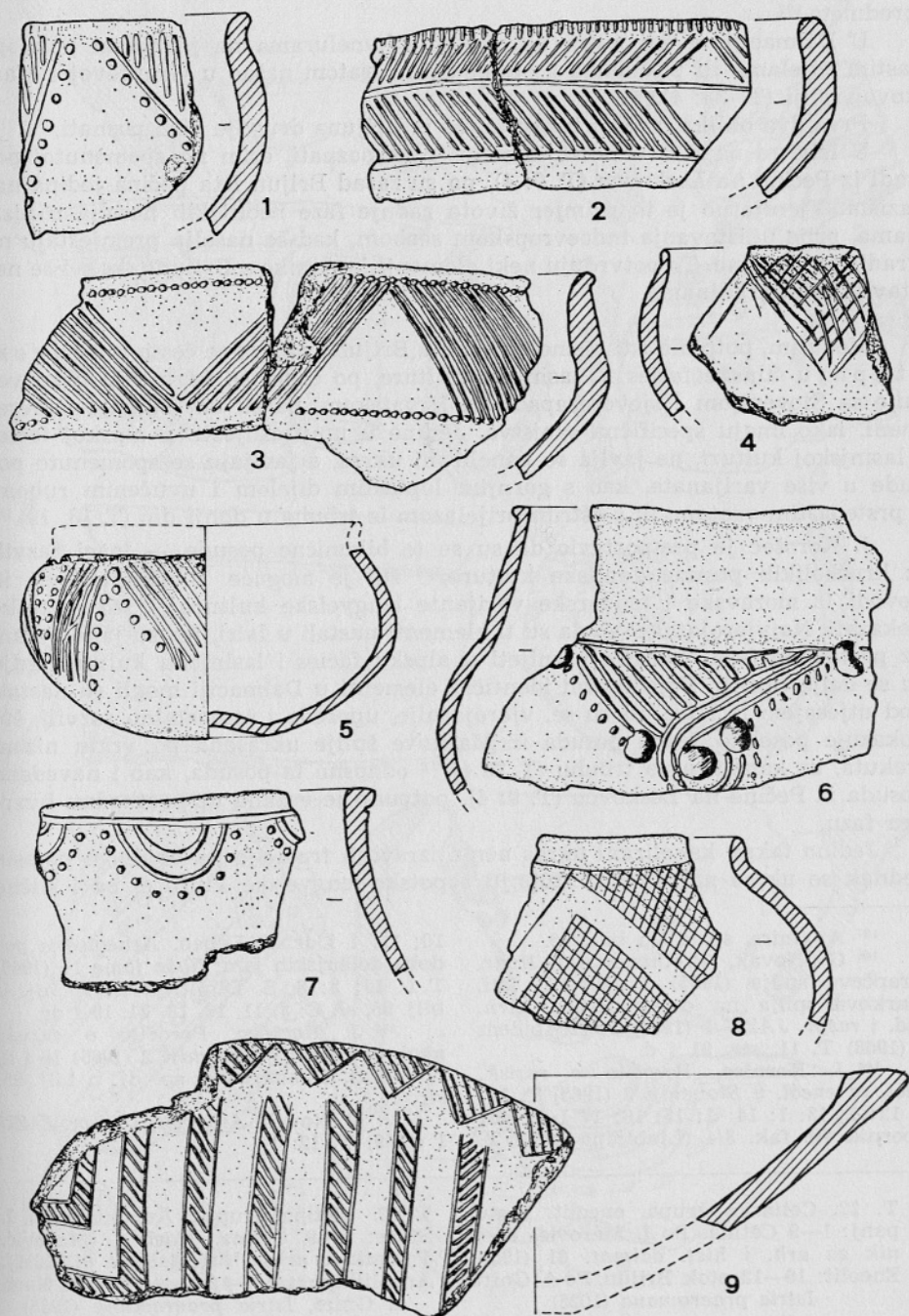
¹⁰⁶ S. Dimitrijević, sp. dj. u bilj. 95, sl. D: 54, 56, 130. P. Korošec, sp. dj. u bilj. 5, T. 1: 1; 3: 5.

T. 21. Lasinjska kultura: 1, 5—7 Kirin-grad, 2, 3 Čakovac, 4, 8 Hrnjevac, 9 Lasinja.

Po S. Dimitrijević, *Opuscula arch.* 5 (1961)

T. 21. Lasinja-Kultur: 1, 5—7 Kirin-grad, 2, 3 Čakovac, 4, 8 Hrnjevac, 9 Lasinja.

Nach S. Dimitrijević, *Opuscula arch.* 5 (1961)

lit, ili na početak eneolita, što potvrđuju strelice bez trna, kao i nalazi bakarnih predmeta.¹⁰⁷

U Dalmaciji se isti način ukrašavanja kanelurama na jednakim polulopastim zdjelama ili posudama s prstenastim vratom našao u Grapčevoj i Markovoj spilji (T. 23: 4).¹⁰⁸

Prva dva oblika, kao ni takav ukras iz Brijuna drugdje nisu poznati.

U Istri ni na Krasu takvi elementi nisu poznati, osim na spomenutoj posudi iz Pečine na Leskovcu (T. 9: 4), pa su zasad Brijun i ta pećina jedina nalazišta. Vjerojatno je to primjer života zadnje faze neolitskih naselja u nizinama, prije uništavanja indoevropskom seobom, kad se naselja premještaju na gradine i uzvisine. To potvrđuju neki elementi keramike s Brijuna, kakvi se nastavljaju na gradinama.

Međutim, potpuno isti elementi kao na Brijunu nalaze se često u drugom stupnju alpske facies ili lasinjske kulture, po čemu se Istra vrlo usko veže sa Slovenijom i sjeverozapadnom Hrvatskom, pa su bez sumnje istovremeni, iako imaju specifična svojstva. Jedino u unutrašnjosti, u alpskoj facies i lasinjskoj kulturi, ne javlja se kanelirani ukras, a javljaju se spomenute posude u više varijanata, kao s gornjim loptastim dijelom i uvučenim rubom, s prstenastim vratom, ili s oštrim prijelazom iz trbuha u donji dio (T. 18, 19).¹⁰⁹

J. Korošec je pretpostavio da su se te bikonične posude — lonci razvili iz kruškolikih posuda danilske kulture,¹¹⁰ što je moguće. S. Dimitrijević ih dovodi iz moravske i mađarske varijante lengyelske kulture,¹¹¹ što je teško dokazati. Najvjerojatnije je, da su ti elementi nastali u Istri, jer su jako vezani uz prethodne faze, i odatle prenijeti u alpsku facies i lasinjsku kulturu, gdje su se dalje razvili. Pojedinačni identični elementi u Dalmaciji mogli su nastati pod utjecajem iz Istre, ili su se, vjerojatnije, uporedo i samostalno razvili, što dokazuje posebno jedna posuda iz Markove špilje ukrašena po vratu nizom trokuta, uz kanelure po trbuhu (T. 23:4),¹¹² odnosno ta posuda, kao i navedena posuda iz Pečine na Leskovcu (T. 9: 4), potpuno je vezana uz prethodnu hvarsku fazu.

Jedino takav kanelirani ukras nema izravnih tradicija na obalnom pojasu. Jednak se ukras nalazi u II stupnju sopotsko-lengyelske kulture, pa i slične

¹⁰⁷ A. Gnirs, sp. dj. u bilj. 46.

¹⁰⁸ G. Novak, *Prehistorijski Hvar*, Grapčeva spilja (1955) T. 201: 2. Isti, Markova spilja na otoku Hvaru, *Arh. rad. i raspr. JAZU* 1 (1959) T. 12. Ibidem 6 (1968) T. 11, str. 91 i d.

¹⁰⁹ J. Korošec, *Poročilo o razisk. neol. in eneol. v Sloveniji* 2 (1965) T. 10: 1; 12: 1; 13: 1; 14: 1; 15; 16; 17 i d. Isti, *Zbornik fil. fak.* 3/4 (Ljubljana 1960) T.

10; 11: 1 i dr. F. Leben, *Arheološka podoba dolenskih jam, Naše jame* 11 (1969) T. 1: 19; 3: 8. S. Dimitrijević, sp. dj. u bilj. 95, sl. C: 8, 11, 16, 18, 21, 19 i dr.

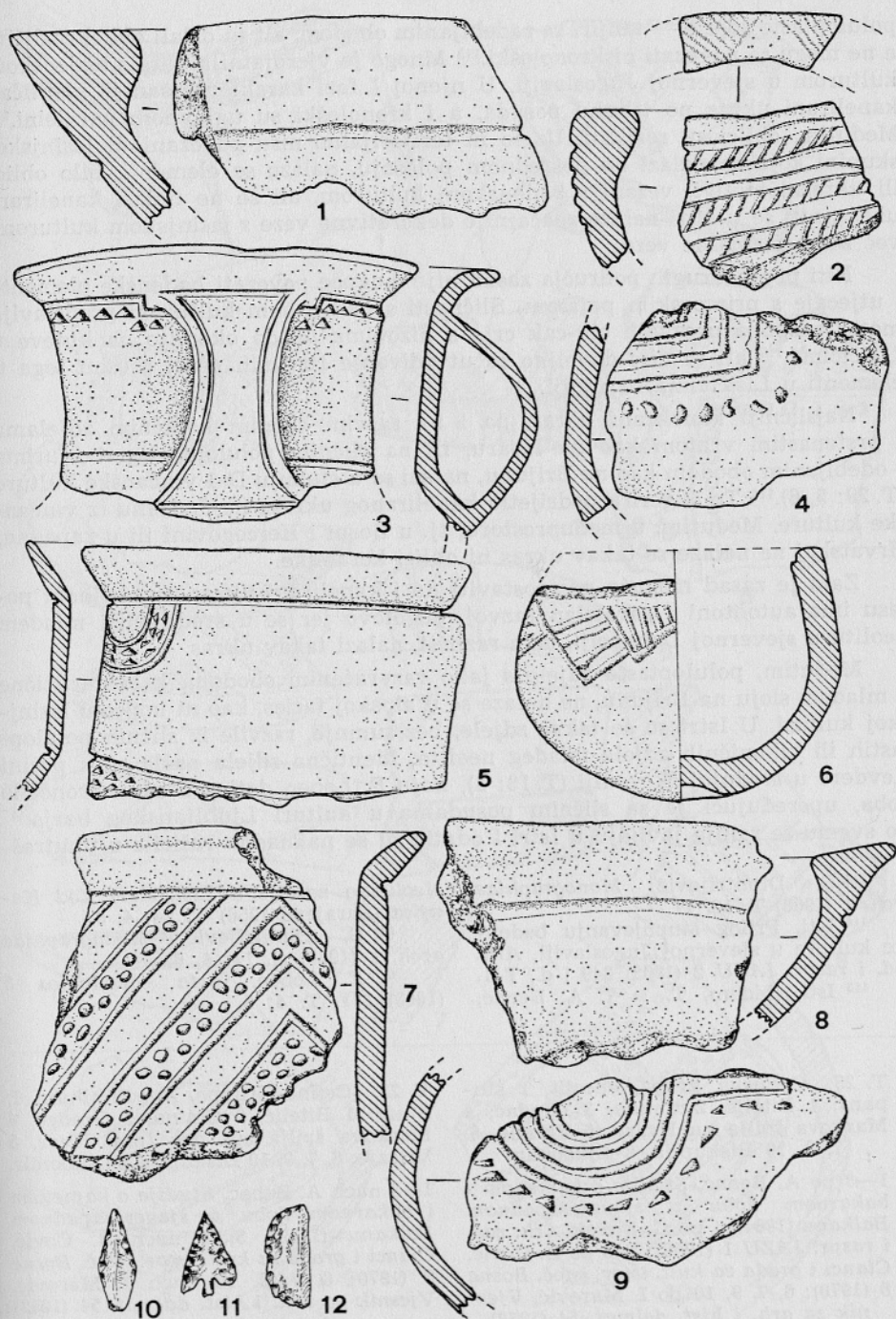
¹¹⁰ J. Korošec, *Poročilo o razisk. neol. in eneol. v Sloveniji* 2 (1965) 16 i d.

¹¹¹ S. Dimitrijević, sp. dj. u bilj. 95, str. 45.

¹¹² G. Novak, *Arh. rad. i raspr. JAZU* 1 (1959) T. 12: 1.

T. 22. Cetinska grupa, eneolit, I stupanj: 1—9 Cetina. Po I. Marović, *Vjesnik za arh. i hist. dalmat.* 61 (1959). Eneolit: 10—12 otok Brijun. Po A. Gnirs, *Istria praeromana* (1925)

T. 22. Cetina Gruppe, Äneolithikum, I. Stufe: 1—9 Cetina. Nach I. Marović, *Vjesnik za arh. i hist. dalmat.* 61 (1959). Äneolithikum: 10—12 Insel Brijun. Nach A. Gnirs, *Istria praeromana* (1925)

poluloptaste zdjele — tanjiri sa zadebljanim obodom, ali su ostali oblici različiti, a ne mogu se povezati ni kronološki.¹¹³ Mnogo je vjerojatnija veza s badenskom kulturom u sjevernoj Jugoslaviji. U njenoj I fazi karakterističan je identičan kanelirani ukras po trбуhu posuda, a i kronološki su uglavnom paralelni.¹¹⁴ Međutim, oblici su različiti. Uz to ni teritorijalno nisu povezani. U lasinjskoj skupini koja se nalazi na posrednom položaju, nalaze se elementi, bilo oblici ili ukrasni motivi, vezani s badenskom kulturom, ali se ne nalazi kanelirani ukras, niti se u Istri nalaze značajnije dekorativne veze s lasinjskom kulturom, već samo formalne veze.

Niti preko drugih područja zasad nije moguće povezati badenske elemente i utjecaje s primorskim pojasom. Sličnosti s badenskom kulturom predstavlja motiv snopova urezanih cik-cak crta s nizovima uboda okomito na kuteve u Lisičićima,¹¹⁵ ali to nije dovoljno za utvrđivanje izravnih veza, a osim toga ti elementi u Lisičićima su raniji.

Najsličniji kanelirani ukras, pa i na sasvim sličnim koničnim zdjelama s prstenastim vratom kao na Hvaru, ili na sličnim poluloptastim tanjurima s odebljanim obodom kao na Brijunu, nalazi se u stupnju D-1 vinčanske kulture (T. 29: 5, 6).¹¹⁶ To sugerira podrijetlo kaneliranog ukrasa na Jadranu iz vinčanske kulture. Međutim, u međuprostoru, tj. u Bosni i Hercegovini ili u zapadnoj Hrvatskoj ne nalaze se takav ukras ni oblici keramike.

Zato je zasad moguće pretpostaviti da i kanelirani ukras na obalnom pojasu ima autohtoni i paralelan razvoj, pogotovo jer se u srednjem i mlađem neolitu u sjevernoj Dalmaciji, iako različit, nalazi takav ukras.

Međutim, poluloptaste zdjele s jako razvrćenim obodom, karakteristične u mlađem sloju na Brijunu, ne nalaze se u alpskoj facies, kao ni uopće u lasinjskoj kulturi. U Istri su se takve zdjele, bez sumnje, razvile iz sličnih poluloptastih ili bikoničnih zdjela mlađeg neolita. Identična zdjela našla se u pećini Kevderc u srednjoj Sloveniji (T. 18: 3), koju F. Leben datira u rano brončano doba, upoređujući je sa sličnim posudama u kulturi Ljubljanskog barja.¹¹⁷ Po svemu se ranije javljaju u Istri i odatle su se naknadno raširile, u unutraš-

¹¹³ S. Dimitrijević, *Monographiae arch.* 1 (1968) T. 10, 11.

¹¹⁴ Isti, Prilog stupnjevanju badenske kulture u sjevernoj Jugoslaviji, *Arh. rad. i raspr. JAZU* 2 (1962) 249 i d., T. 1.

¹¹⁵ Isti, ibidem, T. 1: 7. A. Benac,

Neolitsko naselje u Lisičićima kod Konjica (Sarajevo 1958) T. 24: 4, 5.

¹¹⁶ S. Dimitrijević, *Monographiae arch.* 1 (1968) sl. 14: 4, 6.

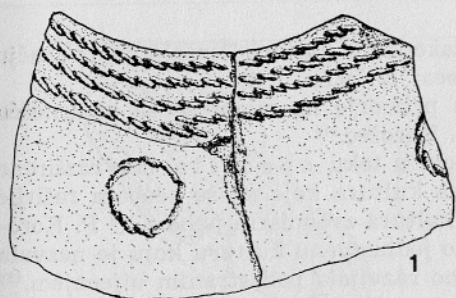
¹¹⁷ F. Leben, *Acta carsologica* 3 (1963) 231, T. 4: 3.

T. 23. Cetinska grupa, eneolit, I stupanj: 1 Bitelić, 2 Cetina, 3 Gradac, 4 Markova špilja na Hvaru, 5 Vrlazje, 6, 7, 9, 10 Biskupija, 8 Ljubomir.

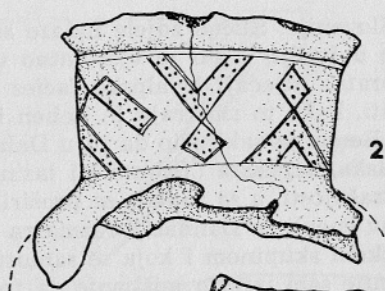
1—3 po A. Benac, *Studije o kamenom i bakarnom dobu u sjeverozapadnom Balkanu* (1964); 4 po G. Novak, *Arh. rad. i raspr. JAZU* 1 (1959); 5, 8 po B. Čović, *Članci i građa za kult. istor. istoč. Bosne* 8 (1970); 6, 7, 9, 10 po I. Marović, *Vjesnik za arh. i hist. dalmat.* 54 (1952)

T. 23. Cetina-Gruppe, Äneolithikum, I. Stufe: 1 Bitelić, 2 Cetina, 3 Gradec, 4 Markova špilja auf der Insel Hvar, 5 Vrlazje, 6, 7, 9, 10 Biskupija, 8 Ljubomir.

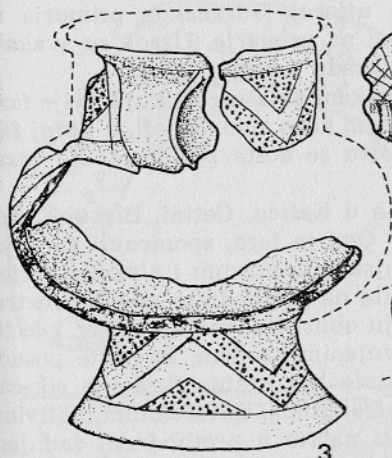
1—3 nach A. Benac, *Studije o kamenom i bakarnom dobu u sjeverozapadnom Balkanu* (1959); 5, 8 nach B. Čović, *Članci i građa za kult. istor. istoč. Bosne* 8 (1970); 6, 7, 9, 10 nach I. Marović, *Vjesnik za arh. i hist. dalmat.* 54 (1952)

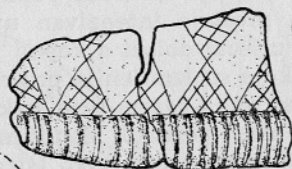
1

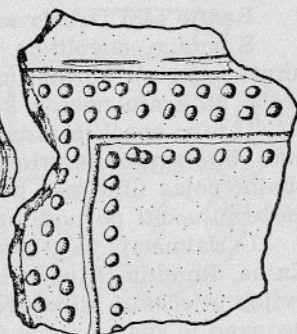
2

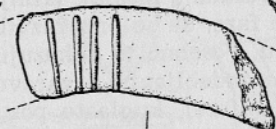
3

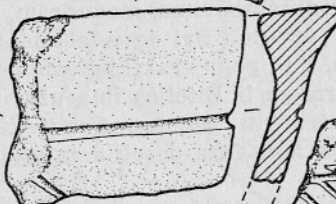
4

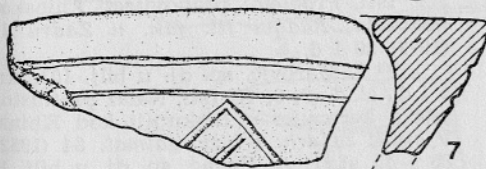
5

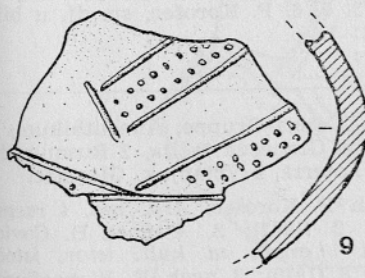
6

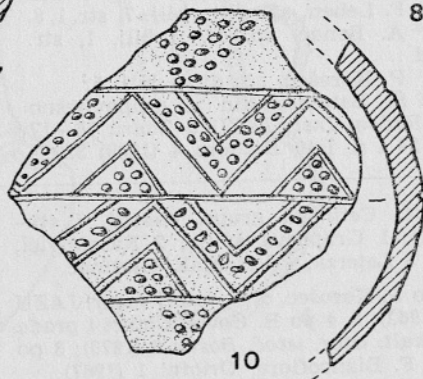
7

8

9

10

njost Slovenije. Slične zdjele nalaze se također u kulturi Pescale na području Emilije u Italiji,¹¹⁸ što je vjerojatno utjecaj iz Istre.

Obratni utjecaji iz alpske facies na primorje ne mogu se sa sigurnošću potvrditi, kako to smatraju F. Leben i J. Korošec.¹¹⁹

A. Benac je zaključio da su u Dalmaciji u toku eneolita bile razširene vučedolska, vrpčasta („Schnur“) i lasinjska kultura koje su se seobom raširile iz unutrašnjosti, a sa zapada se proširila kultura zvonolikih pehara.¹²⁰ P. Korošec čitav eneolit u Dalmaciji razmatra kao jedinstvenu kulturu koju je nazvala jadranskom skupinom i koja se samostalno razvijala pod stranim utjecajem.¹²¹

Ranije sam izrazio mišljenje da treba pomiriti ta dva mišljenja.¹²²

S punim eneolitom prestaje intenzivan utjecaj jadranskog primorja na unutrašnjost, a obratno utjecaj dolazi s kopna na primorje. Uzrok su svakako seobe na kraju neolita koje su izmijenile privredu i kulturu.

U toku eneolita zasad se na našem primorskom pojasu razlikuju dvije faze, iako je to razdoblje vrlo slabo poznato. Međutim, kako smo vidjeli, u prvoj fazi obalni pojas nije više potpuno jedinstven. Istra se dosta razlikuje, što zasad možemo uočiti po naselju na Brijunu.

U Dalmaciji je prva faza zastupljena u Kašiću, Cetini, Biskupiji kod Knina, Ruminu-Biteliću i Grapčevoj špilji.¹²³ Ova je faza, spomenuli smo, još uvijek utjecala i bila povezana s Istrom, lasinjskom kulturom i alpskom facies. Osnovno je svojstvo ove faze, da se ona razvila na prethodnim neolitskim tradicijama na domaćem tlu. Posebno to dokazuju oblici i ukras keramike, kao što su poluloptaste zdjele sa zadebljanim i zaravnjenim obodom, kuglaste posude s cilindričnim vratom (amfore), kuglaste posude bez vrata, ukrašene cik-cak vrpčama ili ubodima, rombovima, meandrom, trokutima, spiraloidnim motivima s ubodima i sl. (T. 22—24). Svi se ti elementi nalaze u prethodnom zadnjem stupnju u Smilčiću. Pa i primjerak kuglaste posude sa vrpčastim [„Schnur“] (otiskom konopca) ukrasom iz Bitelića ima uzor u danilskoj fazi u Smilčiću. Novi su samo pojedini elementi, kao žigosani trokuti, široke ručice i sl. Zato se ne može dokazati da se ova faza doselila iz unutrašnjosti, niti su strane kulture

¹¹⁸ A. Mansuelli, R. Scarani, sp. dj. u bilj. 56, T. 7. B. Benedetti, sp. dj. u bilj. 58, T. 10.

¹¹⁹ J. Korošec, sp. dj. u bilj. 2, str. 10—11. F. Leben, sp. dj. u bilj. 7, str. 1, 8.

¹²⁰ A. Benac, sp. dj. u bilj. 1, str. 131 i d.

¹²¹ P. Korošec, sp. dj. u bilj. 5.

¹²² Š. Batović, Nin u prapovijesno doba, *Radovi Inst. JAZU u Zadru* 16—17 (1969) 24 i d. Isti, *Diadora* 4 (1968) 320—

321. Isti, Problemi prapovijesti kninskog područja, *Radovi fil. fak. u Zadru* 10 (1972) 20 i d.

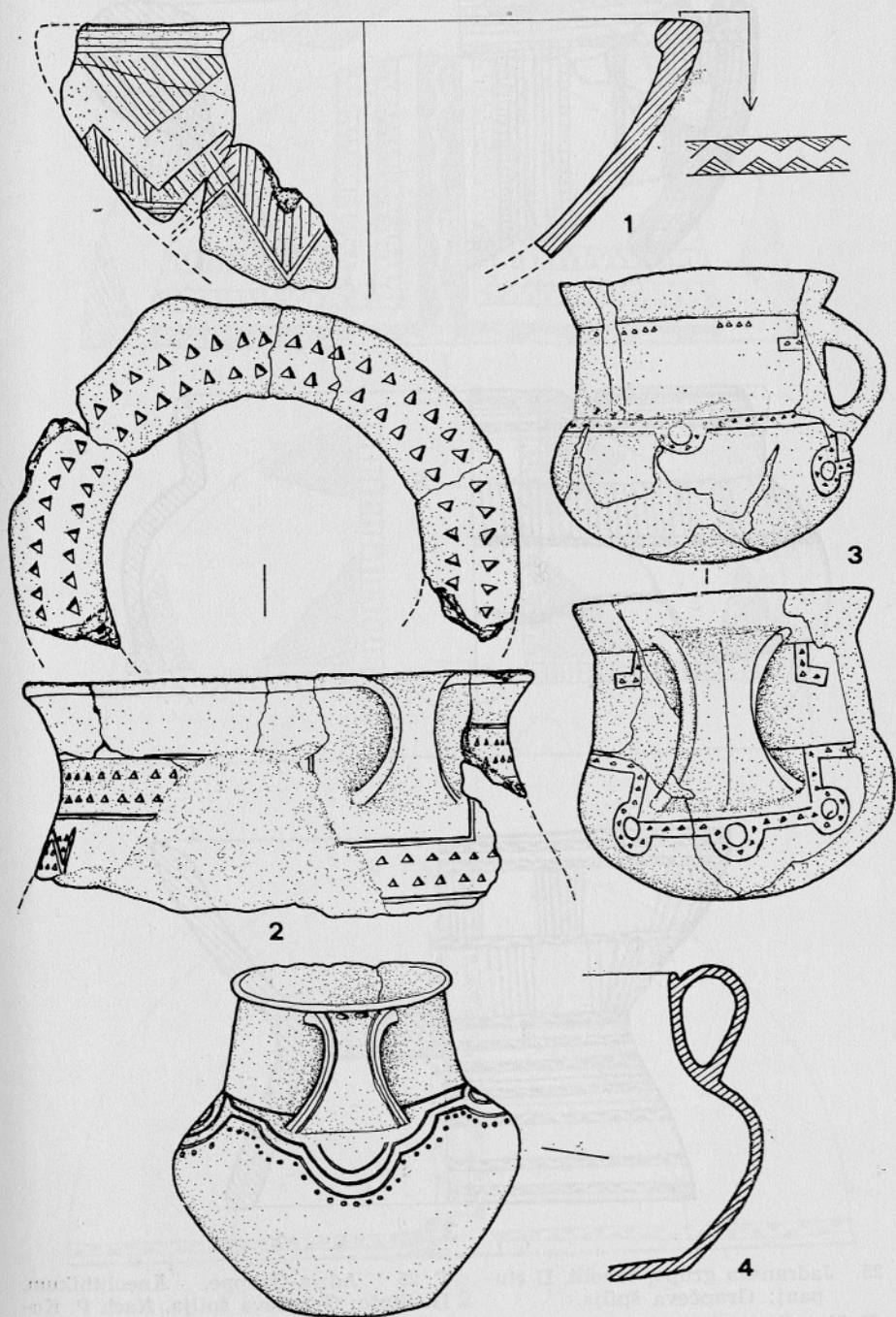
¹²³ I. Marović, sp. dj. u bilj. 101, str. 5 i d., sl. 2—5, 9, 41. Isti, Nalaz prethistorijske keramike u Biskupiji kod Knina, *Vjesnik za arh. i hist. dalmat.* 54 (1952) 85 i d., sl. 1. A. Benac, sp. dj. u bilj. 1, T. 32: 3, 5, 6. P. Korošec, sp. dj. u bilj. 5, T. 2: 1.

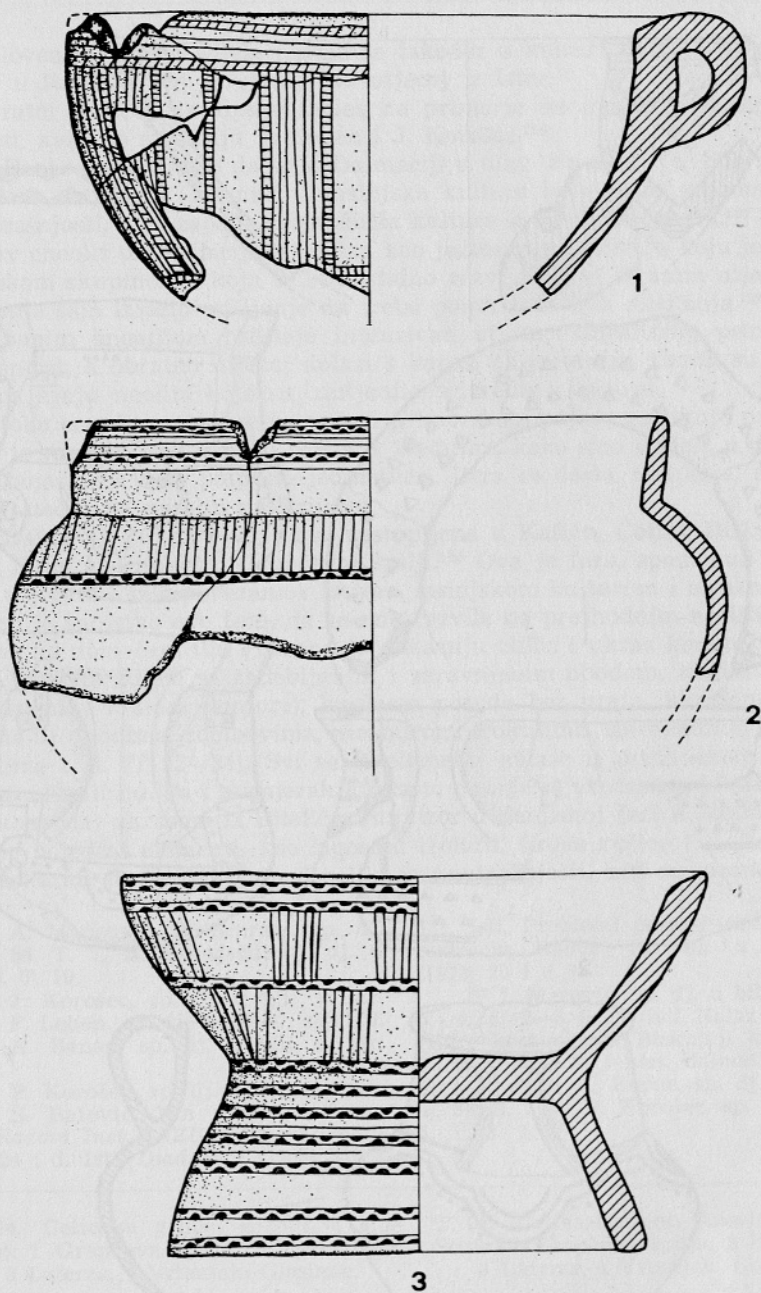
T. 24. Cetinska grupa, eneolit, I stupanj: 1 Grapčeva špilja, 2 Rusanovići, 3 Laterza, 4 Vrtanjak, Glasinac.

1 po P. Korošec, *Arh. rad. i raspr. JAZU* 2 (1962); 2, 4 po B. Čović, *Clanci i građa za kult. istor. istoč. Bosne* 8 (1970); 3 po F. Biancofiore, *Origini* 1 (1967)

T. 24. Cetina-Gruppe, Äneolithikum, I. Stufe: 1 Grapčeva špilja, 2 Rusanovići, 3 Laterza, 4 Vrtanjak, Glasinac.

1 nach P. Korošec, *Arh. rad. i raspr. JAZU* 2 (1962); 2, 4 nach B. Čović, *Clanci i građa za kult. istor. istoč. Bosne* 8 (1970); 3 nach F. Biancofiore, *Origini* 1 (1967)

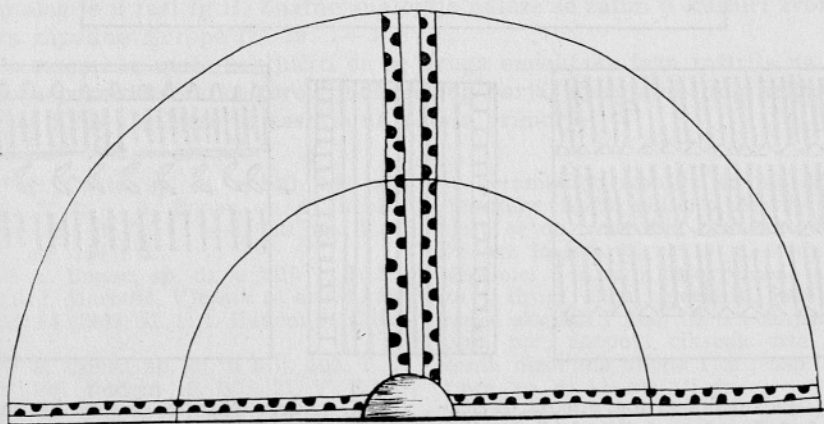
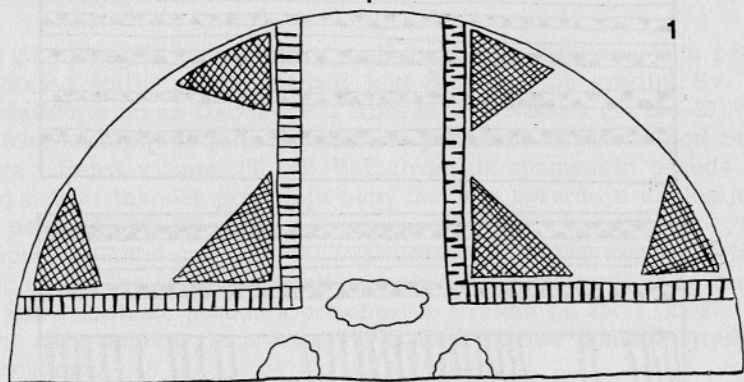
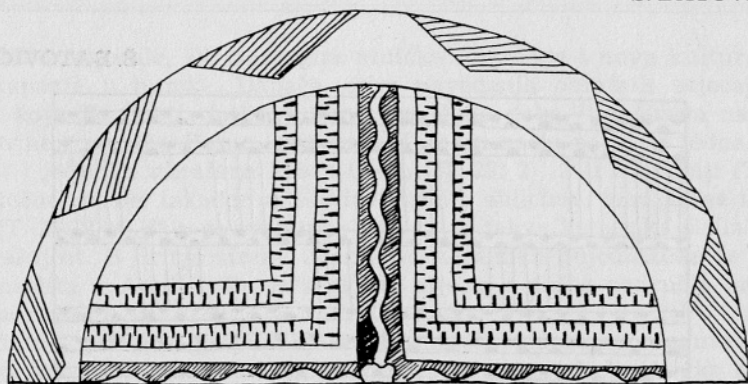

T. 25. Jadranska grupa, eneolit, II stupanj: Grapčeva špilja.

Po P. Korošec, *Arh. rad. i raspr. JAZU* 2 (1962)

T. 25. Adria-Gruppe, Äneolithikum, II. Stufe: Grapčeva špilja. Nach P. Korošec, *Arh. rad. i raspr. JAZU* 2 (1962)

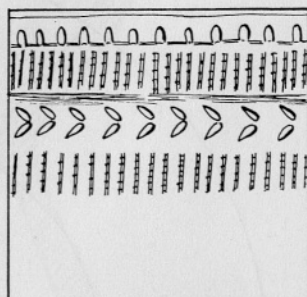
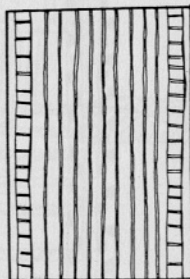
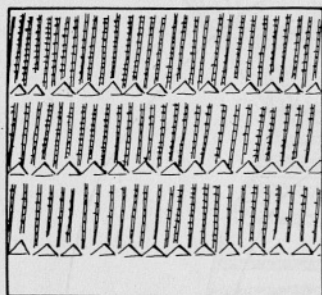
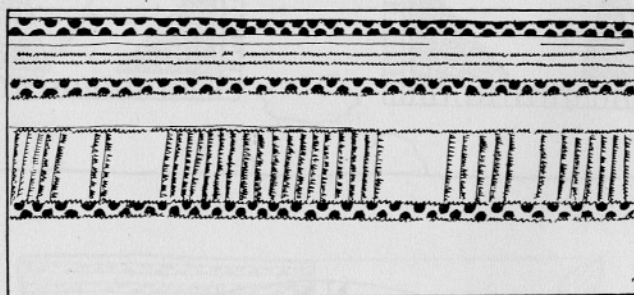
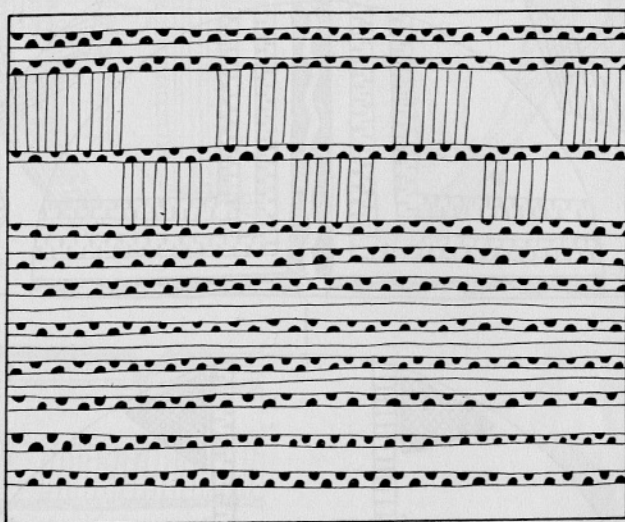
2

T. 26. Jadranska grupa, eneolit, II stupanj: 1 Rubež, 2 Grapčeva špilja.

Po P. Korošec, *Arh. rad i raspr. JAZU* 2 (1962)

T. 26. Adria-Gruppe; Äneolithikum II. Stufe: 1 Rubež, 2 Grapčeva špilja.

Nach P. Korošec, *Arh. rad i raspr. JAZU* 2 (1962)

T. 27. Jadranska grupa, eneolit, II stupanj: 1, 2 Grapčeva špilja, 3—5 Gradina Sv. Spas

Po P. Korošec, *Arh. rad. i raspr. JAZU* 2 (1962)

T. 27. Adria-Gruppe, Äneolithikum, II. Stufe: 1, 2 Grapčeva špilja, 3—5 Gradina (Ringwall) Sv. Spas.

Nach P. Korošec, *Arh. rad. i raspr. JAZU* 2 (1962)

na nju bitno utjecale, što ne negira etničke migracije i nove kulturne pojave, kao pokapanje u humke. Dapače, osim navedenih obratnih utjecaja, ista je kultura, koju B. Čović datira u rano brončano doba,¹²⁴ raširena na području Hercegovine i srednje Bosne, gdje se u Kotorcu našla potpuno jednaka amfora (T. 23: 3) i jednako ukrašena kao u Cetini (T. 23: 2) ili u Biskupiji (T. 23: 9),¹²⁵ kao i istočne Bosne, također sa sasvim sličnim oblicima, tehnikama i motivima ukrasa (T. 24: 2, 4),¹²⁶ a po svemu se čini da se takva keramika širila s Jadrana u unutrašnjost. S druge strane, identična keramika pojedinačno se nalazi pri kraju eneolita u Apuliji, što je svakako utjecaj s našeg područja na suprotnu obalu Jadrana (T. 24: 3).¹²⁷

Međutim, još nije potpuno jasan kronološki odnos spomenute kanelirane keramike kao ni cijele brijske skupine prema ovoj kulturi iako se tipološki vezuju preko lasinjske kulture. Kao da je ova skupina u Dalmaciji, Hercegovini i Bosni nešto mlađa.

Druga eneolitska faza u Dalmaciji zastupljena je u pećini Gudnja, Grapčevoj špilji, pećini Tradanj kod Šibenika, na gradini Sv. Spas kod Knina i Kašiću, a izvan Dalmacije u Rubežu kod Nikšića (T. 25—27).¹²⁸

Ista faza zastupljena je u Slovenskom primorju u: Pećina pod Steno, Orehova pejca i Pejca v Lašci (T. 28).¹²⁹ Izgleda, da spomenute posude s gradine Makadanj u Istri također pripadaju ovoj fazi, što potvrđuju analogije u pećini Orehova pejca (T. 28: 6).

Nasuprot prethodnim fazama, ova uglavnom nema kontinuiteta na primorju. Od oblika izvjestan kontinuitet imaju poluloptaste zdjele sa zaravnjenim obodom, kao i loptaste posude s prstenastim vratom (T. 25: 1, 2; 27: 1). Međutim, to su opće pojave. Osim toga ukras uopće nema domaćih tradicija osim u pojedinostima.

Najpotpunije analogije za ovu fazu na našem Jadranu nalaze se u kulturi Ig ili Ljubljanskog barja (T. 31). Interesantno je zapaziti da se područje Krasa podudara s fazom Ig I, dok su elementi Ig II rijetki, a područje Dalmacije ima analogije u fazi Ig II. Znatne analogije nalaze se zatim u kulturi zvonolikih pehara zapadne Evrope (T. 29: 1—3).

Po svemu se može zaključiti da se druga eneolitska faza raširila na našem primorju posredstvom kulture Ljubljanskog barja, vjerojatno migracijom, najprije na Kras i u Istru, a kasnije na ostalo primorje.

¹²⁴ B. Čović, sp. dj. u bilj. 102, str. 15 i d., T. 2: 4. A. Benac, sp. dj. u bilj. 102, str. 82 i d., T. 2: 2—4. Isti, sp. dj. u bilj. 1, str. 140 i d.

¹²⁵ A. Benac, sp. dj. u bilj. 1, T. 32: 3; 35: 3. I. Marović, *Vjesnik za arh. i hist. dalmat.* 54 (1952) sl. 1: 1. Ibidem 61 (1959) sl. 41.

¹²⁶ B. Čović, sp. dj. u bilj. 102, T. 1.

¹²⁷ Isti, ibidem 19, bilj. 21. F. Biancofiore, *La necropoli eneolitica di Laterza, Origini* 1 (1967) 222, 227, sl. 32; 37: 3; 51: 3, 20. R. Peroni, *Archeologia della Puglia preistorica* (1967) 78 i d. Identični su oblici, tehnika i motivi ukrasa. Ta

se keramika u Apuliji izdvaja od ostale keramike. Slični oblici u Apuliji nastavljaju se do u srednje brončano doba: R. Peroni, ibidem 95, sl. 19: 5. Međutim, na keramici u Apuliji istovremeno se nalaze i drugi slični elementi kao u ovoj našoj skupini i fazi, ili u lasinjskoj skupini, npr. snopovi cik-cak crta ograničenih nizovima uboda i dr.; usp. Biancofiore, sp. dj. sl. 45: 3 i dr.

¹²⁸ P. Korošec, sp. dj. u bilj. 5, str. 213 i d., T. 1, 3—7.

¹²⁹ F. Leben, sp. dj. u bilj. 3, T. 1: 16; 5: 12, 22; 6: 1; 20: 15; 21: 17, 18. F. Legnani, F. Stradi, sp. dj. u bilj. 12, sl. 3.

1111111

Područje krasa s vučedolskom kulturom, a osobito s Ljubljanskim barjem vezuju jednake poluloptaste zdjele s nogom u obliku rozete ili šapa (kupe na nozi), (T. 31: 2; 28: 3, 4) sasvim slično ukrašene geometrijskim križnim motivom, česte u fazi Ig I.¹³⁰ U Dalmaciji nema takvih oblika. Našla se samo jedna s 4 male nožice u Rubežu (T. 26: 1), bez sumnje vezana s prethodnom varijantom. Pune analogije, samo u fazi Ig II (T. 31: 3, 6), ima loptasta posuda ukrašena okomitim snopovima zupčastih ureza i nizova uboda iz Pejce v Lašci (T. 28: 2).¹³¹ Međutim, vrlo sličan motiv nalazi se u Grapčevoj špilji i na gradini Sv. Spas, a i u kulturi zvonolikih pehara (T. 25, 28, 29: 1, 2). U Orehovojoj pejci našla se probušena pravokutna koštana pločica (T. 28: 5) kakve su česte u prve tri faze kulture zvonolikih pehara u zapadnoj Evropi.¹³²

U fazi Ig I nalaze se kuglaste posude sa cjevastim ili koničnim vratom (amfore), ukrašene nizovima šrafiranih trokuta po ramenu (T. 31: 4), jednake kao jedna posuda bez stratigrafskih podataka iz pećine Fabiola kod Trsta (T. 28: 1),¹³³ koju smo ubrojili u hvarsku fazu na osnovu istih pojava u Dalmaciji (T. 6: 5). Takve posude mogle su trajati do eneolita, jer se tradicija izrade istih oblika u Dalmaciji nastavlja od danijske faze do eneolita. Zbog identičnosti najvjerojatnije su vezane s Ljubljanskim barjem, a zbog duge tradicije moguće je da su se takve posude u ljubljanskoj kulturi razvile pod utjecajem primorja.

Svi oblici i pretežan dio motiva i tehnika ukrašavanja ove faze iz Dalmacije imaju također pune analogije u Ljubljanskom barju. Tako se nalaze jednake poluloptaste zdjele ili čaše sa zaobljenim dnom ili s koničnom šupljom nogom, kao i kuglaste posude s prstenastim vratom (T. 25, 27, 31).¹³⁴ Neke su i potpuno jednako ukrašene, kao da su importirane u Dalmaciju. Tako se u fazi Ig II nalaze sasvim slični motivi metopa pomoću nasuprotnih uboda, kao u Grapčevoj špilji, ili kombinacija nizova takvih uboda s crtama izvedenih otiskom konopca, ili metope od takvih otisaka, kao na gradini Sv. Spas. Nalazi se i slična kombinacija trokuta kao u Rubežu (T. 25—27, 31).¹³⁵

¹³⁰ Usp. bilj. 129. P., J. Korošec, *Arh. katalogi Slovenije* 3 (1969) T. 37: 2, 4; 38: 1, 3; 39 i dr.

¹³¹ F. Leben, sp. dj. u bilj. 3, T. 20: 15. P., J. Korošec, sp. dj. u bilj. 130, T. 36: 1, 2, 5 i dr.

¹³² F. Leben, sp. dj. u bilj. 3, T. 6: 13. F. Legnani, F. Stradi, sp. dj. u bilj. 12, sl. 4. J. Guilaine, *La civilisation du vase campaniforme* (1967) T. 27 b.

¹³³ D. Cannarella, *Il Carso* (Trieste 1968) sl. na str. 136. P., J. Korošec, sp. dj. u bilj. 130, T. 14: 1; 113: 2.

¹³⁴ P., J. Korošec, sp. dj. u bilj. 130, T. 34: 1, 3; 35: 4; 36: 1, 2, 5; 43: 1, 3; 44: 4; 45: 1—3; 48: 3, 4; 145.

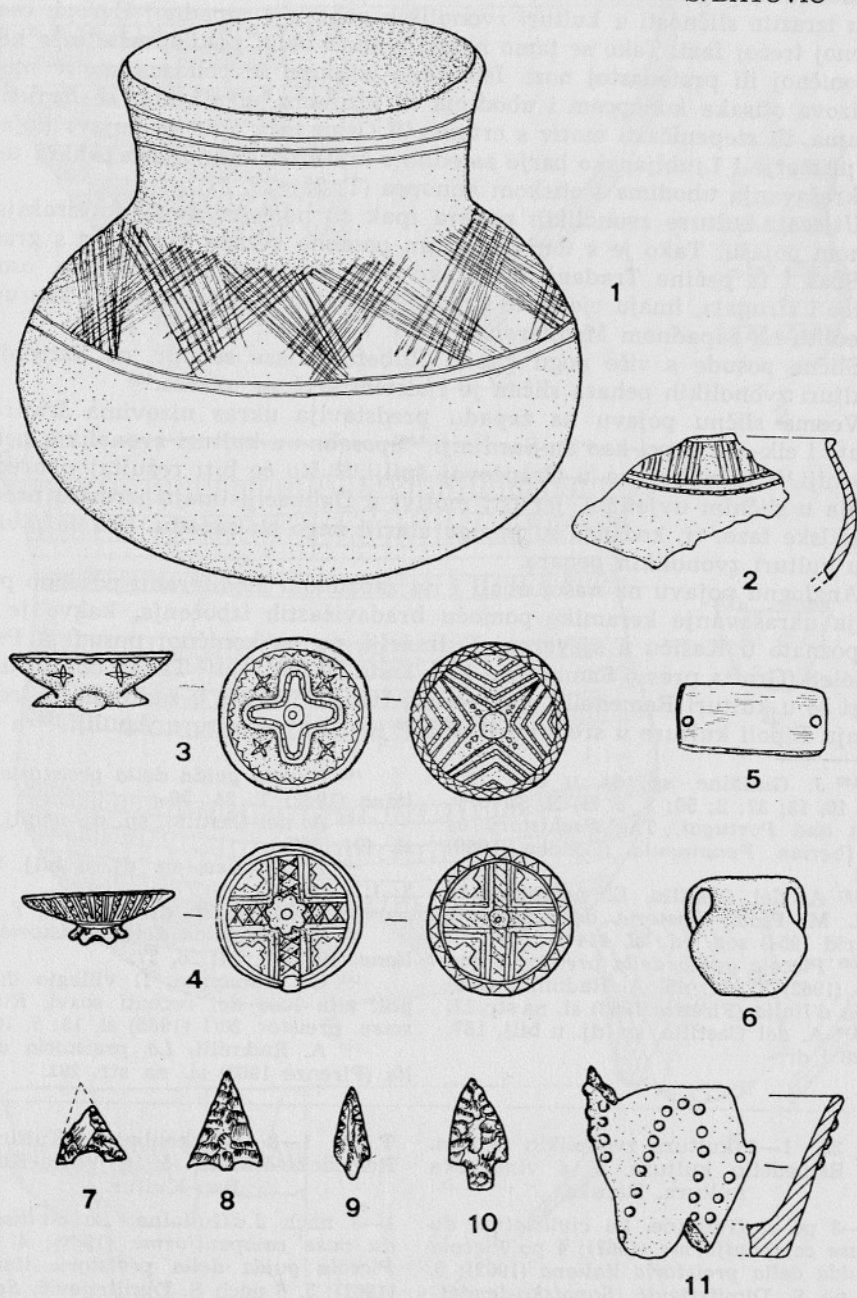
¹³⁵ Isti, ibidem, T. 33: 3, 5, 6, 8; 34: 1, 3, 7; 115: 1; 131: 2.

T. 28. Jadranska grupa, eneolit, II stupanj: 1 Grotta Fabiola, 2 Pejca v Lašci (Caverna del Pettiroso), 3—10 Orehova pejca (Caverna dei Ciclami), 11 Pečina na Doleh (Grotta presso Samatorza).

1 po D. Cannarella, *Il Carso* (1968); 2, 11 po F. Leben, *Arh. vestnik* 18 (1967); 3—10 po F. Legnani, F. Stradi, *Atti d. VII. Riun. Scient. d. Ist. Ital. di Preist. e Protost.* (1963)

T. 28. Adria-Gruppe, Äneolithikum, II. Stufe: 1 Grotta Fabiola, 2 Pejca v Lašci (Caverna del Pettiroso), 3—10 Orehova pejca (Caverna dei Ciclami), 11 Pečina na Doleh (Grotta presso Samatorza).

1 nach D. Cannarella, *Il Carso* (1968); 2, 11 nach F. Leben, *Arh. vestnik* 18 (1967); 3—10 nach F. Legnani, F. Stradi, *Atti d. VII. Riun. Scient. d. Ist. Ital. di Preist. e Protost.* (1963)

Međutim, pojedini elementi ove faze i s primorja i s Ljubljanskog barja imaju izrazite sličnosti u kulturi zvonolikih pehara u zapadnoj Evropi, osobito u njenoj trećoj fazi. Tako se tamo nalazi jednak oblik poluloptaste čaše bez ili na koničnoj ili prstenastoj nozi. Isto tako potpuno se poudara motiv metopa od nizova otisaka konopcem i ubodima ili nizovima uboda koji se izmjenjuju s crtama, ili stepeničasti motiv s crtama.¹³⁶ Osim toga opća je pojava koja vezuje primorje i Ljubljansko barje zajedno s kulturom zvonolikih pehara tehnika ukrašavanja ubodima i otiskom konopca (T. 25—29, 31).

Utjecaji kulture zvonolikih pehara ipak su najčešće došli do izražaja na obalnom pojasu. Tako je s tom kulturom posebno vezana keramika s gradine Sv. Spas i iz pećine Tradanj. Isto tako kremen predmeti ove faze, osobito strelice i strugala, imaju cjelovite i najbliže analogije u toj kulturi, kao uopće u eneolitu na zapadnom Mediteranu (T. 28: 7—10; 27: 3—5).¹³⁷

Slične posude s više nogu kao u Rubežu nalaze se npr. na Sardiniji.¹³⁸ U kulturi zvonolikih pehara sličan je i sistem križnog ukrasa.¹³⁹

Veoma sličnu pojavu na zapadu predstavlja ukras nizovima šrafiranih trokuta i cik-cak vrpce kao na Sardiniji,¹⁴⁰ posebno u kulturi zvonolikih pehara u Španiji,¹⁴¹ jednako kao u Grapčevoj špilji,¹⁴² što će biti rezultat uporednog razvoja u sličnim uvjetima, jer isti motivi u Dalmaciji imaju izravnu predaju iz danijske faze, tj. kod nas su mnogo stariji nego na zapadu, kad se javljaju tek u kulturi zvonolikih pehara.

Analognu pojavu na našoj obali i na zapadnom Mediteranu posebno predstavlja ukrašavanje keramike pomoću bradavičastih izbočenja, kakvo je kod nas poznato u Kašiću u sjevernoj Dalmaciji, pa na koničnoj posudi u Pećini na Doleh (Grotta presso Samatorza) kod Trsta (T. 28: 11).¹⁴³ Takav oblik i ukras nalazi se u kulturi Remedello u sjevernoj Italiji,¹⁴⁴ zatim u zadnjem ili trećem stupnju Ripoli kulture u srednjoj Italiji,¹⁴⁵ kao i u eneolitu u Apuliji,¹⁴⁶ a veo-

¹³⁶ J. Guilaine, sp. dj. u bilj. 132, T. 3: 10, 12; 37: 2; 50: 3; 6. H. N. Savory, *Spain and Portugal, The Prehistory of the Iberian Peninsula* (London 1968) T. 38.

¹³⁷ A. del Castillo, *El neoeneolítico* u: R. M. Pidal, *Historia de España* 1 (Madrid 1954) seg. ed., sl. 444 i d.

¹³⁸ *Piccola guida della preistoria italiana* (1962) T. 24: 45. A. Radmilli, *Preistoria d'Italia* (Firenze 1963) sl. na str. 17.

¹³⁹ A. del Castillo, sp. dj. u bilj. 137, sl. 498 i dr.

¹⁴⁰ *Piccola guida della preistoria italiana* (1962) T. 24: 50.

¹⁴¹ A. del Castillo, sp. dj. u bilj. 137, sl. 494, 506.

¹⁴² P. Korošec, sp. dj. u bilj. 5, T. 2: 1.

¹⁴³ F. Leben, sp. dj. u bilj. 3, T. 9: 1.

¹⁴⁴ *Piccola guida della preistoria italiana* (1962) T. 24: 26, 27.

¹⁴⁵ G. Cremonesi, *Il villaggio di Ripoli alla luce dei recenti scavi*, *Riv. di scien. preistor.* 20/1 (1965) sl. 13: 5, 10, 12.

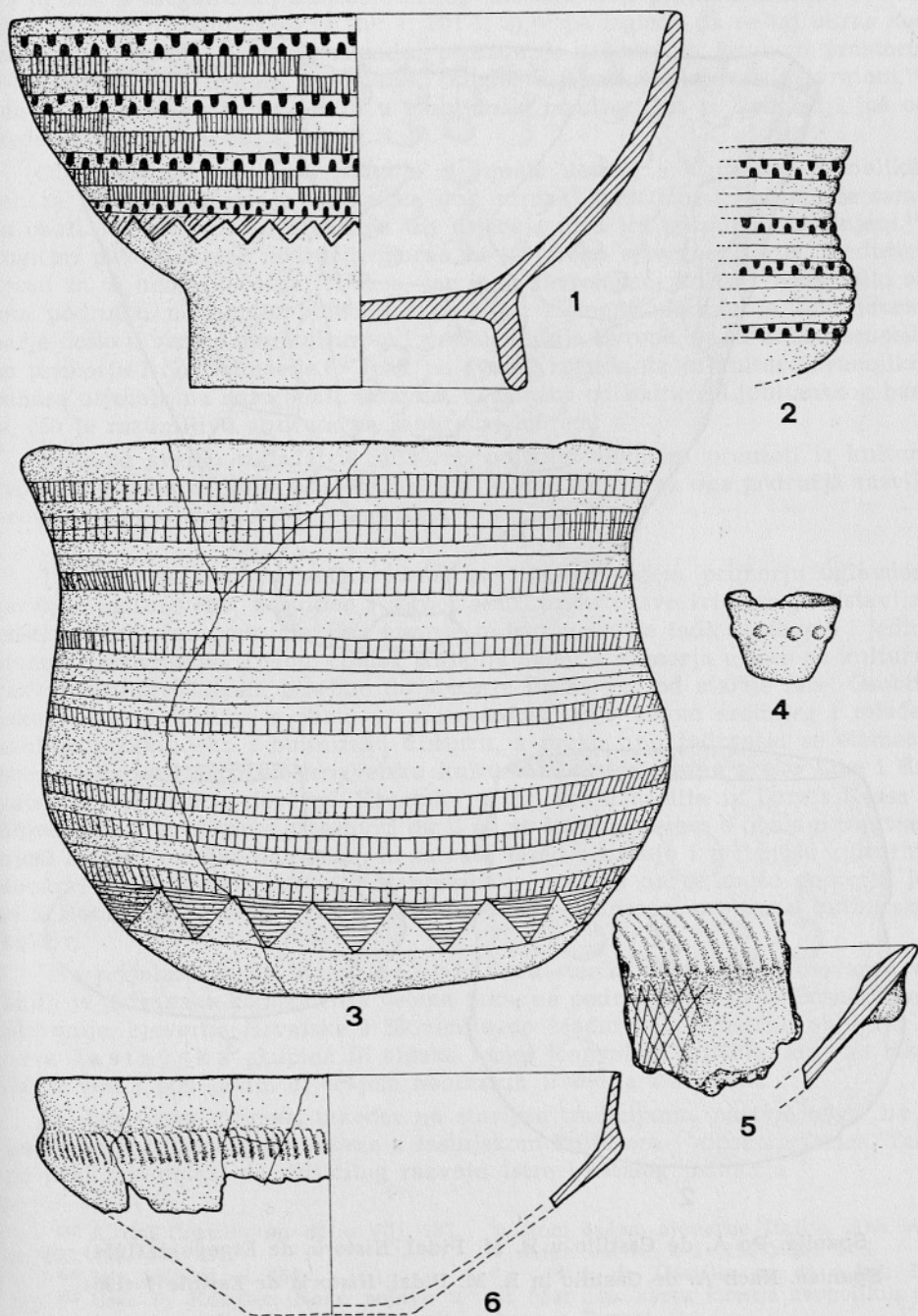
¹⁴⁶ A. Radmilli, *La preistoria d'Italia* (Firenze 1963) sl. na str. 291.

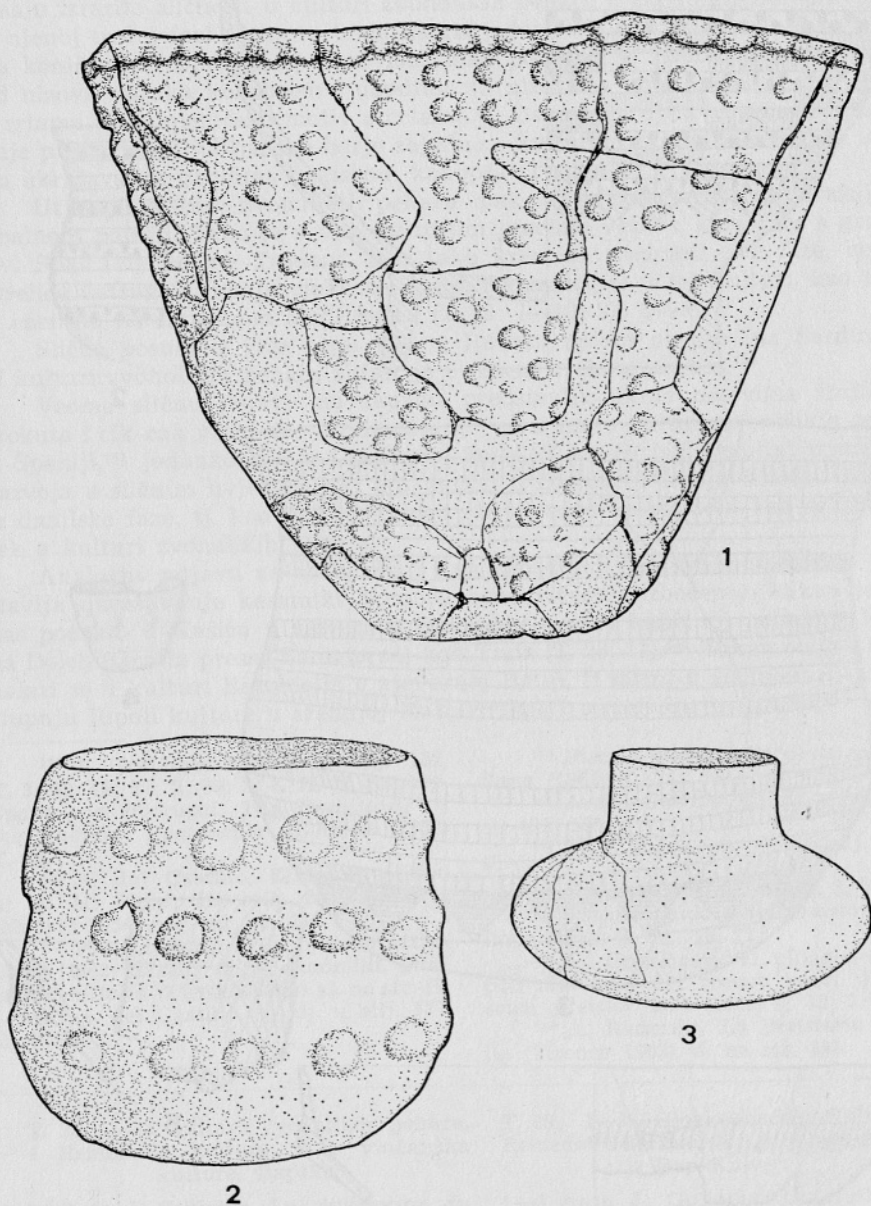
T. 29. 1—3 kultura zvonolikih pehara, 4 Remedello kultura, 5, 6 vinčanska kultura, Bapska.

1—3 po J. Guilaine, *La civilisation du vase campaniforme* (1967); 4 po *Piccola guida della preistoria italiana* (1962); 5, 6 po S. Dimitrijević, *Sopotsko-lendelska kultura*, *Monographiae arch.* 1 (1968)

T. 29. 1—3 Glockenbecher-Kultur, 4 Remedello-Kultur, 5, 6 Vinča-Kultur, Bap-Kultur.

1—3 nach J. Guilaine, *La civilisation du vase campaniforme* (1967); 4 nach *Piccola guida della preistoria italiana* (1962); 5, 6 nach S. Dimitrijević, *Sopot-Lengyel-Kultur*, *Monographiae arch.* 1 (1968)

Španija. Po A. de Castillo u R. M. Pidal, *Historia de España* 1 (1954)
Spanien. Nach A. de Castillo in R. M. Pidal, *Historia de España* 1 (1954)

ma je čest u megalitskoj kulturi starijeg eneolita, koji prethodi kulturi zvonolikih pehara u Španjolskoj (T. 29: 4; 30: 1, 2),¹⁴⁷ pa izgleda da se taj ukras kod nas razvio kasnije nego na zapadu, premda je raširen na širokom prostoru. U isto vrijeme u Španiji se nalaze i kuglaste posude sa cjevastim vratom,¹⁴⁸ kao u Slovenskom primorju ili u ljubljanskoj kulturi, ili u Dalmaciji još od srednjeg neolita (T. 30: 3; 28: 1; 6: 5).

Oba naša područja bez sumnje su imala doticaj s kulturom zvonolikih pehara. Neki su elementi zajednički, dok su neki specifični i javljaju se samo na obali. Putevi i način primanja tih utjecaja nisu još potpuno razjašnjeni.¹⁴⁹ Logičan put do našeg područja morao bi ići preko sjeverne Italije. Međutim, dosad za to nema dovoljno dokaza, jer se u suvremenoj kulturi Remedello na tom području ne nalaze pojedini spomenuti elementi. Možda je Ljubljansko barje došlo u vezu s tom kulturom i preko srednje Evrope, pa ih dalje prenosilo na primorje i do Dalmacije.¹⁵⁰ Ipak po svemu izgleda da je kultura zvonolikih pehara utjecala na našu obalu izravno, nezavisno od kulture Ljubljanskog barja, što je razumljivo obzirom na saobraćaj morem.

Ipak po svemu izgleda da su samo pojedini elementi preuzeti iz kulture zvonolikih pehara. Neke su se jednake ili slične pojave na oba područja razvile neovisno i uporedo u sličnim uvjetima.

Iz svega se vidi da se neolit na čitavom našem primorju uglavnom razvijao jedinstveno, postupno i samostalno, pa kroz sve tri faze predstavljao posebno kulturno područje. Bez sumnje je isto područje tada nastavalo i jedinstveno stanovništvo. Tokom cijelog trajanja neolit s primorja utječe na kulturni razvoj u unutrašnjosti, posebno do srednje Bosne već od starije faze. Osobito jako kretanje kulture s obale u unutrašnjost traje tokom srednjeg i mladeg neolita u kakanjsku i butmirsku kulturu, a preko njih jadranski se elementi prenose dalje u sopotsko-lengyelsku kulturu. S druge strane preko Like i Hrvatskog primorja u sjevernu Hrvatsku, a pri kraju neolita iz Istre i Krasa u Sloveniju. Nije moguće ustanoviti da li su se istim pravcem s obale u unutrašnjost kretale etničke migracije, ili se radi samo o širenju i prijenosu kulturnih dobara. O izvjesnom kretanju stanovništva, izgleda da se može govoriti, jer se u Bosni nalaze brojni importirani predmeti s Jadrana, osobito u butmirskoj kulturi.

Na prijelazu iz neolita u eneolit na starim neolitskim osnovama, od kojih je jadranska komponenta veoma jaka, na području sjeverne Bosne, dijela Slavonije, sjeverne Hrvatske i Slovenije do Mađarske i Austrije oblikuju se nova lasinjska skupina ili alpska facies lengyelske kulture, koje su također u vezi i pod jakim utjecajem neolitskih tradicija s Jadrana.

U Istri u to vrijeme, također na starijim tradicijama, nastaje nova brijunjska skupina, jako vezana s lasinjskom kulturom i alpskom facies. Tada po prvi put dolazi do različitog razvoja Istre i ostalog primorja.

¹⁴⁷ A. del Castillo, sp. dj. u bilj. 137, sl. 452, 453, 470, 471.

¹⁴⁸ Isti, ibidem, sl. 454.

¹⁴⁹ Usp. P. Korošec, Neke pojave u istočnoalpskom području u vezi sa zvo-

nastom čašom sjeverne Italije, *Arh. rad. i raspr. JAZU* 4-5 (1967) 299 i d.

¹⁵⁰ A. del Castillo, sp. dj. u bilj. 137, sl. 553; usp. kartu širenja zvonolikih pehara u Evropi.

U Dalmaciji, Hercegovini i sve do istočne Bosne formira se posebna kulturna skupina, koja bi se mogla nazvati *cetinska*. Dijelom se dodirivala s lasinjskom i brijunskom, ali izgleda da je trajala nešto duže od njih. U toj skupini očituju se novi strani etnički i kulturni elementi doseljeni s istoka, najvjerojatnije indoevropske skupine, koji se očituju u prvom redu u naseljavanju gradina i pokapanju pod humke, a rušenju neolitskih naselja, ali su još veoma jaki autohtoni primorski elementi osobito u keramici. To su i prvi jači prodori s istoka i iz unutrašnjosti na primorje.

Ne može se ustanoviti da je vučedolska kultura izravno djelovala na naše primorje, jer se ona zaustavila u sjevernoj Bosni. Njeni elementi širili su se prema sjeverozapadu, pa posredno preko ljubljanske varijante, razvijene na osnovama lasinjske skupine ili alpske facies, najprije na sjeverni Jadran, a zatim obalom do Dalmacije, a s druge strane u sjevernu Italiju. Možda su vučedolski elementi dolazili do Jadrana i iz srednje Bosne, ali to nije sasvim jasno. U širenju vučedolske, odnosno ljubljanske kulture učestvovali su, čini se, njeni etnički nosioci, bar do sjevernog Jadrana i Italije, ali su i oni asimilirali autohtone elemente. Ljubljanska je kultura došla u dodir i poprimila brojne elemente kulture zvonolikih pehara, koji su na primorju došli posebno i izravno do izražaja, pa mlađi eneolit na primorju ima izvjesna posebna svojstva, čime je donekle opravdan i poseban naziv 'Jadranska kultura', kako ga je nazvala P. Korošec. Svakako ova jadranska faza sadrži najbrojnije strane pojave. Samo nije jasno, da li to označava jake strane utjecaje, ili i izmjenu stanovništva. U cjelini tokom neolita očito je kretanje kulture s obale u unutrašnjost, a u eneolitu obrnuto, što su uvjetovali novi društveni i privredni odnosi, kao i nova proizvodna sredstva upotrebom metala.

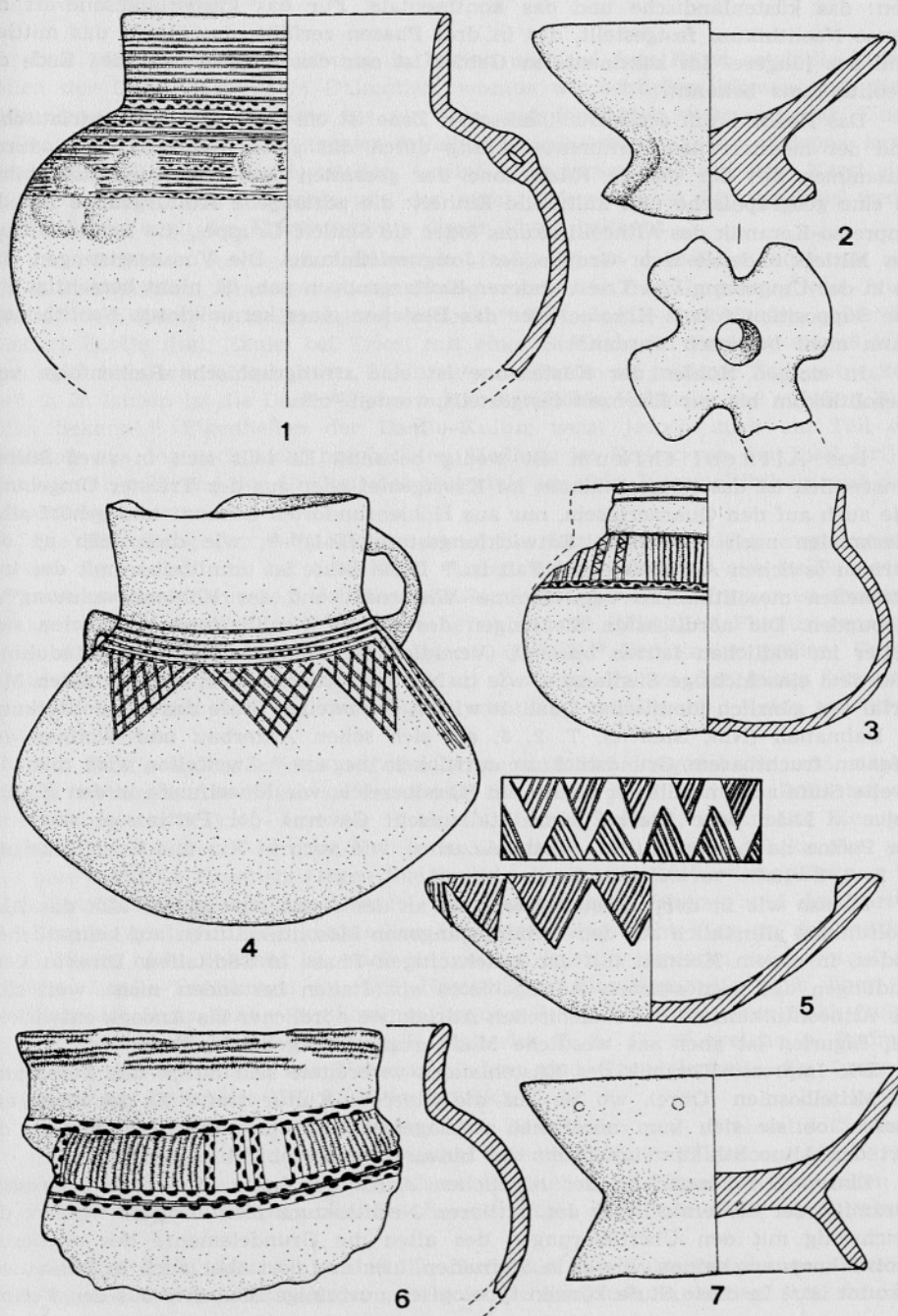
Navedeni eneolitski elementi na ovom području predstavljaju po svemu osnovu za ilirsku etnogenezu i kulturu.

Die Beziehungen des adriatischen Küstenlandes zum Gebiet der südöstlichen Alpen im Neolithikum und Äneolithikum

Der Autor behandelt Probleme und Kulturelemente im Neolithikum und Äneolithikum hauptsächlich im Gebiet des heutigen Sloweniens und nordwestlichen Kroatiens, oder von der Triester Bucht und Istrien hin bis nach Österreich, Ungarn und Kroatien im Zusammenhang mit den Beziehungen und der Entwicklung an der ostadriatischen Küste. Dabei weist er auf die mangelhafte Erforschung sowie die Unzulänglichkeit des Materials und der Dokumentation hin.¹⁻⁷

T. 31. Ljubljanska kultura, Ljubljansko barje. Po P., Korošec, *Najdbe s koliščarskih naselbin pri Igu na Ljubljanskem barju*, Arh. katalogi Slovenije 3 (1969)

T. 31. Ljubljana-Kultur, Ljubljansko barje (Moor von Ljubljana). Nach P. Korošec, *Najdbe s koliščarskih naselbin pri Igu na Ljubljanskem barju*, Arh. katalogi Slovenije 3 (1969)

Tatsache ist, daß sich im angeführten Raum zwei neolithische Bereiche befinden: das küstenländische und das kontinentale. Für das küstenländische ist das ganze Neolithikum festgestellt, das in drei Phasen zerfällt: das ältere, das mittlere und das jüngere. Im kontinentalen Gebiet ist nur das jüngere oder das Ende des Neolithikums bekannt.

Das Neolithikum der küstenländischen Zone ist ein Bestandteil der adriatischen und der mediterranen Kulturentwicklung durch das ganze Neolithikum hindurch. Zusammen mit der ganzen Küstenzone der gesamten östlichen Adriaküste bildet es eine geographische und kulturelle Einheit: die adriatische Kulturgruppe mit der Impresso-Keramik des Altneolithikums (oder die Smilčić-Gruppe), die Danilo-Gruppe des Mittel- und die Hvar-Gruppe des Jungneolithikums. Die Voraussetzungen, daß es in der Umgebung von Triest anderer Kulturgruppen gab, ist nicht berechtigt.¹²⁻¹⁴ Die Supposition von J. Korošec über das Bestehen eines keramiklosen Neolithikums kann nicht bewiesen werden.¹⁵

In einigen Höhlen der Küstenzone ist eine stratigraphische Reihenfolge vom Mesolithikum bis zur Eisenzeit festgestellt worden.¹⁶⁻¹⁸

Das Altneolithikum ist wenig bekannt. Es teilt sich in zwei Stufen. Einstweilen ist das Altneolithikum im Karstgebiet oder aus der Triester Umgebung, wie auch auf den Quarnerinseln, nur aus Höhlenfundorten bekannt und gehört allen Merkmalen nach zur ersten Entwicklungsstufe (T. 1)^{19, 21}, wie dies auch an der übrigen östlichen Adriaküste der Fall ist.²² Diese Stufe ist unmittelbar mit der traditionellen mesolithischen Jagd-Sammel-Wirtschaft und der Höhlenbewohnung^{23, 24} verbunden. Die nördlichsten Siedlungen des älteren Neolithikums im Freien sind bisher im südlichen Istrien bekannt (Verudica bei Pula und Ižula bei Medulin).²⁰ Dies sind einschichtige Siedlungen, wie in Nin in Norddalmatien, und enthalten Material von gänzlich identischer Qualität wie in der zweiten Stufe des Altneolithikums in Dalmatien (Nin, Smilčić), T. 2, 3, als sich schon Ackerbau und Wohnen auf offenem fruchtbarem Grundstück zu entwickeln begann.²⁵ Zweifellos wird man die zweite Stufe auch nördlicher finden, im Karstbereich, wie Einzelfunde in den Höhlen Pejca v Lašci oder Vlaška jama (italienisch: Caverna del Pettiroso) sowie in der Pečina na Leskovcu (ital. Grotta Azzurra), wie auch in Nin und Smilčić zeigen. T. 2: 3, 5—12.²⁶⁻²⁹

Ebenso wie in der ganzen Küstenzone an der Adria entwickelte sich das Altneolithikum allmählich aus den vorhergegangenen Mesolithkulturen auf heimatlichen Boden, in engem Kontakt mit der gleichzeitigen Phase in Süditalien. Direkte Verbindungen des nordöstlichen Adriagebietes mit Italien bestanden nicht, weil sich das Altneolithikum an der italienischen Adriaküste nördlicher bis Ancona entwickelt hat, Ligurien ist aber ans westliche Mediterrangebiet gebunden.^{34-36a, 39, 40}

Die Impresso-Keramik des Küstenlandes verbreitete sich durch das Neretvatal bis Mittelbosnien (Obre), wo sie auf die Starčevo-Kultur traf.³⁷ Es ist nicht erwiesen, ob sie sich vom nördlichen Adriagebiet nach Slowenien verbreitete, da dort das Altneolithikum (vielleicht die Linearkeramik)³⁸ nicht belegt ist.

Einstweilen können an der nördlichen Adria die dritte Stufe der Impresso-Keramik oder die erste Stufe des mittleren Neolithikums nicht isoliert werden, da gleichzeitig mit den Überlieferungen des alten die Grundelemente des mittleren Neolithikums erscheinen, wie es in Süditalien, hier und dort aber auch in Dalmatien bekannt ist.⁴¹ In diese Stufe können typologisch nur einige Elemente aus den Pečina

na Leskovcu und Pejca v Lašci (T. 2: 9—13) eingeordnet werden, doch sind sie stratigraphisch nicht isoliert.⁴²

Das Mittelneolithikum in Istrien und auf dem Karst zeigt die Eigenheiten der Danilo-Gruppe in Dalmatien, woraus wir schließen können, daß diese Kulturgruppe nach Nordwesten bis zur Soča und den Alpen verbreitet war. Einstweilen kann man an der ganzen östlichen Adriaküste in dieser Gruppe keine wesentlichen Unterschiede feststellen. Lediglich in Istrien und auf dem Karst sind wegen des spärlichen Materials und der nicht differenzierten Stratigraphie weder die Evolution noch die Einzelelemente dieser Phase bekannt.

Im nördlichen Adriagebiet nimmt die Danilo-Phase denselben Raum ein wie das Altneolithikum. Überreste dieser Phase wurden in der Umgebung von Triest und auf dem Karst an 14 Fundorten entdeckt.⁴³ T. 4, 5. Alle sind Höhlen, außer der Fundort Žavlje (ital. Zaule) bei Triest mit einer Siedlung im Freien.⁴⁴ Gewiß wird man auch hier, wie in Dalmatien, Siedlungen im Freien in größerer Zahl entdecken. T. 6, 7. In Istrien ist die Danilo-Phase nur in der Höhle Vešanska peć auf dem Berg Učka bekannt,⁴⁵ Eigenheiten der Danilo-Kultur weist jedoch auch ein Teil des Materials aus der noch nicht bearbeiteten Siedlung im Freien von der Insel Brijun (Brioni) auf, während der Großteil des Materials aus dem Jungneolithikum und dem Äneolithikum stammt.⁴⁶

Die Einteilung der Danilo-Phase kann für Istrien noch nicht vorgenommen werden. In Istrien und auf dem Karst finden sich größtenteils alle in Dalmatien vertretenen Grundelemente.⁴⁹ Von den charakteristischen Keramikformen ist einstweilen nur die glockenförmige Plastikkattung unbekannt (fälschlich Phallus genannt), außer eines Exemplars aus der Vlaška jama (T. 5: 4).⁵⁰ Der einzige größere Unterschied im Vergleich mit Dalmatien ist zur Zeit das Fehlen der feinen bemalten Keramik in Istrien und auf dem Karst, was wohl zufällig ist — des spärlichen Materials wegen.

Die Danilo-Kultur wirkte auf das Hinterland viel ausgedehnter und stärker als die vorhergehende Phase an der Adria. Sie spielte eine wichtige Rolle bei der Entwicklung der Kakanj- und der Butmir-Kultur in Bosnien, vereinzelte Elemente wirkten auf die Sopot-Lengyel-Kultur in Slawonien ein, über die Lika aber auf das nordwestliche Kroatien. Gegen Süden übte die Danilo-Kultur ihre Wirkung bis nach Ostjugoslawien hin aus (Kosovo). Die Verbindungen Istriens und des Karstes mit dem slowenischen und kroatischen Hinterland sind nicht klar, da das mittlere Neolithikum nicht bekannt ist, doch sie müssen intensiv gewesen sein, worauf die starken Danilo-Traditionen im Spät-Neolithikum hinweisen, die auch über die Einflüsse der Hvar-Kultur her kommen konnten.^{66, 67} Die Elemente der Bükk-Kultur in der Pećina pod Steno (Grotta delle Gallerie), T. 8: 11, 15, welche A. Radmilli anführt,⁶⁸ stammen nicht aus Ungarn, sondern sind Grundelemente des Jungneolithikums aus Dalmatien (IV. Stufe in Smilčić, T. 10: 4.

Die Pintaderen, Gefäße mit viereckigem Mundsäum und vereinzelte Elemente der Sasso-Fiorano- und der Chiozza- oder Pescale-Kultur^{69—73} sind spezifische Erscheinungen in Istrien und auf dem Karst und stellen Einflüsse aus Norditalien im Laufe des Jungneolithikums und des Äneolithikums dar, doch nicht im Mittelneolithikum.

All dies weist darauf hin, daß die Merkmale, die Kulturbeziehungen, Verbindungen und die Entwicklung des mittleren Neolithikums in Istrien und auf dem

Karst gleich sein werden, wie auch in der Beziehung zur ganzen Danilo-Gruppe. Ebenso gilt dies auch für die Entstehung und Entwicklung dieser Gruppe, die höchstwahrscheinlich durch eine allmähliche autochtone Entwicklung auf den Grundlagen des Altneolithikums entstanden ist, bereichert durch neue Errungenschaften aus dem Kontakt mit den benachbarten Kulturen auf dem Balkan und in Italien (im südlichen und mittleren). Der Beweis für einen Migrations- oder einen fremden Ursprung der Danilo-Kultur kann nicht erbracht werden.^{69, 70}

Das Jungneolithikum hat in Gänze die Merkmale der Hvar-Phase an der ganzen östlichen Adriaküste. Im Karstgebiet befinden sich die Überreste dieser Phase in 10 Höhlen-Fundorten (T. 8, 9).^{71, 72, 74, 75} In Istrien zeigt die Merkmale der Hvar-Phase ein Teil des Materials von der Insel Brioni, dies ist aber auch die einzige Siedlung im Freien. Einzelemente mit Merkmalen des Jungneolithikums wurden in der Höhle Cingarella bei Momjan (T. 9: 6—8),⁷⁶ im Ringwall Vrčin (ital. Castelliere di Montursino)⁷⁷ und Makadanj in Istrien entdeckt, wo es äneolithische und spätere Überreste gibt, doch ohne stratigraphische Angaben.^{78—83} Diese Ringwälle stellen eine direkte Verbindung des Neolithikums mit späteren Perioden dar.

Alle Elemente aus Istrien und dem Karst sind charakteristisch und analog wie in der Hvar-Phase Dalmatiens (T. 8—12). Eine Ausnahme bildet nur die Kannelürenverzierung auf den Gefäßen aus der Höhle Pečina na Leskovcu (Grotta Azzurra; T. 9: 4),⁷⁸ wie sie häufig auf Brioni vorkommt und für das Äneolithikum charakteristisch ist.

Das Jungneolithikum ist im selben Gebiet verbreitet wie auch die früheren Phasen. Einstweilen fehlen einschichtige Siedlungen der Hvar-Phase, die stratigraphischen Angaben aber sind nicht verlässlich und so ist die Evolution dieser Phase nicht klar. Nach dem Stilsystem der Keramikornamente hat T. Bregant die Danilo-Gruppe in sieben, die Hvar-Gruppe aber in sechs Phasen eingeteilt,⁸⁴ doch kann das stratigraphisch noch nicht bestätigt werden. Mit Gewißheit können zwei Entwicklungsstufen der Hvar-Gruppe erkannt werden: die frühe mit starker Tradition der Danilo-Gruppe (Markova špilja auf Hvar, die Höhle Gudnja auf Pelješac, Obre in Mittelbosnien), und die jüngere, selbständigere und ausgeprägte Stufe, die aber dennoch auf den Grundlagen der Danilo-Phase beruht.

Einstweilen können aber doch drei Territorialvarianten des jüngeren Neolithikums an der östlichen Adriaküste beobachtet werden: die Hvar-Variante in Mitteldalmatien, die Lisičići-Variante im Inneren und die Smilčić-Variante (IV Stufe) im Nordteil des Adriagebiets.

In Istrien und auf dem Karst erscheinen Hvar- und Smilčić-Elemente. Es überwiegen die für die IV. Stufe in Smilčić eigentümlichen Elemente (T. 9, 10), besonders in der Pečina na Leskovcu (T. 9: 1—5),⁸⁵ doch sind sie häufig auch auf Brioni. Die Hvar-Elemente sind am ausgeprägtesten in den Höhlen: Pečina pod Muzarji, Pejca v Lašci und in der Terezijina jama (T. 8: 10, 14, 17, 18, 20, 21, 24, 30, 31).⁸⁶

Wie wir gesehen haben, datieren die intensiveren Verbindungen Istriens und vor allem des Karsts mit Norditalien ins jüngere Neolithikum. Die Verbindungen sind gegenseitig: aus Italien verbreiteten sich vorzugsweise Einflüsse aus den Kulturen Sasso-Fiorano oder Pescale und der 'Cultura del vaso a bocca quadrata', auf diese Kulturen in Italien aber wirkte die Hvar-Phase in erster Linie mit ihren Spiral-, Mäander- und Girlandenmotiven (T. 12).

Die Hvar-Gruppe entwickelte sich durch Evolution aus der Danilo-Phase, denn ihre Grundmerkmale finden sich in der Danilo-Phase. Darum kann die Entstehung der Hvar-Phase nicht durch Migration bewiesen werden.

In dieser Phase kommt es erstmals zu Verbindungen zwischen dem küstenländischen und dem kontinentalen Teil Sloweniens, oder mit der sog. alpinen Fazies der Lengyel-Kultur des Jungneolithikums nach J. Korošec, bzw. der äneolithischen Lasinja-Kultur nach S. Dimitrijević im Gebiet vom nordwestlichen Kroatien bis Österreich und Ungarn u. ä.⁸⁷⁻⁸⁸ Doch ist diese Kultur keineswegs eine Variante der Lengyel-Kultur, da sie lokale Eigenheiten und eine starke Adriakomponente enthält, andererseits aber auch nicht einheitlich ist. Außerdem ist die Lasinja-Gruppe weder chronologisch noch typologisch definiert, und enthält schon bloß im Rahmen Nordkroatiens drei Grundtypen von Material, was wohl den unterschiedlichen Zeitstufen entsprechen dürfte.

J. Korošec, besonders aber T. Bregant haben darauf hingewiesen, daß die Danilo- und die Hvar-Kultur eine starke Komponente beim Entstehen der alpinen Fazies darstellten,⁸⁹ die ans Ende des Neolithikums und an den Übergang ins Äneolithikum datiert wird. Sie zerfällt in zwei Stufen.⁹⁰ Die Elemente der Adriakulturen, überwiegend die Gefäßformen, sind viel stärker in der älteren Stufe (T.13—17). Neben einigen Danilo- sind dies größtenteils Hvar-Elemente der Smilčić-Variante.⁹¹⁻⁹³ In der Lasinja-Kultur im nordwestlichen Kroatien unterscheidet man ebenso zwei Stufen und die adriatischen Einwirkungen sind sehr stark, doch sowohl in den Formen als auch in der Keramikverzierung (T. 20, 21). Dies sind aber überwiegend evolvierte Danilo-Elemente des jüngeren Neolithikums,^{95, 96, 98, 99, 104} wogegen die Einflüsse anderer Kulturen schwächer sind.^{97, 103} Einige Ornamentelemente binden sich ans Äneolithikum in Dalmatien^{100-103, 105, 106} (T.20: 1, 4, 13; 21: 1, 6, 7, 9; 22: 1, 2, 4, 5, 7, 9; 23: 5, 8; 24: 4).

Man kann den Schluß ziehen, daß die alpine Fazies und die Lasinja-Kultur eng verbunden waren und eine ähnliche Entwicklung erlebten, wobei die Adriakomponente des Jungneolithikums eine wichtige Rolle spielte. Wegen des unterschiedlichen Raums, der unterschiedlichen Folge und Verbindungen nahm jede Variante auf ihre eigene Weise die adriatischen Einflüsse auf: die Lasinja anscheinend früher, länger, reichlicher und direkt über die Lika und das Kroatische Küstenland, die alpine Fazies aber später und kürzere Zeit über Istrien, teilweise aber über die Lasinja-Kultur. Die Verbindungen des Küstengebiets mit der Lasinja-Kultur und der alpinen Fazies der Lengyel-Kultur sind jedenfalls im Jungneolithikum und im Äneolithikum außerordentlich stark. Zeitlich verbindet sich das Ende der Hvar-Phase mit dem Beginn der Lasinja-Kultur.

In der Siedlung auf Brioni in Istrien sind charakteristisch die konischen Gefäße mit Kannelüren auf dem Bauch, an der Adria im Neolithikum unbekannt, ferner halbkugelförmige und bikonische Schüsseln mit gleicher Verzierung oder mit Kannelüren am verdickten Mundsaum. Solche Formen sind im Neolithikum in Dalmatien bekannt, doch ohne derartige Verzierung. Gleiche Elemente befinden sich nur in der Grapčeva und in der Markova špilja in Dalmatien und in der Pečina na Leskovcu auf dem Karst, doch sind sie ans Neolithikum lediglich durch ihre Formen gebunden (T. 23: 4; 9: 4).^{85, 108} Deshalb muß die Siedlung auf Brioni an den Übergang aus dem Neolithikum ins Äneolithikum oder an den Beginn des Äneolithikum datiert

werden, was auch vereinzelte identische Elemente aus Brioni beweisen, gefunden in späteren Ringwall-Siedlungen (Castellieri) in Istrien.

Gleiche Elemente wie auf Brioni sind zahlreich in der alpinen Fazies oder in der Lasinja-Kultur, nur ohne Kannelüren (T. 18, 19), was Istrien eng mit Slowenien und dem nordwestlichen Kroatien verbindet.¹⁰⁹ Höchstwahrscheinlich entwickelten sich diese Elemente in Istrien und Dalmatien auf den Grundlagen der Hvar-Phase und wurden dann von dort in die alpine Fazies und die Lasinja-Kultur sowie die Pescale Kultur in Italien übertragen.^{110–112, 117, 118} Lediglich an der Küste hat die Überlieferung nicht die gleiche kannelierte Verzierung. Gleiche Ornamentik und gleiche Schlüssel findet man in der II. Stufe der Sopot-Lengyel-Kultur, doch sind die übrigen Formen verschieden und verbinden sich überdies auch chronologisch nicht.¹¹³ In der synchronen I. Phase der Baden-Kultur erscheint eine identische Ornamentik,¹¹⁴ doch sind die Formen verschieden und territorial nicht verbunden, da es in der Lasinja-Kultur keine Kannelüren gibt, mit Istrien ist sie aber nur durch die Gefäßformen verbunden. Die ähnlichsten Ornamente und Gefäßformen kommen in der D-1-Stufe der Vinča-Kultur vor (T. 29: 5, 6),¹¹⁶ dagegen finden sich solche Elemente nicht im Zwischenraum der beiden Kulturen, in Westkroatien, Bosnien und der Herzegowina.

A. Benac hat daraus den Schluß gezogen, daß in Dalmatien im Laufe des Äneolithikums die Vučedol-, die Schnur- und die Lasinja-Kultur verbreitet waren, deren Verbreitung durch Migration aus dem Inneren erfolgt worden war, aus dem Westen habe sich aber die Glockenbecher-Kultur verbreitet.¹²⁰ P. Korošec hat das Äneolithikum in Dalmatien Adria-Gruppe benannt, die sich selbständig unter fremdem Einfluß entwickelt hat.¹²¹

Mit dem vollständigen Äneolithikum hört die intensive Einwirkung des adriatischen Küstenlandes aufs Innere auf, umgekehrt kommt es aber zur Einwirkung des Inneren aufs Küstenland, verursacht durch die Migrationen.

In der Küstenzone werden einstweilen im Äneolithikum zwei Phasen unterschieden, doch außerdem unterscheidet sich, wie wir gesehen haben, in der I. Phase Istrien (die Brioni-Gruppe) vom südlichen Küstenland.

Die erste Phase in Dalmatien (Kašić, Cetina, Biskupija, Rumin-Bitelić, Grapčeva špilja) oder die Cetina-Gruppe (T. 22, 24) war mit Istrien, der Lasinja-Kultur und der alpinen Fazies verbunden und übte auf diese Regionen ihren Einfluß aus. Sie hatte sich auf der Basis der einheimischen neolithischen Traditionen entwickelt, vor allem die Keramik, was keineswegs die ethnische Migration und Einzellerscheinungen, wie auch die Grabbestattung, negiert. Dieselbe Kultur ist auch in der Herzegowina und in Bosnien vertreten,^{124–126} vereinzelt aber auch in Apulien,¹²⁷ wohin sie sich allem Anschein nach aus Dalmatien verbreitet hatte.

Die zweite Phase ist im ganzen Küstenland vertreten (Höhle Gudnja, Grapčeva špilja, Tradanj, Kašić, Ringwall Sv. Spas, Rubež, Pečina pod Steno, Orehova pejsa, Pejca v Lašci, Ringwall Makadanj [T. 25–28]).^{128, 129} Diese Phase hat im Küstenland größtenteils keine Kontinuität, außer vereinzelt Erscheinungen. Die vollständigsten Analogien befinden sich in der Ljubljana-Kultur (oder der Kultur des Ljubljansko Barje [Laibacher Moor], T. 31),^{130–135} zahlreich sind jedoch auch die Analogien in der Glockenbecher-Kultur Westeuropas (T. 29).^{132, 136–148} Das Karstgebiet stimmt mit beiden Phasen der Ljubljana-Kultur überein, wogegen in Dalmatien nur die Elemente der Phase II (Ig-II) anzutreffen sind. Deshalb kann man schließen, daß sich die zweite Äneolithphase im Küstenland wahrscheinlich durch die Migra-

tionsvermittlung der Kultur des Ljubljansko Barje (Laibacher Moor) verbreitet hat, zunächst auf den Karst und nach Istrien, später aber ins übrige Küstenland. Die einzelnen Elemente dieser Phase sowohl aus dem Küstenland als auch aus dem Ljubljansko Barje haben ausgeprägte Ähnlichkeiten, insbesondere in der III. Phase der Glockenbecher-Kultur.¹³⁶ Die Einflüsse der Glockenbecher sind stärker in der Küstenzone,^{137—147} einige Analogien sind übrigens auch spezifisch fürs Küstenland, wie z. B. die Verzierung mit warzenförmigen Buckeln (T. 28: 11; 29: 4; 30: 1, 2), oder die geometrischen Motive. So scheinen sich einige Elemente parallel ohne unmittelbare Einwirkungen entwickelt zu haben.^{140—147} Demnach scheint die Glockenbecher-Kultur unser Küstenland auch unabhängig von der Ljubljana-Kultur beeinflusst zu haben, wahrscheinlich über Italien.

Das Neolithikum hat sich im ganzen östlichen Küstenland größtenteils selbständig, einheitlich und stufenweise entwickelt, und so hat es durch alle drei Phasen ein besonderes Kulturgebiet dargestellt, das auf die Entwicklung im Inneren, bis Mittelbosnien hin, vom Altneolithikum weiter, besonders aber im Laufe des mittleren und jüngeren Neolithikums bis hin zur Vinča- und Sopot-Lengyel-Kultur eingewirkt hat, und schließlich auch auf Nordkroatien und Slowenien. Die Lasinja-Gruppe oder die alpine Fazies der Lengyel-Kultur stehen unter starken Einfluß der neolithischen Traditionen aus der Adriaregion. In Istrien entsteht am Übergang aus dem Neolithikum ins Äneolithikum auf der Basis der alten Traditionen die neue Brioni-Gruppe, eng mit der Lasinja-Kultur und der alpinen Fazies verbunden. Damals kommt es zum erstenmal zu einer unterschiedlichen Entwicklung Istriens und des übrigen Küstenlandes. In Dalmatien, in der Herzegowina und in Bosnien formiert sich die besondere Cetina-Kultur, die sich mit der Brioni- und der Lasinja-Kultur berührte. In dieser Gruppe erscheinen erstmals neue fremde ethnische und kulturelle, aus dem Osten, höchstwahrscheinlich aus der indoeuropäischen Gruppe, eingewanderte Elemente. Sie zeigen sich vor allem in der Besiedlung von Ringwällen, der Bestattung in Hügelgräbern, doch sind die autochthonen Elemente noch immer sehr stark. Es ist nicht festzustellen, daß die Vučedol-Kultur unmittelbar aufs Küstenland eingewirkt hat, schon über die Ljubljana-Variante, zuerst aufs nördliche Adriagebiet und dann die Küste entlang auf Dalmatien. Die Ljubljana-Kultur hat eine Reihe von Elementen der Glockenbecher-Kultur aufgenommen, die besonders im Küstenland **zum Ausdruck** gekommen sind, und so ist fürs jüngere Äneolithikum die Bezeichnung »Adriatische Kultur« bis zu einem gewissen Grad berechtigt. Die äneolithischen Elemente stellen in diesem Gebiet die Grundlage für die Entwicklung der illyrischen Ethnogenese und Kultur dar.